

Smjernice za integralnu zaštitu ruralnih krajolika
i održivi razvoj turizma delte rijeke Neretve na
projektu CO-EVOLVE

APE
Zagreb, 2019.

A

**Prepoznavanje vrijednosti ruralnih krajolika
doline Neretve**

SMJERNICE ZA INTEGRALNU ZAŠTITU RURALNIH KRAJOLIKA I ODRŽIVI RAZVOJ TURIZMA DELTE RIJEKE NERETVE NA PROJEKTU CO-EVOLVE

A. Prepoznavanje vrijednosti ruralnih krajolika doline Neretve

B. Smjernice za integralnu zaštitu i revitalizaciju ruralnih
krajolika doline Neretve

C. Smjernice za održivi razvoj ruralnog turizma doline
Neretve

Prilog 1: Katalog ruralnih naselja/zaselaka doline Neretve

Prilog 2: Arhitektonski snimak pilot područja (selo Vidonje)

Naručitelj:	Regionalna razvojna agencija Dubrovačko-neretvanske županije - DUNEA Branitelja Dubrovnika 41, 20000 Dubrovnik
Izrađivač:	APE d.o.o. za arhitekturu, planiranje i ostale poslovne djelatnosti, Ozaljska 61, 10 000 Zagreb
Broj ugovora:	08-2019.
Projekt:	SMJERNICE ZA INTEGRALNU ZAŠTITU RURALNIH KRAJOLIKA I ODRŽIVI RAZVOJ TURIZMA DELTE RIJEKE NERETVE NA PROJEKTU CO-EVOLVE
Dio elaborata:	A. Prepoznavanje vrijednosti ruralnih krajolika doline Neretve
Voditelji izrade studije:	Nikša Božić, dipl.ing.arh. Sandra Jakopec, dipl.ing.arh.
Stručni tim:	Nikša Božić, dipl.ing.arh. Sandra Jakopec, dipl.ing.arh. Marijana Zlodre, mag.ing.arch. Mirela Ćordaš, dipl.ing.arh. Ivana Pancirov, dipl.ing.arh. Vlatka Žunec, mag.ing.arch. Jurica Zovkić, stud.arh.
Koordinator od strane naručitelja:	Ivana Prce, mag.medior.publ.
Stručna suradnja i stručna koordinacija za naručitelja:	Zavod za prostorno uređenje Dubrovačko-neretvanske županije: mr.sc. Marina Oreb, dipl.ing.arh., Barbara Savin, dipl.ing.arh., Stjepko Kovačić, dipl.ing.građ., Silvana Taslaman, ing.građ., Hrvoje Glavor, mag.ing.menag. u pom., Sanja Šaut, građ.tehn., Daniel Jokić, mag.geogr., Nikola Karaman, mag.bio. et oek.mar., Ivan Lukačević-Verenac, pristup.comp., Iva Knego, mag.ing.arch.
Računalna potpora i integracija GIS-a i baze podataka:	Jadranko Stjepanović, PRIOR d.o.o.
Odgovorna osoba izrađivača:	Sandra Jakopec, dipl.ing.arh.
	Zagreb, 2019.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Polazišta	2
3. Ciljevi	3
4. Metode izrade studije	4
5. Teoretska polazišta	10
Temeljni dokumenti	11
Dokumenti ICOMOS-a	11
Dokumenti Vijeća Europe	13
Leeuwardenska deklaracija o prilagodljivoj prenamjeni	14
Znanstveni projekt Urbanizam naslijeđa / Heritage Urbanism – HERU	15
6. Aktivni pristup obnovi ruralnih područja	17
Strategija za ruralnu Europu Europskog vijeća za sela i male gradove	17
Deklaracija Cork 2.0. „Bolji život u ruralnim područjima“	18
Deklaracija Hrvatskog ruralnog parlamenta o održivom razvoju ruralnih područja	19
7. Dosadašnja istraživanja i stanje zaštite ruralnih krajolika doline Neretve	22
Krajobrazna studija Dubrovačko – neretvanske županije: tipološka klasifikacija krajobraza	22
Studija Prepoznavanje i vrednovanje kulturnih krajolika Dubrovačko – neretvanske županije	23
Povijesni prikaz - povijesni pregled razvoja područja Dubrovačko-neretvanske županije	24
Registar kulturnih dobara	24
Prostorni plan Dubrovačko-neretvanske županije	25
8. Identifikacija ruralnih krajolika doline Neretve	31
Povijesni i prostorni kontekst	31
Pregled povijesnog razvoja	34
Prostorna organizacija ruralnih naselja u odnosu na administrativno-statistička područja	43
Osnovni demografski pokazatelji	45
Ruralna naselja doline Neretve u odnosu na krajobrazne tipove i krajobrazna područja Dubrovačko-neretvanske županije	57
Ruralna naselja doline Neretve u odnosu na kulturne krajolike Dubrovačko-neretvanske županije	65
9. Karakterizacija ruralnih krajolika doline Neretve	67
Ruralni krajolici doline Neretve	67
Analiza ruralnih naselja doline Neretve prema načinu korištenja	72
Analiza ruralnih naselja doline Neretve prema općem građevnom stanju	73
Analiza ruralnih naselja doline Neretve prema stupnju očuvanosti izvornih struktura	74
10. Tipologija ruralnih krajolika doline Neretve	76
Izvori	85

1. UVOD

Ove smjernice izrađene su u okviru projekta CO-EVOLVE koji je financiran iz INTERREG programa Mediteran 2014-2020 i trajao je od 2016. do 2019. godine.

Cilj projekta **CO-EVOLVE - Promoting the co-evolution of human activities and natural systems for the development of sustainable coastal and maritime tourism** (Promicanje ko-evolucije ljudskih aktivnosti i prirodnih sustava za razvoj održivog obalnog i pomorskog turizma) je podizanje svijesti, analiza i promicanje suradnje različitih ljudskih aktivnosti i prirodnih sustava u obalnim područjima s viskom stopom turizma i/ili visokim turističkim potencijalom, koji se suočavaju s učincima klimatskih promjena. Cilj projekta je zaštita i promicanje prirodnog i kulturnog naslijeđa, valorizacija prirodnih resursa i kulturne baštine te razvoj održivog turizma u sredozemnom području. Na projektu CO-EVOLVE sudjelovali su partneri iz Grčke, Italije, Španjolske, Francuske i Hrvatske. Regionalna razvojna agencija Dubrovačko-neretvanske županije DUNEA jedan je od dva projektna partnera iz Hrvatske.

Kao pilot područje za provedbu aktivnosti u Dubrovačko-neretvanskoj županiji odabran je prostor doline rijeke Neretve. Radi se o prostoru kojim dominira rijeka Neretva sa svojom širokom deltom. Prostor je to gdje se preklapaju prirodni močvarni i meliorirani poljoprivredni krajolici, brdski predjeli, ruralni krajolici i urbanizirani potezi. Sve navedeno dio je prepoznatljivog prostornog mozaika koji ima obilježja kulturnog krajolika. U takvom prepoznatljivom krajoliku nalazimo brojno naslijeđe u obliku malih sela i zaseoka. Uglavnom se ne radi o formalno zaštićenim kulturnim dobrima nacionalnog značaja već o naslijeđu koje je važno za formiranje lokalnog identiteta, a već je duže vremena ugroženo promjenom načina života, propadanjem ili neprikladnom novom izgradnjom. Poseban problem predstavljaju napuštena sela i zaseoci, u kojima je kontinuitet života prekinut a fizičke strukture izložene propadanju i zaboravu.

U vrijeme kada cijeli Mediteran traži mogućnosti održivog razvoja turizma kojim bi se spriječilo daljnje pritiske na uski obalni pojas ovaj projekt u dolini Neretve traži mogućnosti kako kroz revitalizaciju ruralnih naselja postići ciljanu održivost prostornog i turističkog razvoja. Prostor delte rijeke Neretve obilježava izrazito neravnomjeran turistički razvoj, pri čemu je uski priobalni pojas izložen velikom pritisku turističke potražnje dok je unutrašnjost turistički uglavnom potpuno neiskorištena.

Od povezanosti naslijeđa i turizma mnogo se očekuje. Aktivni pristup turističkom razvoju ruralne unutrašnjosti trebao bi rezultirati postupnom ekonomskom i demografskom revitalizacijom toga područja. Međutim, svaki neusmjereni razvoj može polučiti i neželjene rezultate. Da se to ne bi dogodilo, potrebna je dugoročna vizija, jasne smjernice te planska provedba koja će očuvati autentičnost lokalnog ambijenta. Upravo je autentičnost srž razvoja kulturnog turizma, a da bi se ona očuvala potrebno ju je prepoznati, shvatiti, štiti te kreativno interpretirati. Iako je turizam važan za poticanje gospodarskih aktivnosti, on može imati i negativne posljedice po vrijednosti povijesnog prostora. Kulturno naslijeđe ruralnih prostora doline Neretve promatramo u njegovom širem prostornom kontekstu. Kulturni krajolici nova su paradigma za usklađeni razvoj koji integrira gospodarske, društvene i okolišne procese. Zaštita kulturnih krajolika ne podrazumijeva njihovo konzerviranje, već razvoj koji mora uvažavati tradicijske uzorke i povijesne elemente identiteta.

2. POLAZIŠTA

U 2014. godini na području sedam gradova i općina doline Neretve ostvareno je oko 25.900 turističkih dolazaka i 185.000 noćenja. Klaster Neretve sudjelovao je s 1,9% svih dolazaka i 2,9% noćenja u ukupnom turističkom prometu Dubrovačko-neretvanske županije. To pokazuje da je dostignuta razina turističkog razvoja u dolini Neretve prilično daleko od optimalnog i da ima puno prostora za daljnji rast i razvoj. Posebno se to odnosi na stupanj razvijenosti turističke ponude u užem smislu, dostupnost / kvalitetu ljudskih resursa, odnosno na razvoj gospodarstva i društvenih aktivnosti.

Jedan od sve važnijih izazova od kojeg sve više ovisi konkurentnost bilo koje turističke destinacije jest pitanje odgovornog ponašanja u okolišu. Primjena koncepta „zelenog“ ponašanja, recikliranje, odgovorno korištenje energije / vode, poštivanje pravila „zelene arhitekture“ i maksimalno korištenje prirodnih i lokalno proizvedenih materijala na tržištu postaju sve prepoznatiji i cjenjeniji. Konačno, za poželjno turističko profiliranje / pozicioniranje cjelokupnog projektnog područja u budućnosti, najveća prilika je vjerojatno rastući trend ka autentičnosti i jedinstvenosti turističkog iskustva. To podrazumijeva ne samo originalnost / jedinstvenost baze privlačenja turističkih resursa, već i mogućnost njegovih kreativnih, emocionalno nabijenih i nenamjenskih prezentacija prilagođenih različitim publikama.

Uz proizvode „sunca i mora“ (koji će i dalje biti globalno dominantan i neizbježan turistički proizvod za neretvanski klaster), karakteristike turističke resursne osnove projektnog područja posebno su povoljne za razvoj turizma posebnih interesa. Potražnja za ovakvim tipom turizma neprestano raste u posljednjih dvadeset godina.

Jedan od značajnih oblika ove vrste turizma zasigurno je ruralni turizam. Razvoj turizma u ruralnim područjima omogućit će obnovu napuštenih naselja i revalorizaciju vrijedne kulturne baštine ruralnih područja. Korištenjem postojećih izgrađenih građevina smanjit će se pritisak na zauzimanje novih prostora za gradnju. Konačno, širenje turističkih smještajnih objekata na širem prostoru klastera Neretve smanjit će pritisak na turističku izgradnju u obalnom području gdje se već dešavaju neželjeni procesi preizgrađenosti.

U području doline Neretve postoji veliki broj tradicionalnih seoskih naselja i zaseoka neistražene kulturno-povijesne vrijednosti, evidentiranih ali ne zaštićenih kao kulturna baština, koji su u građevinsko područje uključeni na isti način kao i zone novih naselja. Na taj se način u tradicionalnim naseljima primjenjuju odredbe za gradnju neprimjerenih gabarita, prostornih odnosa i oblikovanja u odnosu na zatečene kvalitete ruralnih sredina. U nekim naseljima pritisak na gradnju je intenzivniji i ne može se ispuniti samo u okviru postojeće građevine, to jest, planovi predviđaju i širenje postojećih građevinskih područja.

Stoga je cilj stvoriti Smjernice za cjelovitu zaštitu ruralnih krajolika i održivi razvoj turizma u dolini Neretve koje bi uključivale planske i arhitektonske smjernice za izgradnju u tradicionalnim ruralnim naseljima doline rijeke Neretve.

Jedno je od temeljnih polazišta u ostvarivanju ciljeva suvremene zaštite jest uključivanje i integracija kulturno-povijesnoga naslijeđa u suvremeni život što se smatra najboljim oblikom njegove zaštite. Ona se u brojnim slučajevima ostvaruje metodama urbanističkog i prostornog planiranja.

3. CILJEVI

Cilj izrade *Smjernica za integralnu zaštitu ruralnih krajolika i održivi razvoj turizma delte rijeke Neretve* je izraditi elaborirane podatke o ruralnim naseljima delte rijeke Neretve što uključuje detaljnu analizu i izradu kataloga krajolika, sela, zaseoka i građevina; valorizaciju, arhitektonske snimke odabranog naselja (pilot-područja) te izradu planerskih i arhitektonskih smjernica za revitalizaciju pojedinih područja i struktura.

U prvoj fazi cilj je bio prepoznati vrijednosti ruralnih krajolika doline Neretve kroz izradu karakterizacije i ocjene karaktera krajolika. Izrađena je analiza prostornih struktura krajoličnih elemenata (sastavnica), prostorne organizacije te kompozicije uzoraka izgrađenog i neizgrađenog ruralnog krajolika doline Neretve.

Detaljna analiza naselja sadržavala je analizu naselja, prostornih struktura, prostorne organizacije, slike naselja itd. što uključuje identifikaciju veza/odnosa između krajobraza i njegovih sastavnica te prepoznavanje povijesnih i postojećih mreža sustava unutar krajolika (kulturnih, funkcionalnih i vizualnih relacija). Cilj je bio prepoznati resurse i konflikte u prostoru.

Detaljno je analizirano odabrano selo (pilot-područje) za koje je provedeno arhitektonsko snimanje (arhitektonski snimak svih građevina sa snimanjem arhitektonskih detalja građevina, elemenata javnih površina i sl.)

Posebna je pozornost posvećena podizanju svijesti o vrijednostima tradicijske arhitekture i potrebi kvalitetne obnove u duhu tradicije, te problemima vezanim uz revitalizaciju. Stoga su tijekom provedbe projekta organizirane radionice s lokalnim stanovništvom, a pripremljena je i brošura s rezultatima projekta namijenjena široj javnosti.

U sklopu izrade smjernica izrađene su *Smjernice za integralnu zaštitu i revitalizaciju ruralnih krajolika doline Neretve* te *Smjernice za održivi razvoj ruralnog turizma doline Neretve*.

Cilj izrade *Smjernica za integralnu zaštitu i revitalizaciju ruralnih krajolika doline Neretve* je bio izraditi arhitektonske i planerske smjernice za revitalizaciju pojedinih područja i struktura, obnovu tradicijskih građevina, smjernice za širenje naselja, arhitektonsko oblikovanje, uređivanje javnih prostora te uređivanje i obnovu tradicijskih agrikulturnih krajobraznih uzoraka u okruženju.

Smjernice za održivi razvoj ruralnog turizma doline Neretve sadrže smjernice za povezivanje područja i umrežavanje susjednih malih ruralnih cjelina te povezivanje s centralnim, rekreacijskim, prirodnim i kulturnim (arheološkim) sadržajima šireg područja koji imaju zajedničku strategiju i ciljeve koje mogu provesti udruživanjem (difuzni hoteli, biciklističke staze, kulturne i prirodne atrakcije i sl.).

4. METODE IZRADE STUDIJE

Katalog ruralnih naselja doline Neretve izrađen je u sklopu projekta CO-EVOLVE. Cilj projekta CO-EVOLVE je podizanje svijesti, analiza i promicanje suradnje različitih ljudskih aktivnosti i prirodnih sustava u obalnim područjima s visokom stopom turizma i/ili visokim turističkim potencijalom, koji se suočavaju s učincima klimatskih promjena, tj. poboljšati održiv razvoj politika za učinkovitiju valorizaciju prirodnih resursa i kulturne baštine u obalnim i priobalnim područjima, kao održiv i odgovoran turizam na Mediteranu.

Regionalna razvojna agencija Dubrovačko-neretvanske županije DUNEA, kao partner na projektu, provodi projektne aktivnosti za područje Dubrovačko-neretvanske županije.

U okviru provedbe projekta CO-EVOLVE izrađuju se **Smjernice za integralnu zaštitu ruralnih krajolika i održivi razvoj turizma delte rijeke Neretve** koje kao stručni izrađivač izrađuje tvrtka APE d.o.o. iz Zagreba.

Stručnu potporu u ovom poslu osigurao je Zavod za prostorno uređenje Dubrovačko-neretvanske županije (ZZPUDNŽ).

Po završetku zadatka smjernice će u sebi sadržavati elaborirane podatke o ruralnim naseljima delte rijeke Neretve kao što su: detaljna analiza i katalog krajolika, sela, zaseoka i građevina; valorizaciju, arhitektonske snimke, osvrte i analize te planerske smjernice za revitalizaciju pojedinih područja i struktura.

Metoda istraživanja na projektu CO-EVOLVE

Rad na projektu CO-EVOLVE imao je zadanu metodologiju koja se sastoji od šest koraka:

KORAK 0 - POSTAVLJANJE PLANA: Glavni cilj ovog koraka, koji se može smatrati najvažnijom fazom predplaniranja, je stvaranje potrebnih podloga za naknadnu provedbu čitavog postupka planiranja. U ovoj fazi odgovara se na pitanja zašto (zašto nam je potrebna ova strategija), tko (identifikacija dionika i tima koji će izraditi plan), kada (definicija vremena, identifikacija prekretnica), gdje (teritorijalne granice) i kako (koji su troškovi).

KORAK 1 - IZGRADNJA OKVIRA ZNANJA: Opći je cilj analizirati područje na koherentan i integriran način, kako bi se izgradilo znanje za podršku procesu odlučivanja. Ovaj je korak organiziran u tri glavna zadatka. Prvi zadatak ima za cilj prikupljanje podataka o postojećem stanju u odnosu na održivi razvoj turizma. Drugi zadatak ima za cilj analizu prikupljenih podataka radi dobivanja okvira znanja korisnog za izgradnju prioriteta planiranja i naknadnih ciljeva. Analiza mora biti usredotočena na glavni cilj planiranja. Konačno, svrha trećeg zadatka je organiziranje rezultata dobivenih iz prethodnih faza kako bi se olakšalo izvršenje narednih koraka.

KORAK 2 - ODREĐIVANJE VIZIJA I CILJEVA: Polazište za stvaranje učinkovite strategije održivog razvoja turizma u obalnim područjima je postaviti glavni smjer u koji se želimo kretati: viziju i s njom povezane ciljeve. Mora se izgraditi vizija za predmetno područje i identificirati specifične strateške ciljeve, s jedne strane, rješavanjem strateških pitanja koja su potekla iz analitičke faze, a s druge strane osiguravanjem koherentnosti i usklađenosti s principima održivog turizma i glavnih ciljeva projekta.

KORAK 3 - IZGRADNJA STRATEŠKOG PLANIRANJA U TURIZMU: Cilj ovog koraka je razviti dugoročne elemente za održivi razvoj područja temeljen na turizmu, polazeći od utvrđene vizije i ciljeva. Strategija usmjerena na turizam identificira izvedivu „putanju“ promjena na temelju odobrenih ciljeva. Stoga je strateški plan temeljen na turizmu integrirani skup željenih i integriranih ishoda u kojem se akcije za njihovo ostvarenje objašnjavaju kroz akcijski plan.

KORAK 4 - PROVEDBA PLANA: Svrha ove faze je primijeniti strateški pristup na prioritetna pitanja, tj. na manjem, praktičnijem mjerilu. Stvaranje i primjena strateških akcijskih planova ovisi o strateškim prioritetima. Da bi bila usklađena s projektnim pristupom projekta CO-EVOLVE provedba strateških planova upravljanja mora identificirati ključne poduhvate u savjetovanju s dionicima usredotočujući se na resurse i partnerstva.

KORAK 5 – PRAĆENJE PROVEDBE PLANA: Korak revizije jedan je od najvažnijih koraka planiranja i predstavlja aktivnost koja je osmišljena da osigura stalne povratne informacije o napretku procesa planiranja te o statusu i učinkovitosti njegove provedbe. Korak revizije uključuje fazu praćenja i fazu evaluacije. Upotreba pokazatelja pokazat će trendove promjena nakon provedbe akcija.

Važnost uključivanja dionika

Projektom CO-EVOLVE zamišljeno je da se razvoj plana treba odvijati na participativan način. Proces sudjelovanja započinje od samog početka procesa, počevši od razvoja koncepta preko implementacije, pa sve do praćenja i ocjene rezultata.

Kako bi bio učinkovit, uključeni dionici trebaju uključiti ne samo aktere koji će vjerojatno utjecati na projekt, već i ljude na koje će projekt utjecati. Kategorije dionika koje se u turističkom kontekstu obično smatraju relevantnim uključuju vladu, stanovnike, lokalna poduzeća, posjetitelje, turističke zaposlenike, znanstvenike i civilno društvo.

Primijenjena metoda istraživanja prilikom izrade Smjernica

Faza postavljanja plana (korak 0) pošla je od glavnih zaključaka **Plana razvoja turizma klastera Neretve**¹. Koncept turističkog razvoja klastera Neretve odnosi se na odgovarajuću valorizaciju turističke resursno-atraksijske osnove projektnog područja. Kada je riječ o integritetu lanca vrijednosti turizma u klasteru Neretve, treba napomenuti da trenutno stanje nije zadovoljavajuće. Naime, čitavo projektno područje karakterizira izrazit nedostatak ugostiteljske i smještajne ponude, nedostatak kulturne ponude i nedostatak dovoljnog broja sportsko-rekreacijskih sadržaja.

Seoski turizam je prepoznat kao jedan od važnih potencijalnih turističkih proizvoda od posebnog značaja na projektnom području. S obzirom na to da područje klastera Neretve karakterizira i izrazit neravnomjeran razvoj turizma, s uskim obalnim pojasom koji je izložen velikim pritiscima turističke potražnje i izgradnjom turističkih objekata, dok je turizam u unutrašnjosti relativno nerazvijen, potrebno je sustavno razvijati iskustva što bi potaknulo turistički razvoj zaleđa klastera. Seoska naselja doline Neretve predstavljaju neistraženi potencijal kojega ovaj projekt želi revalorizirati.

Tijekom koraka 1 (Izgradnja okvira znanja) analizirane su relevantne informacije o postojećem stanju područja u vezi s održivim razvojem turizma. Prikupljeni su i analizirani povijesni i sadašnji kartografski izvori kao i relevantni bibliografski i studijski materijali.

U koraku 2 (Određivanje vizije i ciljeva) uzeta su polazišta iz *Plana razvoja turizma klastera Neretve* koji je definirao odrednice ekonomske održivosti, prostorno-ekološke održivosti i odrednice društvene održivosti turističkog razvoja promatranog područja. Cilj je da ovo područje postane međunarodno prepoznato turističko odredište, prepoznatljivo ponajprije po očuvanju ekosustava delte Neretve. Vizija turističkog razvoja klastera Neretve stoga se temelji na tri „stupa“. To su: (i) *ekoturizam*, baziran ponajviše na ambijentalnoj očuvanosti, biodiverzitetu i prirodnim značajkama močvarnih područja delte Neretve, (ii) *turizam specijalnih interesa*, temeljen ponajviše na kulturi život i rada ovdašnjih žitelja, odnosno na ljepoti krajolika i raznorodnosti reljefa, a koji pružaju ogromne mogućnosti za različite, više ili manje zahtjevne aktivnosti u prirodi prilagođene osobama različite fizičke pripremljenosti kao i (iii) *psihofizička rekuperacija na morskoj obali*, uz mogućnost aktivnog sudjelovanja u raznim fizičkim aktivnostima u zaleđu.

Izgradnja strateškog planiranja usmjerena na turizam (Korak 3) predviđa aktiviranje praktički cijelog područja klastera Neretve kroz pet karakterističnih područja turističke djelatnosti: (i) *Obalno područje* (područje koje treba karakterizirati suvremenom ponudom aktivnog odmora u primorskim ljetovalištima, posebno orijentirana na obitelji s djecom), (ii) *Prirodne vrijednosti / Zaštićeni dijelovi prirode* (odnosi se na vrijedna prirodna područja / eko-zone, gdje se ušće Neretve ističe kao posebno jak „biljeg“ i jedan od vodećih razloga za dolazak u područje Neretve), (iii) *Neretvansko polje / polje jezera* - impresivan mozaik kulture života i rada ovdašnjih ljudi, (iv) *Os Vid - Metković - Opuzen – Ploče* (jezgra urbanističkog i povijesnog identiteta klastera) te (v) *ruralno zaleđe* - brdovito područje krša, šume, maslinika i jezera sa naseljenim i napuštenim selima i zaseocima.

Svrha provedbe plana (korak 4) bila je primjena strateškog pristupa na prioritetnim pitanjima, tj. na manjem, praktičnijem mjerilu. U sklopu provedbe projekta CO-EVOLVE *Smjernice za integralnu zaštitu ruralnih krajolika i održivi razvoj turizma delte rijeke Neretve* izradili su vanjski stručnjaci uz stručnu podršku Zavoda za prostorno uređenje Dubrovačko-neretvanske županije. Smjernice uključuju detaljan katalog ruralnih naselja kao i razrađene podatke o ruralnim naseljima kao što su detaljna analiza i katalog krajolika, sela, zaseoka i zgrada; valorizacija, arhitektonski snimci, pregledi i analize, kao i planske smjernice za revitalizaciju pojedinih područja i građevina.

Korak 5 (praćenje provedbe plana) slijedi po završetku aktivnosti na projektu CO-EVOLVE.

¹ Plan razvoja turizma klastera Neretva (Institut za turizam Zagreb, 2016.)

Opis primijenjene metodologije

Identifikacija ruralnih naselja: Kroz projekt su identificirana i valorizirana 203 sela i zaseoka u dolini Neretve, od kojih je nešto manje od polovice napušteno ili samo privremeno naseljeno. Stvaranje baze podataka po selima uključivalo je prikupljanje relevantnih karata i izvora za projektno područje delte Neretve. Popis izvora nalazi se na kraju ovog elaborata. Na temelju analize sadašnjih i povijesnih karata i dostupnih relevantnih izvora, napravljen je prvi popis naselja u vezi s toponimima koji se pojavljuju na kartama.

Terenska istraživanja i fotografska dokumentacija: U dva navrata proveden je detaljan obilazak terena i svih zaseoka. Posjećeni su svi zaseoci koji su dostupni. Tom je prilikom napravljena opsežna foto dokumentacija - ukupno 2.753 fotografije.

Izrada grafikona i analitičkih prikaza u GIS-u: Nakon obilaska terena provedene su analize valorizacije ruralnih krajolika kroz razvoj karakterizacije ruralnih područja, analiza prostornih struktura i krajobraznih elemenata (sastavnih dijelova), prostorne organizacije i kompozicija uzoraka izgrađenog i neizgrađenog krajolika doline Neretve.

Stvaranje kataloga ruralnih naselja / zaseoka / grupacija: Nakon terenskog posjeta stvorena je baza podataka za sve zaseoke u MS Accessu. Ukupno su analizirana 203 zaseoka. Baza je povezana s grafičkom bazom podataka u GIS-u. Svi su zaseoci katalogizirani analizom naselja, prostornih struktura, prostorne organizacije, slika naselja, prepoznavanja veza između krajolika i njegovih sastavnih dijelova, te identificiranjem povijesnih i postojećih mreža naselja u krajoliku i širem području. Utvrđeni su prostorni resursi i sukobi u prostoru.

Za svaki je zaseok napravljen analitički (kataloški) karton sa sljedećim podacima:

- naziv i kataloški broj,
- podaci o administrativnom području, statističkom naselju i katastarskoj općini,
- analiza pojave naselja / toponima na povijesnim i suvremenim kartama,
- analiza prostorno-planske dokumentacije, važećeg prostornog plana, detaljnijeg plana i obveze izrade detaljnijih planova; korištenje zemljišta u prostornom planu i veličinu naselja (ako je određeno prostornim planom),
- podaci o zaštićenim područjima prirode, kulturne baštine i zaštićenog okoliša (ekološke mreže)
- mjesto naselja u odnosu na tipološku klasifikaciju krajolika,
- mjesto naselja u odnosu na razvrstavanje kulturnih krajolika,
- analiza prostornih struktura i prostorne organizacije naselja: veličina, broj katova, indikativni datumi, originalnost povijesnih građevina, prevladavajući oblici i materijali krovova, struktura naselja, opće stanje građevine, pristupni put, osnovna infrastruktura,
- tipološka definicija u odnosu na smještaj u prostoru (katalog ruralnih krajolika) - prostorno-funkcionalne veze,
- za svako naselje napravljen je opis s relevantnim povijesnim podacima i identifikacija izvora i sukoba u tom području,

Grafički dio kataloga za svaki analizirani zaselak pokazuje izvod iz:

- Povijesne katastarske karte 19. stoljeća (izvor: www.arcanum.eu) u mjerilu 1: 5000
- Povijesne topografske karte (druga vojna izmjera Habsburške monarhije 1851.-1854., Izvor: www.arcanum.eu) u mjerilu 1: 25 000
- Ortofoto karte (2017, izvor: Državna geodetska uprava) u mjerilu 1: 5000
- Hrvatske osnovne karte (HOK) u mjerilu 1: 5000

- Izvod iz plana namjene prostornog plana grada / općine u mjerilu 1: 25.000
- Fotografska dokumentacija (fotografije snimljene tijekom terenskog obilaska u svibnju i lipnju 2019.)

Zbog činjenice da su demografski podaci dostupni samo na razini statističkog naselja, a ne na razini pojedinačnih zaseoka, demografski podaci obrađuju se na razini pojedinačnih statističkih naselja.

Izrada smjernica: Na temelju detaljne analize izrađene su smjernice koje uključuju razrađene podatke o ruralnim naseljima delte rijeke Neretve: detaljnu analizu i katalog krajolika, sela, zaseoka i građevina; valorizacija, arhitektonske snimke, pregledi i analize i smjernice za planiranje revitalizacije pojedinih područja i građevina.

Arhitektonsko snimanje pilot područja (sela Vidonje) urađeno je u okviru druge faze rada na projektu. Nakon terenskog obilaska i valorizacije naselja, za pilot područje odabrano je selo Vidonje u općini Zažablje.

Razlozi izbora sela Vidonje bili su:

- relativno očuvana struktura ruralnih naselja,
- zanimljiv odnos prema krajoliku i malom plodnom krškom tlu,
- naselje je uglavnom napušteno tijekom 20. stoljeća, slijedeći tipični obrazac naselja u brdovitom krajoliku delte Neretve, u kojem su naselja brdovitih dijelova izgubila stanovnike koji su se doselili u naselja na rubu plodne doline i do većih središta u dolini Neretve,
- naselje je relativno veliko, bilo je sjedište župe, ima dvije crkve, jednu kapelu u naselju i napuštenu staru zgradu nekadašnje škole,
- naselje je lako dostupno, postoji asfaltirana cesta,
- iako se većina kuća koristi samo povremeno, bilo je moguće organizirati dolazak većine vlasnika / korisnika kako bi se omogućilo arhitektonsko snimanje unutrašnjosti zgrada.

Geodetski snimak sela Vidonje izradio je lokalni ured za geodetske poslove.

Ukupno je arhitektonski snimljena 41 zgrada u selu Vidonje. Nakon izrade arhitektonskog snimanja i održavanja radionice arhitektonskog snimanja izrađeni su tehnički nacrti arhitektonskog snimanja u mjerilu 1: 100. Uz arhitektonske snimke prikazana je i fotografska dokumentacija za svaku zgradu. Unutarnji su snimci napravljeni za zgrade kojima se može pristupiti (vlasnici koji su bili prisutni na radionici arhitektonskog pregleda). Ukupno je snimljeno 8 unutrašnjosti zgrada.

Radionica arhitektonskog snimanja organizirana je u Mliništu i Vidonjama 12. srpnja 2019. Geodetska izmjera sadrži 70 građevina, no neke od njih su ruševine koje su prikazane samo u geodetskoj izmjeri i koje nisu arhitektonski detaljno prikazane.

Radionice: Organizirane su ukupno tri radionice (te dodatna radionica za arhitektonsko snimanje). Cilj radionica bio je podići svijest o vrijednostima tradicionalne arhitekture i potrebi kvalitetne obnove u duhu tradicije kod lokalnih ljudi. Također su vođene diskusije o problemima povezanim s revitalizacijom, a predstavljene su i lokalne dobre prakse.

Uključivanje dionika i metode participacije

Uz vanjske stručnjake, autore Smjernica, u projekt je aktivno bio uključen i Zavod za prostorno uređenje Dubrovačko-neretvanske županije.

Na početku projekta održani su sastanci u gradovima i općinama doline Neretve. Izrađivači stručne studije sudjelovali su zajedno s predstavnicima Regionalne agencije DUNEA i Zavoda za prostorno uređenje

Dubrovačko-neretvanske županije na sastancima s načelnicima i gradonačelnicima iz projektnog područja od 6. do 8. svibnja 2019. Sastanci su održani u gradovima Metković i Opuzen te u općinama Slivno, Zažablje, Kula Norinska i Pojezerje. Tijekom terenskog posjeta održan je sastanak s predstavnicima Grada Ploča. Na sastancima su se predstavnici gradova i općina upoznali s ciljevima i planom rada na projektu.

Projekt je uključivao radionice s lokalnim stanovništvom na osvješćivanju vrijednosti tradicionalne arhitekture i potrebi kvalitetne restauracije u duhu tradicije i problemima koji se odnose na revitalizaciju. Ukupno su održane četiri radionice. Radionice su najavljene u svim gradovima i općinama, a mještani su bili informirani putem lokalnih medija (radio, internetski portali) i na društvenim mrežama. Za svaku radionicu pripremljen je plakat s dnevnim redom. Naglašeno je da su na radionice pozvani svi zainteresirani stanovnici doline Neretve.

RADIONICA

REVITALIZACIJA RURALNIH NASELJA DOLINE NERETVE

U petak, 12. srpnja 2019. godine u 18:00 sati u Mliništu

Na radionicu o vrijednostima tradicijske arhitekture te problemima revitalizacije ruralnih naselja pozvani su svi zainteresirani stanovnici doline Neretve.

Radionica se održava u sklopu projekta CO-EVOLVE koji se provodi u sklopu transnacionalnog programa Mediteran 2014. – 2020. Projekt provodi razvojna agencija DUNEa u suradnji sa Zavodom za prostorno uređenje Dubrovačko-neretvanske županije. Radionica će voditi stručnjaci iz tvrtke APE koja izrađuje Smjernice za integralnu zaštitu ruralnih krajolika i održivi razvoj turizma delte rijeke Neretve na projektu CO-EVOLVE.

Radionica 1: REVITALIZACIJA RURALNIH NASELJA DOLINE NERETVE održana je 12. srpnja 2019. godine u Mliništu. Predstavnici Regionalne razvojne agencije DUNEa predstavili su projekt. Izrađivači Smjernica predstavili su rezultate terenskih analiza. Predstavnici ECOVAST-a (Europskog vijeća za sela i male gradove) govorili su o zaštiti baštine ruralnih područja. Sudionici su se upoznali i s radom Zavoda za prostorno uređenje Dubrovačko-neretvanske županije na temama zaštite krajolika Dubrovačko-neretvanske županije. Predstavljeni su i primjeri dobre prakse iz doline Neretve (Baćina). Rasprava je bila usredotočena na vrijednosti tradicionalne arhitekture, potrebu kvalitetne obnove i probleme povezane s revitalizacijom napuštenih ruralnih naselja u dolini Neretve.

pilot projekt

VIDONJE

RADIONICA ARHITEKTONSKOG SNIMANJA

Pozivaju se svi zainteresirani na radionicu o arhitektonskom snimanju ruralne cjeline sela Vidonje.

Radionica će se održati u petak, 12. srpnja 2019. godine u 19:00 sati, u Mjesnom domu u Mliništu, a organizira se u suradnji sa stručnjacima iz tvrtke APE d.o.o.

Radionica se održava u sklopu projekta CO-EVOLVE koji se provodi u sklopu transnacionalnog programa Mediteran 2014. – 2020. Projekt provodi razvojna agencija DUNEa u suradnji sa Zavodom za prostorno uređenje Dubrovačko-neretvanske županije. Radionica će voditi stručnjaci iz tvrtke APE koja izrađuje Smjernice za integralnu zaštitu ruralnih krajolika i održivi razvoj turizma delte rijeke Neretve na projektu CO-EVOLVE.

Radionica 2: RADIONICA ARHITEKTONSKOG SNIMANJA VIDONJE održana je u Mliništu i selu Vidonje 12. srpnja 2019. U suradnji s Općinom Zažablje i Mjesnim odborom Vidonje, radionica je prethodno najavljena lokalnom stanovništvu tako da su vlasnici i korisnici zgrada omogućili pristup i arhitektonsko snimanje unutrašnjosti kuća. Cilj radionice bio je napraviti arhitektonski snimak svih zgrada u selu Vidonje, snimiti arhitektonske detalje zgrada i izraditi foto dokumentaciju. Uz sudjelovanje mještana, prikupljeni su i vrijedni dodatni podaci o povijesti naselja i životu u selu.

RADIONICA

PREUVJETI RAZVOJA ODRŽIVOG TURIZMA U DOLINI NERETVE

ŠTO BI BILO KORISNO SHVATITI, ZNATI, NAUČITI?

Srijeda, 4. rujna 2019. u 16 sati

Pučko otvoreno učilište Ploče, Gračka 2

Na radionicu su pozvani svi zainteresirani stanovnici doline Neretve.

Nedjelja se održava u okviru projekta CO-EVOLVE koji se provodi u sklopu transnacionalnog programa Interreg 2014 – 2020. Projekt provodi regionalna razvojna agencija DORIS, u suradnji sa Zavodom za prostorno uređenje Dubrovačko-neretvanske županije. Radionica će voditi stručnjaci i volonteri koji imaju iskustva sa integracijom kulturne baštine u održivi razvoj turizma delte rijeke Neretve.

Project co-financed by the European Regional Development Fund

RADIONICA

REVITALIZACIJA RURALNIH NASELJA DOLINE NERETVE

Srijeda, 4. rujna 2019. u 17.30 sati

Pučko otvoreno učilište Ploče, Gračka 2

Na radionicu su pozvani svi zainteresirani stanovnici doline Neretve.

Nedjelja se održava u okviru projekta CO-EVOLVE koji se provodi u sklopu transnacionalnog programa Interreg 2014 – 2020. Projekt provodi regionalna razvojna agencija DORIS, u suradnji sa Zavodom za prostorno uređenje Dubrovačko-neretvanske županije. Radionica će voditi stručnjaci i volonteri koji imaju iskustva sa integracijom kulturne baštine u održivi razvoj turizma delte rijeke Neretve.

Project co-financed by the European Regional Development Fund

Radionica 3: PREDUVJETI RAZVOJA ODRŽIVOG TURIZMA U DOLINI NERETVE – Što bi bilo korisno shvatiti, znati, naučiti? održana je u Pločama 4. rujna 2019. Radionicu je moderirao prof. Vladimir Lay, sociolog, i održana je kao fokusna grupa za sociološka istraživanja u sklopu projekta. U jednosatnoj fokus grupi koju su činili stanovnici, predstavnici razvojnih agencija, javne uprave i turistički radnici razgovaralo se o problemima u vezi s revitalizacijom napuštenih ruralnih naselja.

Radionica 4: REVITALIZACIJA RURALNIH NASELJA DOLINE NERETVE održana je u Pločama 4. rujna 2019. U prezentacijama su sudionici mogli saznati osnovne informacije o projektu CO-EVOLVE. Sa sociološkog i plansko-arhitektonskog stajališta razgovaralo se i o preduvjetima za razvoj održivog turizma u dolini Neretve. Raspravljalo se o vrijednostima i smjernicama za obnovu tradicionalne arhitekture doline Neretve, dok se ključno izlaganje bavilo temom difuznih i integralnih hotela. Na radionici su predstavljena i dva primjera dobre prakse iz doline Neretve.

5. TEORETSKA POLAZIŠTA

O potrebi očuvanja i unapređenja naslijeđa mnogo se govori i piše te se donose brojne deklaracije i povelje. Istodobno mnoštvo naslijeđa propada i nestaje. Razlozi za to su nedostatak jasne dugoročne vizije, visoki troškovi, nesnalaženje lokalnih vlasti i potencijalnih investitora, zahtjevna administrativna procedura te predrasuda o teškoćama i komplikacijama obnove.

O zaštiti „običnog“ naslijeđa – onoga koje nema nacionalnu ili svjetsku važnost – mnogo se govori u posljednje vrijeme. Donose se povelje i deklaracije. Traže se modeli uspješne obnove.

Jedno od temeljnih polazišta u ostvarivanju ciljeva suvremene zaštite jest uključivanje i integracija kulturno-povijesnoga naslijeđa u suvremeni život što se smatra najboljim oblikom njegove zaštite.

U nastavku se navode bitni dokumenti koji obrađuju temu zaštite, obnove i revitalizacije kulturnoga naslijeđa.

Temeljni dokumenti

Atenska povelja o restauraciji povijesnih spomenika (The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments) iz 1931. godine obrađuje problem restauracije spomenika u sedam zaključaka, a ponajprije je usmjerena na zaštitu antičkih/drevnih spomenika (ancient monuments). U povelji se ističe važnost zaštite područja koje okružuje povijesni spomenik te očuvanje slikovitih vizura koje formiraju i određuju prostorni smještaj spomenika. Povelja se dotiče i pitanja vlasništva nad spomenikom te prepoznaje određena prava zajednice u odnosu na privatno vlasništvo.

Preporuka o zaštiti ljepote i karaktera krajolika (Recommendation concerning the Safeguarding of Beauty and Character of Landscapes and Sites), usvojena u Parizu 1962. godine po prvi puta ističe potrebu za uključivanjem postavki zaštite krajolika u urbanističke i prostorne planove kao jedne od metoda provođenja njihove zaštite. Ukazuje se na potrebu proglašenja pravne zaštite područja oko spomenika (izolirani predjeli) čime se bez dopuštenja nadležnih institucija sprječava uništavanje predjela ili mijenjanja stanja mjesta i izgleda.

UNESCO-ova Preporuka o povijesnim urbanim krajolicima (Recommendation on the Historic Urban Landscape, 2011.) potiče aktivnu zaštitu kulturnoga naslijeđa i održivo upravljanje kao preduvjet razvoja. Traži se da naslijeđe bude ugrađeno u politiku planiranja i prakse te da planiranje treba omogućiti mehanizme za ravnotežu zaštite i održivosti.

Charter on Sustainable European Cities (2007.) i **European Urban Charter II** (2008.) ističe da učinkovita integracija kulturnog naslijeđa ovisi o multi i interdisciplinarnim istraživanjima pa se smatra da već sama istraživanja predstavljaju rezultat sam po sebi.

The Valletta Principles for the Safeguarding and Management of Historic Cities, Towns and Urban Areas (2011.) naglašava potrebu zaštite i integracije povijesnih i tradicijskih područja u suvremeni život zajednice te upravo to prepoznaje kao temelj za urbanističko planiranje i prostorni razvoj.

The Paris Declaration on Heritage as a Driver of Development (2011.) preporuča uključivanje naslijeđa u zamisao održivoga regionalnog razvoja, posebice turizma i gospodarstva.

Dokumenti ICOMOS-a

Svjetska međunarodna stručna organizacija ICOMOS (International Council on Monuments and Sites) posvećena isključivo problematici zaštite kulturno-povijesnog/graditeljskog naslijeđa donijela je brojne dokumente o zaštiti od 1960-ih godina do danas.

Međunarodna povelja o zaštiti i restauraciji spomenika i mjesta (1964., Venecijanska povelja) proširuje načela zaštite određena 1931. godine Atenskom poveljom, te predstavlja sve do danas temeljni dokument za provođenje zaštite i restauracije graditeljskoga naslijeđa. Poveljom je proširena definicija povijesnih spomenika pa ona uključuje i spomenike skromnije vrijednosti. Ističe se da zaštita spomenika podrazumijeva i očuvanje njegova smještaja. Ako je očuvan povijesni smještaj, potrebno ga je sačuvati, a nisu dopušteni izgradnja, rušenje ili zahvati koji bi promijenili odnose volumena i boja.

Dokument o autentičnosti iz Nare iz 1994. godine donosi nova polazišta u vrjednovanju kulturnog naslijeđa kojima se prosudba njegove vrijednosti i autentičnost ne ocjenjuje prema nepromjenjivim kriterijima, već je moguća samo u odnosu na kulturni kontekst kojem ono pripada. Među čimbenicima koji određuju autentičnost navode se i prostorni elementi lokacije i smještaja.

Deklaracija o zaštiti duha mjesta iz Qubeca iz 2008. godine prepoznaje važnost *duha mjesta* (spirit of place, genius loci) koji je određen svojim materijalnim i nematerijalnim elementima. Deklaracija ističe da zbog svoje složenosti razumijevanje, očuvanje i prenošenje duha mjesta zahtijeva multidisciplinarni pristup.

ICOMOS-ova povelja o interpretaciji i prezentaciji mjesta kulturnog naslijeđa (Quebec, 2008.) prepoznaje interpretaciju i prezentaciju kao dio ukupnog procesa zaštite i upravljanja naslijeđem te postavlja sedam načela interpretacije i prezentacije. S prostornog aspekta povelja ističe potrebu fizičkog pristupa naslijeđu i izvedbu interpretativne infrastrukture (kiosci, staze i obavijesne ploče) koja mora biti usklađena s karakterom prostora i smještajem, te lako prepoznatljiva. Koncerti, dramske izvedbe i ostali interpretacijski programi na mjestima kulturnog naslijeđa moraju biti pomno planirani kako bi se zaštitila njihova vrijednost i fizička okolina.

ICOMOS-ova Povelja o vernakularnom graditeljskom naslijeđu (Charter on the built vernacular heritage) iz 1999. godine govori o zaštiti vernakularnog (tradicijskog) graditeljstva. Navodi se kako se u zaštiti vernakularnog graditeljskog naslijeđa mora primjenjivati multidisciplinarna ekspertiza, i istovremeno prepoznati neizbježnost promjena i razvoja, kao i potreba da se poštuje ustanovljeni kulturni identitet zajednice. Suvremene intervencije na pojedinačnim građevinama vernakularne arhitekture, grupama građevina i naseljima trebaju poštivati kulturne vrijednosti i njihov tradicionalni karakter. Navodi se nadalje kako vernakularnu arhitekturu samo u rijetkim slučajevima predstavljaju pojedinačni objekti, i ona se najbolje može zaštititi kroz održavanje i očuvanje grupacija i naselja reprezentativnog karaktera. Vernakularno graditeljsko naslijeđe je neodvojiv dio kulturnog krajolika i ova povezanost se mora uzeti u obzir pri razradi konzervatorskih pristupa. Vernakularna arhitektura obuhvaća ne samo fizičku formu i teksturu građevina i mjesta, već i načine njihovog korištenja i razumijevanja, kao i tradicije i nematerijalne asocijacije vezane za njih.

U Povelji o vernakularnom graditeljskom naslijeđu definirane su osnovne smjernice za konzervatorsku praksu i zaštitu vernakularne (tradicijske) arhitekture, koje moraju biti polazište za sve aktivnosti koje se tiču tradicionalne arhitekture:

1. Istraživanje i dokumentacija - bilo kakvi fizički zahvati na građevini vernakularne arhitekture trebali bi se izvoditi s oprezom i trebala bi im prethoditi kompletna analiza forme i konstrukcije objekta. Ovaj dokument trebalo bi čuvati u arhivu dostupnom javnosti.
2. Lokacija, krajolik i grupe objekata – zahvate na objektima tradicijske arhitekture trebalo bi izvoditi na način kojim se poštuje i održava cjelovitost lokacije, veza između fizičkog i kulturnog krajolika i veza između samih građevina.
3. Tradicionalni sustavi gradnje - kontinuitet tradicionalnih sustava gradnje i zanatskog umijeća koje se vezuje za tradicijsku arhitekturu čini temelj narodnog izraza, i od suštinskog je značaja za popravak i restauraciju ovih građevina. Ove vještine bi trebalo zadržati, zabilježiti i prenijeti novim generacijama.
4. Zamjena materijala i dijelova - izmjene građevina koje su legitiman odgovor na zahtjeve suvremene upotrebe trebalo bi ostvarivati uvođenjem materijala kojima se zadržava dosljednost izraza, izgleda, teksture i forme na čitavom objektu, kao i dosljednost u korištenju graditeljskih materijala.
5. Adaptacija - adaptaciju i ponovnu upotrebu objekata vernakularne arhitekture trebalo bi ostvariti tako da se poštuje njihova cjelovitost, karakter i forma, ali istovremeno i u skladu s prihvatljivim životnim standardima. Tamo gdje je korištenje vernakularnih objekata bilo neprekidno, etički kodeks u okviru zajednice može poslužiti kao alat za intervenciju.

6. Promjene i stilska restauracija - promjene koje nastaju tokom vremena trebalo bi prihvatiti i razumjeti kao važan aspekt vernakularne arhitekture. Prilagođenost svih dijelova zgrade jedinstvenom stilskom periodu generalno nije cilj rada na vernakularnim građevinama.

7. Obuka - da bi se sačuvale kulturne vrijednosti narodnog izraza odgovorne nadležne institucije, grupe i organizacije moraju staviti naglasak na:

- Obrazovne programe za konzervatore o principima vernakularne arhitekture;
- Programe obuke kojima se pomaže zajednicama da očuvaju upotrebu tradicionalnih načina građenja, materijala i zanatskih umijeća;
- Informativne programe kojima se unaprjeđuje svijest javnosti o tradicijskim naslijeđu naročito među mlađom generacijom;
- Regionalne mreže u području vernakularne arhitekture radi razmjene stručnosti i iskustava.

Politike zaštite trebaju uključivati lokalne zajednice i sve dionike u procese koji se tiču zaštite tradicionalne arhitekture. Poziva se na uključivanje zaštite ruralnog naslijeđa u procese planiranja, regionalnog razvoja i zaštite prirode te na unaprjeđenje ruralnog naslijeđa kao ključnog faktora lokalnog razvoja.

Dokumenti Vijeća Europe

Vijeće Europe (COE) kao europska međuvladina organizacija donijelo je brojne dokumente o zaštiti kulturno-povijesnog/graditeljskog naslijeđa u razdoblju od 1954. godine do danas.

Europska kulturna konvencija (Pariz, 1954.) uspostavlja koncept zajedničkoga kulturnog naslijeđa Europe koje je potrebno sačuvati i osigurati mu pristupačnost.

Rezolucija (68) o aktivnom održavanju spomenika, skupina i područja građevina povijesnog i umjetničkog značaja u kontekstu regionalnog planiranja (1968.) ističe prostorno planiranje kao najprimjereniji oblik rješavanja problematike izgrađenog okoliša na harmoničan način. Integracija spomenika, skupina i područja građevina povijesnog i umjetničkog značenja u urbani i ruralni život smatra se najboljim načinom za njihovu zaštitu te predstavlja obogaćenje ljudskog okoliša. Rezolucija ističe potrebu zaštite područja koja okružuju spomenike i potrebu uključivanja spomenika u analizu čimbenika na kojima se temelje prostorni planovi. Također se naglašava potreba poticanja istraživanja temeljne metode planiranja kako bi se olakšalo uključivanje spomenika u urbani i ruralni život te donijeli propisi koji osiguravaju koordinaciju zaštite i prostornog planiranja.

Amsterdamska deklaracija (1975.) temelji se na načelima integralne zaštite (*integrated conservation*) koja zaštitu arhitektonskoga naslijeđa prepoznaje kao jedan od važnih ciljeva urbanističkog i prostornog planiranja te kao temeljni kvalitativni čimbenik u upravljanju prostorom. Ističe se potreba za stalnim dijalogom između urbanista i konzervatora, za izradom popisa zaštićenih područja te za uključivanjem zaštite u politiku regionalnog/prostornog planiranja.

Europska povelja o arhitektonskom naslijeđu (Strasbourg, 1975.) ističe da budućnost arhitektonskog naslijeđa ovisi o integraciji u život ljudi i o značenju koje se arhitektonskom naslijeđu pridaje u prostornim i urbanističkim planovima te planovima razvoja. Ističe se važnost poštivanja smještaja spomenika i načelo integralne zaštite, čime se zaštita postavlja kao jedan od glavnih elemenata promišljanja u urbanističkom i prostornom planiranju. Integralna zaštita između ostalih mjera uključuje i određivanje primjerenih novih namjena te mogućnost suvremenih arhitektonskih zahvata u povijesnim cjelinama, ali uz poštivanje postojećeg konteksta (proporcija, volumena, veličine i mjerila, tradicijskih materijala).

Konvencija o zaštiti arhitektonskog naslijeđa Europe (Granada, 1985.) temelji se na načelima integralne zaštite. Zaštita arhitektonskoga naslijeđa treba postati jedan od osnovnih ciljeva urbanističkog i prostornog planiranja. Konvencija dopušta izvlaštenje zaštićenih nekretnina i propisuje dostupnost (javni pristup) arhitektonskom naslijeđu, kojim se ne smije narušiti njegov arhitektonski i povijesni karakter, kao ni njegova okolina. Potrebno je promovirati mjere općeg unaprjeđenja okoline spomenika, grupa i područja.

Europska konvencija o krajoliku (Firenza, 2000.) posvećena je zaštiti, upravljanju i planiranju krajolika. Povelja prepoznaje krajolik kao temeljnu sastavnicu prirodnog i kulturnog naslijeđa Europe. Potiče se multidisciplinarni pristup identifikaciji, istraživanju i vrjednovanju krajolika s ciljem održivog razvoja što se temelji na uravnoteženom i harmoničnom odnosu između društvenih potreba, gospodarskih aktivnosti i vrijednosti okoliša.

Okvirna konvencija Vijeća Europe o vrijednostima kulturnog naslijeđa za društvo ([Faro konvencija, 2005.) naglašava vrijednost i mogućnosti razboritoga korištenja kulturnog naslijeđa kao resursa održivog razvoja i vrsnoće života. Konvencija ističe da svi imaju pravo na korištenje kulturnog naslijeđa, a ljudi i ljudske vrijednosti trebaju postati središnji čimbenik proširene i međudisciplinarnе koncepcije kulturnog naslijeđa. Konvencija donosi i novi, prošireni koncept kulturnoga naslijeđa - kulturni okoliš (*cultural environment*) koji obuhvaća kulturne vrijednosti u najširem smislu (materijalne, nematerijalne i duhovne).

Leeuwardenska deklaracija o prilagodljivoj prenamjeni

Leeuwardenska deklaracija, donesena i prihvaćena 23. studenoga 2018. u Nizozemskoj, jest zaključak Europske godine kulturne baštine. Kako bi naslijeđe pronašlo svoje nove, miješane ili proširene namjene, ova deklaracija ističe važnost kulturnih, društvenih, okolišnih i gospodarskih gledišta. Za pitanje prilagodljive prenamjene usredotočuje se na izazove koji nastaju prilikom prenamjene specifične građevine, a za standardna rješenja preporučuje velik kritički odmak. Za pametne procese prenamjene koji se temelje na kvaliteti potrebno je sagledati mnoge čimbenike, od kojih se ističu: fleksibilnost usklađena s postojećim regulativama i standardima, sudjelovanje građana (stanovništva), privremene namjene kojima se testiraju mogućnosti, aktivna odgovornost i stručnost javnih ustanova, provedba temeljena na kvaliteti, multidisciplinarni timovi i suradnje, financijska održivost i narativna vrijednost. Jedna od temeljnih postavki jest dijalog između naslijeđa i suvremene arhitekture. Bliži, a i širi kontekst od velike je vrijednosti za naslijeđe koje bi svojim novim životom trebalo sudjelovati u prostornoj dinamici. Zato, osim stvaranja takva refleksivnog dijaloga, svaki pristup mora proizaći iz promišljanja nekoliko prostornih razina i mjerila.

- *Kulturno gledište*: Kulturna su dobra često prostorne i društvene znamenitosti koje čine odliku svojega krajolika i dodjeljuju snažan identitet svojoj okolini. Stvaraju osjećaj mjesta i glavna su odrednica lokalnoga ili regionalnoga identiteta. Pri čuvanju vlastita naslijeđa prilagodljiva prenamjena može kod ljudi pomoći održati i ojačati opažajnu moć vezanu za vlastitu tradiciju i povijest te ponuditi buduće vidike, dok istovremeno odgovara na potrebe multietničkih i multikulturnih društava.

- *Društveno gledište*: Ponovnim otvaranjem zatvorenih i nekorištenih prostora javnosti, prilagodljiva prenamjena našega graditeljskog naslijeđa može stvoriti novu društvenu dinamiku svoga neposrednog okruženja i tako pridonijeti urbanoj obnovi. Takvi projekti nude mogućnost da se građani uključe u oblikovanje svoga životnoga okoliša, iz čega proizlazi i snažniji osjećaj mjesta i demokracije. K tomu, prenamijenjeno naslijeđe može postati temeljem školskih i obrazovnih programa. Prilagodljiva je prenamjena stoga ključna poluga za mjesta većeg osjećaja zajedništva, kako u urbanim tako i u ruralnim područjima.

- *Okolišno gledište*: Ponovno korištenje naslijeđa smanjuje uporabu građevnih materijala, čuva tzv. sivu energiju (korištenu u građenju) i ograničava prekomjerno širenje grada. Njome je često omogućeno da se dubinski promisli korištenje energije, čemu je pak posljedica učinkovita, zaštićena i zdravija zgrada. Štoviše,

visokokvalitetni projekti prirodno osiguravaju dugotrajno korištenje, prilagodbu i prenamjenu za buduće potrebe. Prilagodljiva prenamjena tako pridonosi izgradnji otpornijih i održivijih gradova te primjeni načela tzv. kružne ekonomije u izgrađenom okolišu.

• *Ekonomsko gledište*: Ponovno korištenje našega naslijeđa može pridonijeti povećanju privlačnosti i ljepoti prostora. S jedne strane, glavni je čimbenik prostornoga brendiranja, stvaranja poslova i rasta, poglavito u turističkom sektoru. S druge strane, nove funkcije stvaraju nove korisnike i područje postaje dio novih ekonomskih mreža. Ponovno iskorištena kulturna dobra prestaju biti izoliranim mjestima i ona mogu djelovati kao katalizatori širega konteksta.

U nastavku se navodi kako projekti koji uključuju prilagodljivu prenamjenu u svome životnom ciklusu donose posebne izazove. Procesi koji potiču i osiguravaju fleksibilnost, sudjelovanje korisnika, inovaciju, nabavu i provedbu temeljenu na kvaliteti, multidisciplinarnu timove, financijsku održivost i dobar narativ mogu dugoročno pridonijeti uspješnim projektima.

Znanstveni projekt Urbanizam naslijeđa / Heritage Urbanism - HERU

Istraživački projekt *Urban and Spatial Models for Revival and Enhancement of Cultural Heritage* provodio se na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu od 2014. do 2018. godine, a financirala ga je Hrvatska zaklada za znanost. Sudjelovalo je 36 istraživača², a projektu su se pridružili brojni drugi istraživači primjenjujući polazišta i pristup urbanizma naslijeđa.

Istraživački projekt bio je usredotočen na urbanističke, prostorne i druge modele za unapređenje i revitalizaciju kulturnoga naslijeđa. Glavna istraživačka aktivnost bila je prepoznavanje povijesnih i sadašnjih modela oživljavanja i unapređenja kulturnog naslijeđa kao polazišta za utvrđivanje budućih modela koji će uvažavati naslijeđeno te osigurati suvremenost i održivi budući razvoj.

Istraživanja su razvrstana u četiri modula: naslijeđe u krajoliku / kulturni krajolik kao naslijeđe, naslijeđe u gradu / grad kao kulturno naslijeđe, doživljaj grada / grad kao doživljaj i normativno-pravni aspekti kulturnog naslijeđa.

Istraživanje primjera dobre i loše prakse, kao i osobno iskustvo istraživača (mahom su oni i projektanti i urbanisti-planeri), pokazalo je da nije održiva samo formalna zaštita naslijeđa već da naslijeđe treba i obnavljati uz aktivno korištenje. Istaknuto je nekoliko važnih polazišta:

- Osim opravdanih iznimaka, kulturno naslijeđe ne može biti očuvano samo kao muzejski izložci već ga treba i aktivno koristiti;
- Opstanak graditeljskog naslijeđa moguć je jedino njegovim uključenjem u suvremeni život;
- Teško je opravdati novu gradnju dok nam povijesne građevine propadaju i nemaju namjenu;
- Iako svako naslijeđeno kulturno dobro zahtijeva individualan pristup, metodološki postupci obnove i revitalizacije mogu, a katkada i moraju, biti isti;
- Novi zahvati na naslijeđu mogući su i opravdani, ali uz očuvanje vrijednosti autentičnosti i integriteta naslijeđa.

Istraživanjem urbanističkih i prostornih modela za oživljavanje i unapređenje kulturnoga naslijeđa željelo se potvrditi i poduprijeti sljedeće dvije teze:

1. Održivo i kreativno planiranje štiti vrijednosti prostora, a istodobno te vrijednosti postaju temeljni nositelj/resurs održivoga gospodarskog razvoja;

² U istraživačkom timu sudjelovao je i N. Božić, jedan od autora ovih Smjernica

2. Očuvanje vrijednosti prostora predstavlja unapređenje čovjekove okoline, a unapređenje naslijeđa pridonosi kvaliteti života i oporavku prostora - gradova, naselja i krajolika.
3. Naslijeđe se uobičajeno promatra s konzervatorskoga gledišta. Međutim, samo s toga gledišta ne mogu se riješiti brojni problemi u prostoru koji se javljaju s ciljem održivosti naslijeđa.

Urbanizam i prostorno planiranje po karakteru su svoga djelovanja i promišljanja interdisciplinarni jer uključuju različite aspekte promišljanja prostora.

Stoga urbanistički pogled na naslijeđe podrazumijeva integralni pristup, što uključuje ponajprije prostorno-urbanističko, pejzažno, arhitektonsko, kulturno-povijesno, tehničko-infrastrukturno, pravno, ekonomsko i ekološko sagledavanje problematike naslijeđa.

Prostorno-urbanistički pogled omogućuje sagledavanje naslijeđa u kontekstu grada/naselja i regije, promatrajući kako naslijeđe gradi grad i kako može pridonijeti razvoju grada/naselja.

S pejzažnoga gledišta istražuju se mogućnosti očuvanja i unapređenja pejzažnih vrijednosti te ambijentalnih i vizualnih doživljaja u kulturnom krajoliku u kojem se kulturno naslijeđe nalazi.

Arhitektonski pogled usmjeren je na postizanje vrsnoće novom/suvremenom gradnjom u naslijeđenim prostorima. Kulturno-povijesni pogled istražuje i uvažava naslijeđene identitetske vrijednosti.

Tehničko- infrastrukturno gledište usredotočeno je na sustav prometa i komunalne infrastrukture koji utječu na prostore naslijeđa i mogu pridonijeti njegovu unapređenju.

Pravni pogled uvažava vlasnički kontekst i procedure, što može olakšati ili otežati, odnosno ubrzati ili usporiti postupak obnove naslijeđa.

Ekonomski pogled osvjetljava scenarije financijske održivosti obnove i još više daljnega korištenja naslijeđa nakon obnove.

Ekološko gledište ukazuje na možebitne dobre i loše utjecaje okruženja na naslijeđe, ali i nove namjene na svoje bliže i daljnje okruženje.

S gledišta urbanizma naslijeđa projekt je utvrdio kako kulturno naslijeđe treba biti aktivan subjekt u suvremenom kulturnom, društvenom, gospodarskom i prostornom razvoju lokalne zajednice te treba unaprijediti vrsnoću prostora i čovjekova života. Naslijeđe se može prilagoditi suvremenim potrebama i ono može biti pokretač razvoja lokalne zajednice. Stoga mu moramo dati priliku za prenamjenu i za novi život. Novi zahvati na/u naslijeđu moraju afirmirati i naslijeđe i ambijent u kojem se ono nalazi, te moraju biti kreativni i visoke arhitektonske vrsnoće. Naslijeđe traži i odgovarajuće kulturno i ekonomsko upravljanje da bi dugoročno moglo opstati, pri čemu je važno uskladiti sve državne resore koji svojim odlukama i zakonima mogu pozitivno ili negativno utjecati na očuvanje i obnovu naslijeđa. Posebice je naglašeno kako je važno uskladiti djelovanje kulture, prostornog uređenja, regionalnog razvoja, gospodarstva, turizma, fiskalne ekonomije i pravosuđa.

6. AKTIVNI PRISTUP OBNOVI RURALNIH PODRUČJA

Na izazove s kojima se suočavaju ruralna područja u Europi već duže vrijeme aktivno upozoravaju stručnjaci i nevladine organizacije poput ECOVAST-a (European Council for the Village and Small Towns – Europsko vijeće za sela i male gradove) ili međunarodne mreže udruga poput udruge PREPARE – Partnership for Rural Europe. Mreža PREPARE jedan je od pokretača Europskih ruralnih parlamenata, bienalnog događaja koji okuplja organizacije civilnog društva ali i donositelje odluka, gospodarstvenike, stručnjake te stanovnike ruralnih područja.

Hrvatska sekcija ECOVAST-a³ od 1993. godine aktivno radi na zaštiti kulturnog naslijeđa u ruralnim područjima i na rješavanju izazova s kojima se suočavaju stanovnici ruralnih područja. Osnovna aktivnost usmjerena je na očuvanje i unapređivanje kulturno-povijesnih, okolišnih, socijalnih i gospodarskih vrijednosti, te na cjelovit i održiv razvitak sela i malih gradova Hrvatske. Djeluje putem umrežavanja ljudskih resursa, ideja, aktivnosti, znanja, prakse. Udruga djeluje na cijelom području Hrvatske i povezuje članove, stručnjake i sve zainteresirane, kao i predstavnike institucija, državnih uprava, te regionalnih i lokalnih samouprava, u svrhu cjelovitog i održivog razvoja i zaštite baštine na ruralnom području.

Od djelovanja Hrvatske sekcije ECOVAST-a ističu se skupovi *Identifikacija i valorizacija krajobraza na području Makarske* (2006.), konferencija „Revitalizacija malih povijesnih gradova i njihovog okruženja u Primorsko-goranskoj županiji“ (Mošćenice, 2009.) i međunarodna radionica „Krajolik hrvatskog zagorja: prošlost, stanje, perspektive“ (Tuheljske toplice, 2010.). Zaključci svih skupova objavljeni su na internetskim stranicama udruge.

Strategija za ruralnu Europu Europskog vijeća za sela i male gradove

ECOVAST je još 1994. objavio dokument **Strategija za ruralnu Europu**. U njoj su objašnjene brojne promjene kojima su izložena ruralna područja, a do danas ostaje temelj djelovanja ove međunarodne udruge. U Strategiji se navodi:

1. Europsko selo i ljudi koji u njemu žive izloženi su velikim promjenama. ECOVAST poziva na poduzimanje radnji kojima bi se zaštitilo njihovo blagostanje u interesu svih Europljana.
2. Težimo postizanju sklada i uzajamne potpore čovjeka i okoliša. Težimo zajedničkom djelovanju različitih vladinih tijela, te vlade i lokalnog stanovništva. Očekujemo da se lokalno stanovništvo pita za mišljenje i uključuje u sve aktivnosti.
3. Neophodna je odlučna akcija kako bi se oživjelo i ojačalo gospodarstvo europskih ruralnih regija.
4. Želimo da se poljoprivreda održi diljem ruralne Europe. U poljoprivrednoj bi se politici naglasak trebao prebaciti s količine hrane na njenu kakvoću. Poljoprivrednicima bi se trebalo omogućiti da stječu dohodak povećavanjem vrijednosti poljoprivrednih proizvoda i drugih gospodarskih aktivnosti. Oni bi morali biti plaćeni kako bi djelovali kao čuvari naše baštine.
5. Izmjenama u politici šumarstva trebao bi se naglasiti višenamjenski karakter ove grane za dobrobit sela i seoskog stanovništva.
6. Trebalo bi poticati proizvodnju i uslužne djelatnosti koje koriste regionalne prirodne izvore i lokalno poduzetništvo. Tom procesu mogu uvelike pomoći telekomunikacije.
7. Seoski turizam treba promicati tako da se poštuju osobitosti i prihvatni kapacitet prostora

³ Više na www.ecovast.hr

8. Seoskom bi stanovništvu trebalo omogućiti dobre uvjete stanovanja, sa svim suvremenim sadržajima, uz poštovanje lokalne graditeljske tradicije. Vlade bi morale podupirati seoske uslužne djelatnosti i poticati društvenu i kulturnu vitalnost seoskih zajednica.
9. Vlade i stanovnici zemalja moraju prihvatiti činjenicu da je potrebna dugoročna briga o europskoj baštini, prirodnoj, krajobraznoj i kulturnoj. Sve zemlje moraju uvesti i provoditi djelotvorne sustave za procjenu, zaštitu i očuvanje svega što predstavlja baštinu, te s time upoznati javnost.
10. Odgovornost za djelovanje podjednako snose seosko stanovništvo, lokalna uprava i razne nevladine organizacije.
11. Vlade regija i država moraju biti svjesne osobitosti seoskih područja i potreba seoskih zajednica, te ih obuhvatiti cjelovitom strategijom sela i svim bitnim granskim dokumentima.
12. Vijeće Europe treba zadržati i proširiti svoje zanimanje za selo, osobito za graditeljsko nasljeđe, zaštitu seoskih i priobalnih krajobraza i cjelovit razvitak sela.
13. Europska unija treba se djelotvorno uključiti i dati poticaj razvoju sela i zaštitu okoliša u 12 zemalja članica i pružiti pomoć zemljama srednje i istočne Europe.
14. Vlade i narodi srednje i istočne Europe morali bi iskoristiti nove mogućnosti kao bi ojačali seosko gospodarstvo i oživjeli seosku kulturu.
15. ECOVAST se, kao paneuropska udruga, obvezao da će raditi na ostvarivanju zacrtanih ciljeva i aktivno ostvarivati opće partnerstvo potrebno da bude na usluzi ruralnoj Europi i da ju unapređuje.

Deklaracija Cork 2.0. „Bolji život u ruralnim područjima“

U irskom gradu Corku je 5. i 6. rujna 2016. održana Europska konferencija o ruralnom razvoju, dvadeset godina nakon konferencije koja je održana u istom mjestu i donošenja Deklaracije "Živo selo". Na konferenciji je usvojena nova deklaracija pod nazivom Cork 2.0 "Bolji život u ruralnim područjima"⁴.

Sudionici konferencije su naglasili da više od polovine stanovnika EU-a živi u njenim ruralnim dijelovima te da ta područja obuhvaćaju više od tri četvrtine njezina teritorija.

Također su naveli da su svjesni gospodarske, okolišne i društvene različitosti u ruralnoj Europi, no s druge su strane istakli važnost ruralnih područja za očuvanje prirodnih i kulturnih krajolika i baštine. Urbani centri i ruralna područja te njihovo stanovništvo posjeduju različite, ali komplementarne resurse te su poboljšani međuodnosi i partnerstva među njima važni preduvjeti za gospodarsku održivost, ekološku učinkovitost i društvenu koheziju EU-a.

Naglasili su i da ruralna područja i zajednice imaju ključnu ulogu u provedbi ciljeva održivog razvoja UN-a i zaključaka 21. konferencije stranaka Okvirne konvencije (COP21) UN-a o klimatskim promjenama. Ruralnim resursima je moguće osigurati održiva rješenja za sadašnje i buduće društvene izazove, kao što je sigurna i održiva opskrba kvalitetnom hranom, razvoj kružnog gospodarstva, borba protiv klimatskih promjena i smanjenje ovisnosti o fosilnim gorivima.

Gospodarski rast i održivost međusobno se ne isključuju te ih je moguće poticati znanstveno usmjerenim inovacijama temeljenima na interaktivnim pristupima odozdo prema gore, kojima moraju imati pristup ruralni poduzetnici, poljoprivrednici i šumari. Inovacije se mogu odnositi na tehnologije, prakse, postupke te društvena i

⁴ Deklaracija se može pronaći na sljedećem linku: http://enrd.ec.europa.eu/sites/enrd/files/cork-declaration_hr.pdf

organizacijska pitanja. Pri tome, ruralna područja i zajednice moraju ostati privlačna za život i rad, poboljšanjem pristupa uslugama te olakšavanjem poduzetništva u tradicionalno ruralnim područjima, kao i novim sektorima gospodarstva. Naglašena su načela partnerstva i supsidijarnosti, uz jačanje pristupa odozdo prema gore, kao što su LEADER i lokalni razvoj koji vodi zajednica (CLLD).

Sudionici konferencije Cork 2.0, zaključili su u Deklaraciji da se inovativna, integrirana i uključiva ruralna i poljoprivredna politika u Europskoj uniji treba temeljiti na sljedećih deset smjernica:

1. *Promicanje ruralnog blagostanja* - ruralne i poljoprivredne politike trebale bi se temeljiti na identitetu i dinamičnosti ruralnih područja provedbom integriranih strategija i višesektorskih pristupa.
2. *Jačanje ruralnih lanaca vrijednosti* - treba se usmjeriti na integrirane pristupe razvoju i jačanju ruralnih lanaca vrijednosti i lokalnih proizvodnih mreža.
3. *Ulaganje u ruralnu vidljivost i vitalnost* - zajednički ciljevi EU-a, osobito oni u vezi s radnim mjestima te zelenim i uključivim rastom, trebali bi se ostvariti ulaganjima u poslovni razvoj, javne i privatne usluge, ključnu infrastrukturu i izgradnju kapaciteta.
4. *Očuvanje ruralnog okoliša* - ruralni okoliš koristi razvoju lokalnog gospodarstva, ekoturizmu, zdravom životu, identitetu i brendiranju hrane te promicanju tih krajeva kao mjesta za rekreaciju.
5. *Upravljanje prirodnim resursima* - koordiniranim međusektorskim političkim odgovorima trebalo bi osigurati održivo upravljanje prirodnim resursima, kao što su voda, tlo i bioraznolikost.
6. *Poticanje klimatske politike* - u ruralnim područjima postoji znatna mogućnost vezivanja i skladištenja ugljika. Potrebno je razvijati potencijal proizvodnje održive obnovljive energije, a prednost bi se trebala dati razvoju kružnog gospodarstva.
7. *Poticanje znanja i inovacija* - ruralni poduzetnici, uključujući poljoprivrednike i šumare, svih vrsta i veličina moraju imati pristup prikladnoj tehnologiji, suvremenoj povezanosti i novim upravljačkim alatima za ostvarivanje gospodarskih, društvenih i okolišnih koristi.
8. *Unaprjeđenje ruralnog upravljanja* - potrebno je unaprijediti administrativni kapacitet i učinkovitost regionalnih i lokalnih vlasti te organizacija usmjerenih na lokalnu zajednicu. Treba nastaviti poticati inicijative odozdo prema gore i lokalno upravljane (npr. LEADER i Europsko partnerstvo za inovacije u poljoprivredi) radi mobiliziranja ruralnih potencijala.
9. *Poticanje i pojednostavnjenje provedbe politike* - ključno je dodatno pojednostavniti regulatorni okvir i provedbu Zajedničke poljoprivredne politike. Prioritet su inicijative za obnovu i izgradnju povjerenja dionika.
10. *Odgovorno donošenje i poboljšanje uspješnosti politika* - dionici moraju imati snažniju ulogu u procjeni uspješnosti politika.

Deklaracija Hrvatskog ruralnog parlamenta o održivom razvoju ruralnih područja

Ruralni parlamenti predstavljaju format bienalnog okupljanja svih dionika ruralnog razvoja s ciljem da se čuje i uvaži glas ruralnih zajednica. Na ruralnom parlamentu stanovnici ruralnih područja imaju priliku utjecati na politiku i provedbu ruralnog razvoja te jačati veze i partnerstva. Ruralni parlament nije formalna organizacija već događaj kojega pokreću organizacije civilnog društva koje se bave ruralnim razvojem. On uključuje aktivno sudjelovanje dionika ruralnog razvoja u višednevnom događanju kroz različite participativne modele: tematske terenske radionice, rad na principu world cafea / ruralnog cafea, okrugle stolove s donositeljima odluka, upoznavanje primjera dobre prakse te aktivni prijenos iskustava.

Model ruralnog parlamenta primjenjuje se u Hrvatskoj od 2015. godine kada je održan prvi ruralni parlament u Baranji⁵. Do sada su održana ukupno tri Hrvatska ruralna parlamenta⁶ a posebno se ističe drugi održan 2017. godine u Sv. Martinu na Muri koji je bio posvećen održivom razvoju ruralnih područja. U deklaraciji tog skupa navodi se između ostalog sljedeće:

- *Prepoznavanje problema ruralnih područja*: Istraživanja, analize, izvješća i prikazi koji nisu ciljano usmjereni na ruralne prostore rijetko navode i probleme tih područja. Izazovi s kojima su suočena ruralna područja gube se u službenim statistikama. Kada podaci kojima nedostaje takva analiza postaju podloga za donošenje odluka dolazi do daljnjeg zanemarivanja ruralnih područja u određivanju ciljeva i prioriteta djelovanja te usmjeravanja akcija. Potrebno je uvijek iznova osvještivati kako upravo ruralni prostori zauzimaju najveći dio teritorija neke administrativne jedinice. Izazovi s kojima se suočavaju ruralni prostori u sredinama koje se po formalnim kriterijima smatraju razvijenima slični su izazovima u nerazvijenim sredinama, ali imaju veće izgleda da ostanu u sjeni i zanemareni.
- *Inovativni pristupi zajednici* - Lokalne zajednice mogu biti pokretači promjena, ali i njih obilježavaju pojedinačni interesi, nedostatak stvarne motivacije za promjene te nedostatak spremnosti na suradnju. Inovativni pristupi potrebni su i u pitanjima organizacije lokalnih zajednica, što uključuje rješavanje problema neučinkovitosti javne uprave ali i odgovoran rad organizacija civilnog društva koje imaju značajnu ulogu u motiviranju i uključivanju šire zajednice u rješavanje zajedničkih problema. Potrebno je raditi na jačanje komunikacije i transparentnosti upravljanja, razvoju političke kulture, umrežavanja i suradnje te korištenju suvremenih tehnologija za komunikaciju i učinkovitije poslovanje. No od najveće je važnosti rad na građenju i učvršćivanju međusobnog povjerenja
- *Uključivanje javnosti u postupke donošenja odluka* - u svim razinama javne uprave - od državne do lokalne razine - prisutno je nepovjerenje donositelja odluka prema sudjelovanju javnosti u donošenju odluka. Česti su primjeri da je uključivanje javnosti samo formalne naravi bez stvarne spremnosti na dijalog. Potrebno je razvijati svijest o važnosti veće participacije šire zajednice u donošenju odluka, kod donositelja odluka i među građanima koje je potrebno animirati i potaknuti na participaciju. Pojedinačni zahtjevi imaju manji učinak od dobro artikuliranog glasa koji predstavlja zajednicu i prepoznaje pitanja važna za zajednicu. U tome veliku ulogu ali i odgovornost imaju organizacije civilnog društva.
- *Re-afirmacija stručnog pristupa* - kod donošenja odluka važno je uvažiti specifična znanja koje o određenom problemu imaju pojedine struke. Zabrinjavajući su primjeri gdje se političke odluke koje imaju dalekosežne posljedice na ljude, društvo i okoliš donose bez uvažavanja mišljenja stručnjaka za određeno područje djelovanja. Iako je participacija javnosti važna i može biti usmjeravajuća, glas javnosti (posebno kad se pretvara u „akcijsku buku“) ne može zamijeniti argumentiranu stručnu analizu, valorizaciju i mišljenje. Odgovornost leži i na pripadnicima pojedinih profesija koji bi trebali biti otvoreniji za društveni angažman. Važna je i spremnost na dijalog i suradnju prilikom rješavanja interdisciplinarnih problema.
- *Jačanje lokalnog povezivanja („ruralni lanci vrijednosti“)* - današnje poslovno okruženje karakteriziraju složene međuovisnosti i kompleksni sustavi suradnje i povezivanja kako bi se zajedničkim naporima ostvarilo više. Često to nije samo pitanje ostvarivanja dodatne vrijednosti već pukog opstanka na sve zahtjevnijem tržištu. Paralelno s jačanjem poduzetništva treba raditi na međusobnom povezivanju i umrežavanju što podrazumijeva inicijative kao što su udruživanje u zadruge i poslovna udruženja, nove

⁵ Pokretač i glavni organizator Hrvatskog ruralnog parlamenta je Hrvatska mreža za ruralni razvoj

⁶ Više o tome na <http://ruralniparlament.com>

pristupe horizontalne i vertikalne integracije lanaca opskrbe uključivo i kratke lance opskrbe hranom, sektorsko specijaliziranje te formiranje klastera. Prijenos znanja, učenje na primjerima dobre prakse, ulaganje u suradnju te prepoznavanje razvojnih potencijala područja važni su elementi ovog oblika suradnje u čemu aktivniju ulogu mogu imati lokalne akcijske grupe u suradnji sa stručnjacima koji posjeduju specifična znanja.

- *Veze urbanog i ruralnog prostora* - jedan od važnijih uzroka depopulacije ruralnih područja je pitanje (ne)dostupnosti osnovnih usluga – od infrastrukturnih usluga, do sadržaja kao što su obrazovanje i zdravstvena zaštita ali i trgovina, usluge, kultura i zabava. Ovaj tip usluga tradicionalno su nudili mali i srednji gradovi koji su činili prostornu mrežu u ruralnom prostoru ali i oni se danas suočavaju s brojnim izazovima, gube privlačnost za gospodarske aktivnosti i gube svoje tradicionalne funkcije. Problem prometne izolacije, osobito u obliku nedostatka kvalitetnog javnog prijevoza u ruralnom području, odražava se na dostupnost osnovnih usluga za ruralno stanovništvo, osobito za ranjive skupine kao što su siromašni i stariji stanovnici. Uz razvoj osnovne tehničke infrastrukture u ruralnim područjima potrebno je više raditi na jačanju urbano-ruralnih veza i paralelno s razvojem sadržaja u malim razvojnim centrima raditi i na razvoju javnog prijevoza koji osigurava dostupnost takvih usluga.
- *Očuvanje lokalnog identiteta* - privlačnost ruralnih prostora proizlazi i iz očuvane prirodne i kulturne baštine te skladnog i očuvanog okoliša. Elementi prirodne i kulturne baštine mogu postati važan pokretač gospodarskog razvoja kroz razvoj turizma, a važni su i za očuvanje lokalnog identiteta. Promjene u ruralnim krajolicima dovode do degradacije vrijednosti izgrađenih krajolika i nestajanja vrijednih prirodnih predjela. Osim formalno zaštićenih područja i elemenata prirodne i kulturne baštine za lokalni identitet važna je i baština lokalnog značaja koju je potrebno čuvati i razvijati. Posebnu pažnju treba posvetiti trajnoj edukaciji i podizanju svijesti stanovnika o važnosti zaštite baštine ali i o potencijalima koje takva baština ima za budući razvoj određenog područja. Takva vrsta osviještenosti postaje učinkoviti mehanizam zaštite postojećih kvaliteta lokalne sredine i garancija budućeg skladnog razvoja

7. DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA I STANJE ZAŠTITE RURALNIH KRAJOLIKA DOLINE NERETVE

Dosadašnja istraživanja ruralnih krajolika Dubrovačko-neretvanske županije rađena su za potrebe evidencije i izrade mjera zaštite koje se propisuju Prostornim planom Dubrovačko-neretvanske županije.

Prema obvezama koje je RH preuzela potpisivanjem međunarodnih i europskih dokumenata vezanih uz zaštitu krajobraza potrebno je osigurati njihovu primjenu i provođenje, uz osiguravanje integralnog i multidisciplinarnog pristupa u sustavu prostornog planiranja te međusektorske suradnje. Na razini RH planirana je izrada Krajobraznog atlasa RH pri čemu postupak prepoznavanja krajobraza mora biti integralnog karaktera tako da se istraže i razmotre antropogeni i prirodni aspekti tvorbe krajobraza. Takav atlas još nije izrađen na nacionalnoj razini.

Za potrebe izrade Izmjena i dopuna Prostornog plana Dubrovačko-neretvanske županije (PPDNŽ) izrađena je **Krajobrazna Studija Dubrovačko-neretvanske županije** koja izrađuje tipološku klasifikaciju krajobraza na I. i II. razini. Studija je poslužila za utvrđivanje osobito vrijednih predjela – prirodnih krajolika, koji se štite na regionalnoj/lokalnoj razini.

Studija **Prepoznavanje i vrednovanje kulturnih krajolika Dubrovačko-neretvanske županije – podloga za zaštitu**, također izrađena za potrebe ID PPDNŽ utvrđuje osobito vrijedne predjele – kulturne krajolike. Ova studija je podloga za prijedlog kulturnih krajolika za upis u Registar kulturnih dobara RH temeljem Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara.

Studija **Povijesni prikaz - povijesni pregled razvoja područja Dubrovačko-neretvanske županije** obrađuje povijesni razvoj i kulturno naslijeđe županije. Studija je također izrađena za potrebe ID PPDNŽ .

Konačno, za potrebe ID PPDNŽ izrađen je i **Registar kulturnih dobara** koji sadrži ne samo kulturna dobra upisana u Registar kulturnih dobara već i evidentirana kulturna dobra koja se štite županijskim prostornim planom. Također su obrađeni prirodni i kulturni krajolici koji se predlažu za zaštitu.

Krajobrazna studija Dubrovačko – neretvanske županije: tipološka klasifikacija krajobraza

Krajobrazna studija Dubrovačko – neretvanske županije izrađena je 2016. godine za potrebe izrade Izmjena i dopuna Prostornog plana Dubrovačko – neretvanske županije. Studiju je u suradnji s Agronomskim fakultetom Sveučilišta u Zagrebu izradio slovenski ured Prostorsko načrtovanje Aleš Mlakar s.p.

Teritorij Hrvatske obilježava velika raznolikost u reljefu, tlu, vodama, vegetacijskom pokrovu i klimi, koji su u kombinaciji s raznolikim gospodarskim i povijesnim okolnostima generirali lokalno specifične načine održivog korištenja zemljišta, uzorke naseljavanja i tipove naselja. Zajedničko djelovanje navedenih činitelja utjecalo je pritom i na pojavu iznimno raznolikih krajobraza od kojih još mnogi imaju važnu ulogu u očuvanju teritorijalne prepoznatljivosti te kvalitete ekonomskog i društvenog života na području Hrvatske.

Prema Prostornom planu DNŽ izdvojene su sljedeće kategorije vrijednih krajobraza: osobito vrijedni predjeli – prirodni krajobrazi te osobito vrijedni predjeli - kulturni krajobrazi. Predloženo je da se temeljem Plana očuva 61 osobito vrijedno područje - *prirodni krajobraz*, te 17 osobito vrijednih predjela - *kulturnih krajobraza*.

Tipološka klasifikacija krajobraza bazirana je na podjeli područja županije u krajobrazne regije prema Krajobraznoj regionalizaciji Hrvatske s obzirom na prirodna obilježja (Bralić, 1995) te tipove/područja sa izraženim zajedničkim karakteristikama na dvije razine:

- I razina - opći krajobrazni tip/područje,
- II razina - krajobrazni tip/područje.

Krajobrazni tipovi/područja su morfološke jedinice s vidljivim prostorno vizualnim obilježjima koja mogu biti specifični ili vrlo učestali prostorni elementi. Krajobrazna područja su zemljopisno određena, dakle jedinstvena, tako da su i nazivi pojedinih krajobraznih područja vezani uz geografske nazive prostora koje obuhvaćaju.

Ova studija predstavlja prvu fazu u izradi krajobrazne studije za Županiju, a uključuje tipološku klasifikaciju krajobraza na I i II razini, dok bi u sljedećoj fazi trebalo izraditi detaljniju tipološku klasifikaciju – III razinu, odnosno, set detaljnih studija za pojedinačna krajobrazna područja.

Na području doline Neretve Studijom su definirani sljedeći opći krajobrazni tipovi, opća krajobrazna područja i krajobrazni tipovi:

Kraj. Regija (KR)	KOD_T	Opći krajobrazni tip (OKT)	Opće kraj. područje (OKP)	KOD_T	Krajobrazni tip (KT)
1. KRAJOBRAZNA REGIJA DONJE NERETVE	1.1.	krajobraz brda i zaravni	Donje Neretve	1.1.1.	prirodni krajobraz brda i pobrđa zaleđa
				1.1.2.	prirodni krajobraz zaravni
				1.1.3.	prirodni krajobraz krških jezera
	1.2.	krajobraz polja i udolina	Donje Neretve	1.2.1.	kulturni krajobraz krških polja
				1.2.2.	kulturni krajobraz udolina
				1.2.3.	mješoviti krajobraz polja s humovima
	1.3.	krajobraz padina priobalja	Donje Neretve	1.3.1.	prirodni krajobraz padina
				1.3.2.	mješoviti krajobraz padina
				1.3.3.	urbani krajobraz
	1.4.	krajobraz nizine i delte	Donje Neretve	1.4.1.	prirodni krajobraz nizine
				1.4.2.	kulturni krajobraz nizine
				1.4.3.	kulturni krajobraz jendeka
				1.4.4.	poljoprivredni i kulturni krajobraz delte
				1.4.5.	urbani krajobraz

Studija Prepoznavanje i vrednovanje kulturnih krajolika Dubrovačko – neretvanske županije

Studiju prepoznavanja i vrednovanja kulturnih krajolika Dubrovačko – neretvanske županije, za potrebe izrade Izmjena i dopuna Prostornog plana Dubrovačko – neretvanske županije, izradila je 2016. godine dr.sc. Biserka Dumbović Bilušić, dipl.ing.arh.

U ovoj Studiji izrađeno je preliminarno prepoznavanje, određivanje granica i vrednovanje kulturnih krajolika Županije. *Kulturni krajolik* je povijesno oblikovani prostor, koji posjeduje svojstva kulturne baštine tj. sadrži visoke povijesne, kulturne, estetske, prirodne, društvene i druge vrijednosti. Sastavnice krajolika su prirodne i

antropogene; materijalne i nematerijalne, što znači da u krajoliku postoje fizičke sastavnice i nematerijalni procesi. Krajolik ne određuje samo vizualna pojavnost, vanjski izgled, već često sadrži i prenosi važne duhovne vrijednosti, nematerijalne sadržaje te pokazuje povezanost s povijesnim događajima, znamenitim osobama i prirodnim značajkama.

Na cjelokupnom prostoru prepoznato je 85 područja koja imaju obilježja kulturnih krajolika, podijeljenih u tri kategorije:

- oblikovani/dizajnirani i planirani krajolici,
- organski razvijani krajolici te
- asocijativni krajolici.

Na kopnenom dijelu Županije izdvaja se područje delte Neretve, kao zasebna krajobrazna jedinica u okviru koje je prepoznato više područja koja imaju svojstva kulturne baštine:

GRAD / OPĆINA	NAZIV KRAJOLIKA	VRSTA	TIP	VRSTA ZAŠTITE / ZNAČAJ
Gradovi Ploče, Metković, Opuzen Općine Slivno, Kula Norinska, Zažablje	Agrarni krajolik delte Neretve, jendeci	oblikovani	agrarni	prijedlog za registar nacionalni
Grad Ploče	Arheološki park Bačina	organski	reliktni	prijedlog za registar
	Ruralni krajolik Pasičina	organski	agrarni / ruralni	zaštita planom
Općina Zažablje	Ruralni krajolik Vidonje	organski	ruralni	zaštita planom
Općina Slivno	Ruralni krajolik Slivno	organski	ruralni	zaštita planom

Agrarni krajolik delte Neretve te Arheološki park Bačina predloženi su za upis u Registar kulturne baštine.

Povijesni prikaz - povijesni pregled razvoja područja Dubrovačko-neretvanske županije

Elaborat *Povijesni prikaz - povijesni pregled razvoja područja Dubrovačko-neretvanske županije* izradila je za potrebe izrade ID PPDNŽ mr.sc. Maja Nodari, 2016. godine. Ovaj prikaz daje sažeti prikaz povijesnog razvoja područja županije kroz analizu povijesnog razvoja prostornih cjelina područja Dubrovnika i Dubrovačke republike, zatim područja Korčule (grad i otok) te sažeti povijesno - kulturni prikaz Doline Neretve.

Registar kulturnih dobara

Registar kulturnih dobara izradili su Zavod za prostorno uređenje DNŽ, Ministarstvo kulture i dr.sc. Biserka Dumbović Bilušić u prosincu 2016. godine. Registar obrađuje svjetsku kulturnu baštinu na području županije, zatim zaštićena i preventivno zaštićena kulturna dobra na području županije kao i evidentirana kulturna dobra koja se štite prostornim planom županije. Daje se i prijedlog zaštite prirodnih i kulturnih krajolika.

Ovaj registar poslužio je za propisivanje mjera zaštite kulturno-povijesnih dobara u Prostornom planu Dubrovačko-neretvanske županije. Osvrt na ove mjere dan je u dijelu B. ovog elaborata (Smjernice za integralnu zaštitu i revitalizaciju ruralnih krajolika doline Neretve).

Prostorni plan Dubrovačko-neretvanske županije

Prostorni plan Dubrovačko-neretvanske županije usvojen je 2003. godine. Početkom 2019. godine usvojene su sveobuhvatne izmjene i dopune prostornog plana kojim su izmijenjene i mjere zaštite krajobraza, kulturnih krajolika i elemenata zaštićene i evidentirane kulturne baštine.

Prostorni plan Dubrovačko-neretvanske županije izdvaja se po svojoj metodologiji evidencije, vrednovanja i zaštite sastavnica krajolika / krajobraza u odnosu na ostale županijske prostorne planove. Vidljiv je znatan iskorak u prepoznavanju i vrednovanju sastavnica krajobraza i kulturnog krajolika, kao i minuciozno evidentiranje kulturnih dobara lokalnog značaja na području svih gradova i općina županije. Sustavna studijska istraživanja koja su prethodno navedena ugrađena su u grafički i tekstualni dio plana. GIS tehnologija evidentiranja svih sastavnica plana omogućuje lako preuzimanje podataka prilikom izrade planova nižeg reda (prostorni planovi uređenja gradova i općina).

Plan daje mjere očuvanja krajobraznih vrijednosti kroz propisivanje sustava mjera zaštite osobito vrijednih predjela - prirodnih krajolika te osobito vrijednih predjela - kulturnih krajolika. Daju se i mjere zaštite prirodnih vrijednosti i posebnosti te kulturno-povijesnih cjelina. Osvrt na ove mjere dan je u dijelu B. ovog elaborata (Smjernice za integralnu zaštitu i revitalizaciju ruralnih krajolika doline Neretve).

Plan predlaže da se kao podlogu za izradu cjelovitih prostorno-planskih dokumenata (IDPPUG/O), prethodno izradi krajobrazna studija Grada/Općine na temelju utvrđene tipološke klasifikacije županije koja će detaljno

- razraditi tipološke klasifikacije na III. razini (krajobrazni podtipovi i uzorci),
- identificirati logične krajobrazne cjeline koje je zbog kompleksnosti i vrijednosti karakteristika i struktura potrebno u okviru procesa prostornog planiranja sagledavati i tretirati kao prostorno-funkcionalne cjeline.

Za pojedina vrijednija područja prirodnih i/ili kulturnih krajolika uočenih Krajobraznom studijom kao prostorno-planskom podlogom, u svrhu dobivanja detaljnih smjernica planiranja u tim područjima, preporuča se izraditi:

1. detaljnu krajobraznu studiju i/ili
2. studiju zelenih sustava i/ili
3. detaljnu konzervatorsko-krajobraznu studiju.

Neizostavno za ovakve studije preporuča se formirati interdisciplinarni tim od nezavisnih stručnjaka i eksperata za pojedina područja (konzervatori arhitekti, urbanisti, krajobrazni arhitekti, ekonomisti, geografi, povjesničari umjetnosti, pravnici, biolozi, ekolozi, sociolozi, fotografi itd.), analize raditi upotrebom GIS tehnologije te uključiti stanovnike i sve zainteresirane u donošenje odluka o budućem razvoju i zaštiti obilježja krajobraza (participativno planiranje).

Za najvrijednija, ali i najugroženija krajobrazna područja izložena velikim razvojnim pritiscima (prostor ograničenja unutar ZOP-a, jedinstveni prirodni ili kultivirani predjeli i slično) Plan predlaže **izradu detaljnijih krajobraznih studija**. Takva bi krajobrazna studija obuhvaćala slijedeće analize:

- detaljno mapiranje krajobraznih karakteristika (jedinica/tipova/uzoraka)
- strukturnu analizu i analizu mentalne slike,
- detaljnu analizu pogleda, odnosno, krajolika, uzimajući u obzir objekte kao barijere,
- analizu vizualne atraktivnosti u zavisnosti od (kvantitativnog i kvalitativnog) odnosa između izgrađenih i krajobraznih elemenata/dijelova prostora,

- procjenu evidentiranih razvojnih pritisaka sa smjernicama za njihovo detaljno planiranje i
- pripremu prijedloga za sanaciju degradiranih područja i smjernica (urbanističke mjere, zoniranje, oblikovni principi, zelene cezure, ozelenjivanje) za buduća planska rješenja.

Predlaže se da gradovi i općine rade detaljnije krajobrazne studije samostalno za prepoznata područja na svojim teritorijima.

Prostornim planom Županije prepoznata su neka krajobrazna područja ocijenjena s vrlo velikom ugroženošću. U toj su kategoriji prirodni krajobrazi nizina Neretve, prirodni krajobraz Baćinskih jezera, kulturni krajobrazi nizina Neretve kod Ploča i Sv. Vida te udolina Desne. Za navedene osobito vrijedne predjele – prirodne krajolike zaštićene temeljem PPDNŽ preporuča se izrada detaljne krajobrazne studije i/ili studije zelenih sustava prilikom izrade izmjena i dopuna prostornih planova gradova i općina.

U sklopu sustava mjera zaštite osobito vrijednih predjela - kulturnih krajolika posebno se daju **mjere zaštite ruralnih/agrarnih krajolika:**

Povijesni ruralni krajolici kao najzastupljenija vrsta krajolika na području Županije u sebi sadrži i agrarne, krajolike kraških polja ili terasirane krajolike na padinama. Tipovi seoskih naselja i uzorci poljodjelskih površina odražavaju tradiciju, znanja i vještine ljudi koji su ih oblikovali, mijenjali i prilagođavali svojim potrebama, već odražavaju i topografska obilježja prostora u kojemu su nastali. Agrarni/poljodjelski krajolici razlikuju se po načinu korištenja tla i poljodjelskim aktivnostima te mogu biti vinogradarski, maslinarski, ratarski, pašnjački i sl. U njima su vlasnički odnosi u najvećoj mjeri odredili prostornu organizaciju, sustave putova, prostorne uzorke, geometriju parcela, omeđivanje posjeda i sl.

U povijesnim ruralnim krajolicima kao što su: šire područje Konavoskog polja, unutrašnjost otoka Lastova i Korčule, prostori Općina Slivno, Zažablje, Kula Norinska, Pojezerje, Dubrovačkog primorja itd. planira se revitalizacija lokalne tradicije, stoga se predlažu slijedeće smjernice:

- očuvati i održavati prostornu organizaciju i odnose naselja i obradivih površina, bez uvođenja novih građevnih područja. Također treba održavati i obnavljati oblike naselja i posjeda, parcelaciju, ograđivanje suhozidima, smještaj i položaj zgrada te prirodne značajke koji su važni elementi koji oblikuju uzorke ruralnog krajolika
- osvijestiti doprinos povijesnog ruralnog krajolika ruralnom razvoju i održivom korištenju prirodnih i kulturnih baštine poticanjem ruralnog razvoja kroz razvoj i korištenje povijesnih ruralnih i agrarnih prostora za turizam, proizvodnju hrane, zanatstvo i ostalo;
- ruralni prostor, uključujući i naselja revitalizirati i promovirati kao područje za kvalitetan život uz poticajne mjere različitih resora (poljoprivrede, regionalnog razvoja, turizma,..),
- poticati korištenje krajolika u okviru njegove povijesne namjene i omogućavanja kompatibilnog korištenja koje zahtijeva minimalne promjene njegovih prirodnih i kulturnih sastavnica,
- zadržavanje prepoznatljivih vrijednosti i obilježja krajolika kroz očuvanje povijesne građe i prirodnih sastavnica. Ruralni krajolik prepoznat je kao rezultat povijesnog razvoja, a promjene koje nemaju uporište u povijesnom karakteru nisu prihvatljive,
- razvojne programe temeljiti na zajedničkim prirodnim i kulturnim resursima ruralnog prostora (rijeke, potoci, jezera; vinogradarstvo, maslinarstvo, ljekovito bilje, autohtone sorte; te promociju poljoprivrednih gospodarstava, kroz eko/agro turizam),
- njegovati i poticati očuvanje etnoloških vrijednosti i nematerijalne baštine (tradicije, vještina, običaja,..), promovirati elemente duhovnosti u kulturnom stvaralaštvu stanovnika ruralnih

krajolika, a razvoj gospodarskih djelatnosti vezati za radne običaje stanovnika (poljoprivreda, obrt, turizam na seljačkim domaćinstvima),

- agrarni krajolik potrebno je očuvati od nove gradnje, koju treba usmjeravati u postojeća tradicijska naselja pod kontroliranim uvjetima (izrada planova uređenja sela i zaselaka temeljem konzervatorsko-krajobrazne studije),
- posebno štiti rubove povijesnih ruralnih i urbanih naselja i to u cjelovitoj slici gabarita. Ne dozvoljava se linearno širenje i povezivanje više naselja u neprekinuto građevno područje,
- umjesto nove izgradnje poticati obnovu starih zgrada, a novu gradnju usmjeravati na interpolacije unutar strukture naselja. Gradnja novih stambeno-gospodarskih sklopova u agrarnom prostoru ruralnih naselja ne smije promijeniti tradicionalne osobitosti šireg prostora (terase, suhozidi, vegetacija),
- poticati i stimulirati obnovu zapuštenih terasiranih, suhozidnih krajolika s vinogradima i maslinicima kao nematerijalne baštine i pejzažne slike. U terasiranim krajolicima ne dozvoljava se nova gradnja za potrebe turizma (apartmani). Moguća je gradnja priručnih gospodarskih građevina do 20m² građenih u kamenu,
- očuvati suhozidne terase karakteristične geometrije. Ne dozvoljava se rušenje suhozida i formiranje novih vinograda/maslinika u velikim površinama bez kamenih suhozida,
- oštećene i zapuštene agrarne krajolike preporuča se rekonstruirati, rekultivirati i preoblikovati tj. uređenjem unaprijediti. Osigurati da su tradicijske vještine potrebne za popravak povijesnih struktura održive, odgovarajuće vrjednovane i nagrađene - suhozidna gradnja kao nematerijalna baština,
- donijeti korist i poboljšanje života stanovnicima kroz opskrbu prirodnim proizvodima (kao što su: poljodjelski, voćarski, šumski, riblji proizvodi, pitka voda itd.) i prihodi od održivih oblika turizma,
- oblikovati programe interpretacije baštine za posjetitelje, uspostaviti i urediti edukacijske putove i oznake koje obuhvaćaju kulturno naslijeđe (stari gradovi, arheološki lokaliteti, tradicijske kuće, mlinice, i dr.) i prirodne vrijednosti, u koje se uključuje i lokalna zajednica,
- promicati odgovarajući obzirivo korištenje povijesnih zgrada, prilagoditi i ponovno koristiti povijesne zgrade umjesto preseljenja i zamjene novom gradnjom,
- uspostaviti nagrade za postupanje s krajolikom te podržati programe za edukaciju javnosti (stanovnika) o vrijednostima naslijeđa kulturnog krajolika i građevina,
- smanjiti rizike i ugrožavanje područja od divlje gradnje, prevelikog iskorištavanja i sječe šuma i ostalih pojava kojima se smanjuju vrijednosti kulturnog krajolika,
- za pojedine dijelove ruralnog krajolika - osobito vrijedne, oštećene ili osjetljive - treba izraditi detaljnije planove,
- pri oblikovanju građevina (posebice onih izvan naselja) treba koristiti materijale i boje prilagođene prirodnim obilježjima okolnog prostora i tradicionalne arhitekture,
- u ovim krajolicima izbjegavati smještaj energana i ostalih velikih infrastrukturnih građevina, a za programe/projekte čiji kapaciteti izlaze izvan postojećih okvira gradnje, koji unose nove uzorke, mjerilo i tipologije treba prethodno izraditi Konzervatorsko-krajobraznu studiju, kojom će se propitati kapacitet prostora, odnosno prostorne mogućnosti lokacije. Konzervatorsko-krajobrazna studija mora biti izrađena od neovisnog, interdisciplinarnog stručnog tima prema metodologiji studija urbanog krajolika. Rezultati studije moraju biti podloga za razradu projekata i urbanističkih planova,
- širenje ruralnog naselja prihvatljivo samo na način da nova izgradnja (uključujući krovove, terase, krajobrazna uređenja) vizualno ne odstupa od tradicionalne slike naselja i nije vidljiva iz važnih vizurnih točaka unutar i izvan naselja; da urbanističko rješenje poštuje mjerilo prostora, nastavlja ruralnu matricu i ruralnih značaj naselja i krajobrazne karakteristike okruženja; te da

čuva okolna područja u poljoprivrednoj funkciji, posebice onih djelatnosti koje podržavaju karakteristične tradicionalne kulturno-krajobrazne uzorke,

- osigurati zaštitu i očuvanje osnovnih elemenata povijesne planske matrice i karakterističnih skupina građevina, pojedinih građevina i drugih, za ukupnost kulturno-povijesne cjeline važnih vrijednosti, a prije svega oblika građevina i sklopova, gabarita i povijesnih sadržaja;
- održavati karakteristike tradicijskih uzoraka i tipologije izgradnje u ruralnim cjelinama; a posebno izložena područja - u geomorfološkom ili vizualnom smislu - treba namijeniti onim objektima za koje je važno da su u prostoru uočljivi.
- pri oblikovanju građevina (posebice onih koje se mogu graditi izvan naselja) treba koristiti materijale i boje prilagođene prirodnim obilježjima okolnog prostora i tradicionalne arhitekture.

Za sve ruralno/agrarne krajolike preporuča se izraditi Konzervatorsko-krajobraznu studiju koja će analizirati i vrednovati sve graditeljske i prostorne vrijednosti, te dati detaljnu valorizaciju pojedinih cjelina i mogućnost intervencije u njima kroz posebne odredbe unutar prostornih planova uređenja općina/gradova.

Za vrijedne urbane i ruralne cjeline preporuča se izrada studije revitalizacije povijesnih cjelina: analiza mogućnosti širenja naselja, smjernice za arhitektonsko oblikovanje, uređivanje javnog prostora, uređivanje rubova naselja te uređivanje i obnovu tradicionalnih agrikulturnih krajobraznih uzoraka u okruženju naselja koji s naseljem čine nedjeljivu krajobraznu cjelinu.

Prostorni plan Dubrovačko-neretvanske županije daje **smjernice za izgradnju izvan građevinskih područja naselja**.

Upozorava se kako izgradnja izvan građevinskog područja koju omogućava zakon može dovesti do značajne degradacije područja u kom se planira izgraditi takav zahvat budući da se tu ne radi samo o arhitekturi u užem smislu već o ukupnom oblikovanju cijelog obuhvata zahvata i njegovom odnosu prema okruženju i zatečenim krajobraznim vrijednostima.

Preporuča se na razini jedinice lokalne samouprave, prilikom izrade detaljne krajobrazne studije kao podloge za izradu izmjena i dopuna sagledati i problematiku izgradnje izvan građevinskih područja u osobito vrijednim predjelima – prirodnim i kulturnim krajolicima, te na području tih krajolika koji se štite PPDNŽ-om propisati detaljne uvjete gradnje prilagođene tradicionalnom načinu gradnje, uz očuvanje izvornih elemenata krajobraza te sagledati kumulativni utjecaj brojnih i prostorno dispergiranih zahvata na vrijedne prirodne i kulturne krajolike te odrediti prihvatni kapacitet takvih zahvata u prostoru.

U tom smislu Plan preporuča izraditi Priručnik namijenjen unapređenju kulture građenja kako bi se doprinijelo razumijevanju lokalnih vrijednosti i identitetskih posebnosti te time pomoglo aktivnostima civilnog sektora s ciljem jačanja svijesti o vrijednostima i važnosti obalnih i zaobalnih, kulturnih i prirodnih krajolika.

Priručnik treba izraditi za graditeljske tradicije Dubrovačko-neretvanske županije, kao stručno-znanstveni ali popularni materijal. Grafičkim jezikom prikazati sve specifičnosti tradicijske gradnje u prostoru županije, a primjerima dobre (kao i loše) prakse pokazati kako se uz oblikovanje koje poštuje ili je inspirirano graditeljskom tradicijom uspješno intervenira u okruženju vrijednih krajolika i ujedno rješavaju zahtjevi modernih programa gradnje.

Predlaže se da se za područje Dubrovačko-neretvanske županije, do izrade Priručnika za planiranje gradnje izvan građevinskih područja, koriste već izrađene slijedeće publikacije: „Meditranska kamena kuća“ iz 2006.,

"Pouke baštine za gradnju u hrvatskom priobalju" iz 2009., „Brački suhozidni krajolici“ iz 2014., „Tradicijska kamena kuća dalmatinskog zaleđa“ iz 2015. te „Gradimo u kamenu, Priručnik o suhozidnoj baštini i vještini gradnje“, 3. izmijenjeno izdanje iz 2016. godine

Mjere zaštite tradicijskih naselja i zaseoka

Plan prepoznaje kako na području Županije postoji veliki broj tradicijskih naselja i zaseoka neistražene kulturno-povijesne vrijednosti, evidentiranih, ali ne zaštićenih, a koja su sustavom prostornog planiranja kroz PPUO/G uključeni u građevinska područja na isti način kao zone novih naselja te se dozvole za gradnju izdaju na temelji tih planova koji u pravilu ne bi trebali biti provedbeni.

Navodi se kako se na taj način u tradicijskim naseljima primjenjuju odredbe za novu gradnju neprimjerenih volumena i prostornih odnosa za ta naselja. Za neka naselja su pritisci za gradnjom intenzivniji i ne mogu se zadovoljiti samo unutar postojeće izgradnje, odnosno, planovima se predviđa i širenje postojećih građevinskih područja.

Plan preporučuje kako treba paziti da se u fazi izrade PPUO/G-a, kroz urbanističke uvjete, vodi računa ne samo o arhitektonskom oblikovanju novoplanirane izgradnje, već i o tipologiji naselja te odnosu naselja prema svom prirodnom ili kultiviranom okruženju. Naselje i njegovo okruženje čine morfološku i funkcionalnu cjelinu koju treba razumjeti da bi se u njoj interveniralo i sačuvalo ili unaprijedilo njene vrijednosti.

U PPUO/G se preporuča označiti područja tradicijskih naselja koja su:

- devastirana pa su neprepoznatljiva - se preporuča ruralna urbana sanacija
- sačuvana i ambijentalno vrijedna - se preporuča Konzervatorska dokumentacija s preporukama za gradnju)
- napuštena i ruševna ambijentalno vrijedna - se preporuča Konzervatorska dokumentacija s preporukama za gradnju.

PPDNŽ do izrade gore navedenih podloga za gradnju u tradicijskim zaseocima koji su obuhvaćeni građevinskim područjem preporuča sljedeće:

- s obzirom na specifičnost kulturno-povijesnog naslijeđa omogućuje se gradnja novih stambenih i gospodarskih sklopova i rekonstrukcija postojećih stambenih i gospodarskih sklopova u smislu održavanja, sanacije, rekonstrukcije i prenamjene
- tradicijski izgrađeni stambeni i gospodarski sklopovi zadržavaju se u prostoru uz mogućnost rekonstrukcije kojom zadržavaju povijesnu tlocrtnu matricu, povijesnu parcelaciju i povijesne komunikacije uz mogućnost izgradnje suvremenih pratećih sadržaja (manji bazeni, natkrivene terase, komini, sanitarni čvorovi i sl.)
- u tradicijski izgrađenim stambenim i gospodarskim sklopovima dopušta se prenamjena prostora prigodom rekonstrukcija i revitalizacije sklopa
- u tradicijski izgrađenim zgradama ili sklopovima koji su ruševni može se, poštujući povijesnu tlocrtnu matricu (vanjske dimenzije zgrade) izgraditi zamjenske građevine uklanjanjem ruševnih elemenata
- potrebno je poštivati povijesnu parcelaciju u tradicijski izgrađenim cjelinama, a na neizgrađenim područjima izgradnjom ne odudarati od tradicionalnih dimenzija
- krovništa građevina se izvode kao kosa dvostrešna, nagiba do 30° s pokrovom u pravilu od kupe kanalice ili kupe mediteran, bez mogućnosti gradnje belvedera. Prostor pod krovom može imati prozore na zabatnim zidovima gdje je to moguće

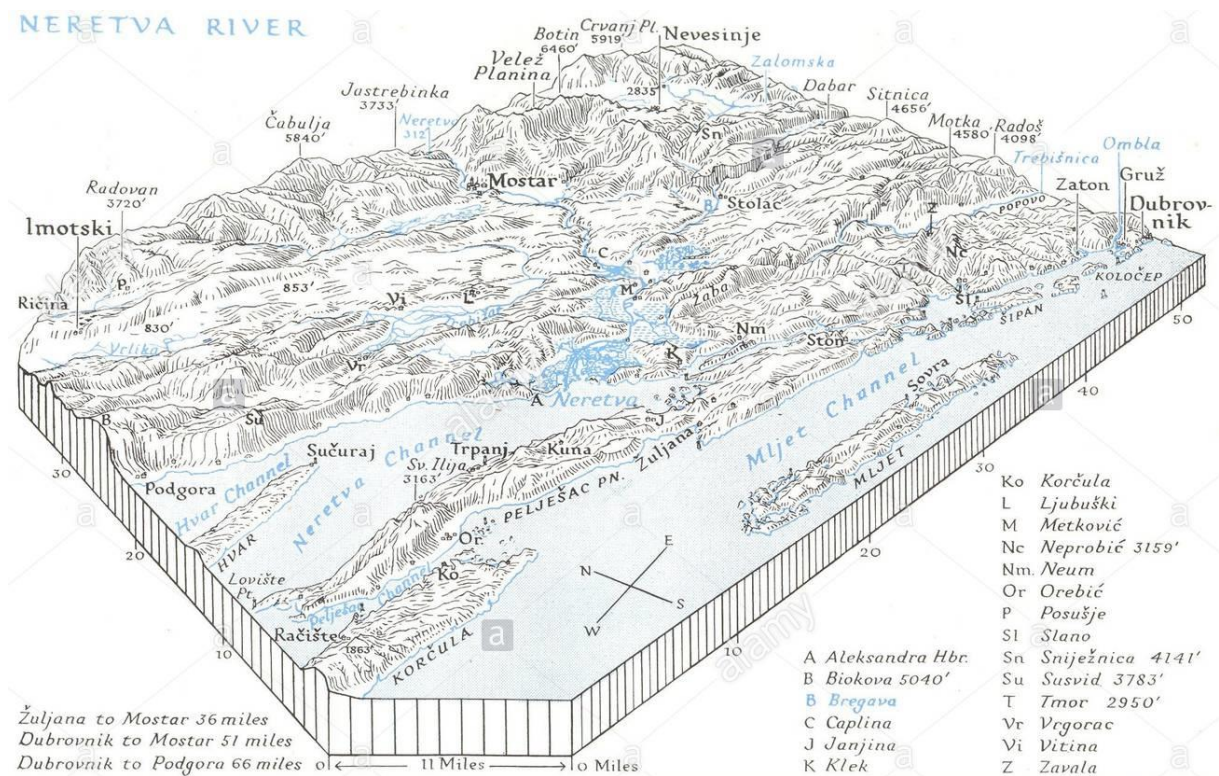
- u tradicijski izgrađenim stambenim i gospodarskim sklopovima poštivanjem povijesne parcelacije potrebno je zadržati povijesne komunikacije, a potrebne garaže i mjesta za parkiranje može se graditi kao prizemne ili suterenske zgrade (u podzidima) u rubnom građevinskom području povijesno izgrađene cjeline
- povijesne putove omeđene duž trase suhozidima ne smije se proširivati rušenjem suhozida
- kameni podzidi (međe) unutar naselja i tradicijski izgrađenih cjelina ne smiju se rušiti radi izgradnje betonskih podzida.
- nije dozvoljena razgradnja postojećih ruralnih građevina radi izgradnje novih u svrhu korištenja građevnog kamena.
- novu gradnju predvidjeti u neposrednoj blizini postojeće građevne strukture naselja tako da slijedi propozicije gradnje tradicijskog graditeljstva koje je već definiralo mjerilo ambijenta u kojem se nalazi (nizovi, sklopovi)
- mogući su svi oblici izgradnje sukladni tradicijskom načinu gradnje.

8. IDENTIFIKACIJA RURALNIH KRAJOLIKA DOLINE NERETVE

Povijesni i prostorni kontekst

Rijeka Neretva najveća je rijeka u krškom području istočne obale Jadrana. Nakon 190 kilometara toka u Bosni i Hercegovini u svojih zadnjih dvadesetak kilometra kroz prostor Republike Hrvatske Neretva stvara fascinantnu i prepoznatljivu deltu gdje se susreću i isprepliću rijeka i more, močvara i jezera, plodne nizine i škrti krš.

Neretva je oduvijek bila važan prometni koridor iz jadranskog obalnog prostora u unutrašnjost Bosne i Hercegovine te dalje prema srednjoj Europi. Na mjestu gdje su se mijenjali načini prijevoza robe svoj trag ostavila su brojna povijesna razdoblja, a mnoga su samo ostala u povijesnim zapisima dok su turbulentna povijesna vremena uništila fizičke ostatke. Antičko je razdoblje ostavilo izniman trag u obliku arheoloških ostataka u Vidu, a kasnije su se smjenjivala razdoblja srednjovjekovne hrvatske kneževine, razdoblja ugarske, mletačke, osmanske, austrijske, Napoleonove i drugih vladavina. O iznimnom strateškom značaju ovoga područja svjedoče brojni spomenici fortifikacijske arhitekture – utvrda Brštanik, Nonkovićeve kula, Smrdan-grad, Vrtar, Kula Norinska.

Prirodni elementi doline Neretve (izvor: www.alamy.com)

Utrda Kula Norinska

Područje doline Neretve nema kontinuitet jednog administrativnog i gospodarskog centra. Središte se pomicalo s prodorima novih vladara, vojnim i administrativnim odlukama napuštala su se stara središta i nicali novi centri. Nekadašnja Naronu nestala je padom antike, a centar ovog područja selio se u područje Desana i Slivna, zatim Vratara i Smrdan grada te utvrde Kule Norinske. Rušenjem obližnjeg Čitluka počinje jačati važnost Opuzena, dok u novijem razdoblju jača uloga Metkovića, a recentno se snažno razvijaju i Ploče kao urbani centar.

Paralelno sa smjenama osvajača funkcionirao je svakodnevni život u ruralnim prostorima. Prekogranične migracije dovodile su do naseljavanja i razvoja cijelih područja ruralnih naselja. Brojna raštrkana sela i zaseoci srasla su s krajolikom, uglavnom brdskim s oskudnom obradivom zemljom. Danas poetični ostaci starih kamenih kuća i ruševnih zaseoka svjedoče o skladu gradnje u suglasju sa škrtim krajolikom ali i o teškim životnim uvjetima koji nisu omogućavali jači razvoj. Još je početkom 19. stoljeća ovim područjem vladala glad, a prostor je močvarne doline bio malaričan i nezdrav za život.

Melioracijski zahvati i suvremene metode poljoprivrede tijekom dvadesetog su stoljeća u potpunosti izmijenili sliku neretvanskog krajolika. Isušeno je veliko jezero u zaleđu Ploča te je stvoreno plodno vrgoračko-neretvansko polje. U samoj delti Neretve stvorene su velike poljoprivredne površine zasađene agrumima. Isušivanjem močvara stvoreni su i uvjeti za ugodan život na rubu doline, što je dovelo do napuštanja seoskih naselja u brdskom području i do velikih migracija stanovništva u naselja u dolini i na rubu plodnih polja.

Meliorirani poljoprivredni krajolik doline Neretve

Uz velike melioracijske zahvate krajem dvadesetog stoljeća paralelno jača i svijest o odgovornom pristupu pretvaranja močvare u obradivo plodno tlo. Postignuta je mjera koja omogućuje suvremenu poljoprivrednu proizvodnju, ali i čuva prirodna bogatstva, čineći jedinstveni ekosustav. Bogata flora i fauna zaštićeni su osnivanjem područja zaštićenih prirodnih rezervata te europske ekološke mreže.

Po svojim obilježjima, osobito prirodnima, područje donje Neretve prepoznatljiv je i značajan dio ukupnog hrvatskog prostora. Privlačnost kraja proizlazi iz geneze močvarnog aluvijalnog prostora rijeke Neretve, njene iznimne delte te cjelokupne kulturno-povijesne baštine. Sve navedeno daje području odlike kulturnog krajolika.

U takvom krajoliku stara ruralna naselja predstavljaju organski krajolik koji svjedoči o kontinuitetu ljudskih nastojanja da preživi i opstane u raznim povijesnim razdobljima, sa svim kontinuitetima i prekidima. Spontano razvijani ruralni krajolici nisu rezultat planske odluke već su nastali iz opće logike korištenja prostora. Oni nisu specifični samo za razdoblje određenog pojedinca, vladara, grupe ili vremena, već se razvijaju tijekom mnogih stoljeća, polako integrirajući promjene korištenja prostora i načine promišljanja koje uvodi svako novo razdoblje.

Ruralni krajolik u općini Slivno - Utavci

Pregled povijesnog razvoja

Grčko i ilirsko razdoblje

4.st.pr.Kr. Grčki povjesničar **Pseudo Skilak** piše da je Neretva plovna do emporija (pristaništa) koje je bilo u Naroni. Grci nisu ostavili puno tragova u Naroni, ali dvije okrugle kule u zidinama te tri nadgrobne stele **helenističkoga** stila svjedoče o njihovom prisustvu na ovim prostorima.

3 st.pr.Kr. Iliri osnivaju državu u dolini Neretve; brojne ilirske gradine (grobne gomile) svjedoče o njihovoj prisutnosti u dolini Neretve.

Rimsko razdoblje

167.g.pr.Kr. Ilirski kralj Gencije poražen od Rimljana, cijela južnoilirski država pada pod vlast Rimljana i postaje nova rimska provincija – Ilirik.

1 st.pr.Kr. sagrađena rimska cesta od Salone preko Runovića (Novae) do Narone i dalje prema Skadru i Draču. Grad Narona se iz statusa municipija (općina s nepotpunim rimskim građanskim pravom) uzdiže u status kolonije (Colonia Iulia Narona), dakle s punim rimskim građanskim pravom. U središtu grada podiže se trg (forum) s javnim građevinama. **Augusteum**, hram posvećen diviniziranom **Augustu s** 16 monumentalnih figura svrstava ovaj lokalitet među najznačajnija arheološka nalazišta izvan **Rima**. Ostaci rimskih naselja nađeni su i na lokacijama od Kuta do Lovorja (rimsko naselje Laureatae).

476. Propast Zapadno-rimskog carstva, Dalmacija pod vladavinom Istočnih Gota.

poč. 7. stoljeća Pad Narone pod navalom Avara i Slavena.

Rijeka Neretva, prepuštena sama sebi, počela je svojim razornim djelovanjem. Podrivala je i rušila tamo gdje nije regulirana. Sama je svoje korito zatrpavala, te svoje vode podizala i razlijevala ih po nekad plodnim poljima. Mulj koji je donosila, taložila je po nekadašnjim trgovima i ulicama, na ruševinama zgrada i zaselaka podizala humke.

Razdoblje starohrvatske kneževine

8. stoljeće Neretvanska oblast ili kneževina, pod vlašću Hrvata, prostire se između ušća Cetine i Neretve. Od Neretve do Dubrovnika prostire se Zahumlje.

9. stoljeće Pokršćavanje Neretvana (koji su do tada bili poznati i kao Pagani, a njihova zemlja Paganija).

820. Neretvanska kneževina osamostaljuje se od Bizanta. Uskoro dolaze u sukobe s Mlečanima.

887. Bitka Neretvana i mletačkog dužda Candiana pred Makarskom. Pobjeđuju Neretvani kojima je pomagala i Branimirova kneževina Nakon još jednog poraza 948. godine Mlečani pristaju plaćati danak Neretvanima za slobodnu plovidbu njihovim vodama.

10./11. stoljeće Neretvanska oblast vjerojatno obuhvaća i prostor s lijeve obale Neretve. Područje Zažablja (današnja sela Slivno, Vidonje i Dobranje) spada u Zahumlje, koje je od 1019. godine pod bizantskom vlašću a kasnije dio Dukljanskog kraljevstva.

1000. g. Poraz Neretvana kod Sušca, obvezuju se na mir s Mlečanima.

Razdoblje Ugarsko-hrvatskog kraljevstva

11. stoljeće Neretvanska kneževina spominje se pod imenima Primorje, Maronia ili Krajina.

1102. Krunjenje mađarskog kralja Kolomana za hrvatskog kralja. Među 12 hrvatskih plemena zastupljeni su i Neretvani, područje postaje sastavni dio Hrvatske.

Razdoblje Srednjovjekovne bosanske kraljevine

1325. Bosanski ban Stjepan Kotromanić pripaja Zahumlje Bosni. 1329. godine pripaja Bosni i neretvansku Krajinu do Cetine.

Ugarska vladavina

1357. Ugarski kralj Ljudevit dobiva cijeli predio između Cetine i Neretve „s kaštelima Imotski i Novi“. Povjesničari utvrđeni grad Novi smještaju u prostor Novih Sela.

1358. Prvi spomen imena Slivno u pisanim izvorima. Slivno je u srednjem vijeku imalo snažnu bogumilsku zajednicu o čemu svjedoči veliko groblje stećaka na putu od Slivna do Smrdan grada.

1361. U spisima dubrovačkog arhiva spominju se Desne kao sijelo kneza ili kaštelana. To je prvi spomen nekog sela neretvanskog kraja u povijesnim zapisima.

1364. Dubrovčani idu ugarskom kralju s pritužbom na krađe i poteškoće koje Dubrovčanima nanose „ljudi od Omiša i Desana“ te mole za posredovanje. Prema nekim izvorima Neretvanski knez stoluje upravo u Desnama, a ovisan je o hrvatsko-ugarskom kralju i njegovu banu.

15. stoljeće Ušće Neretve spominje se kao glavno trgovište soli. Borbe se vode i s Mlečanima i s Dubrovnikom.

1434. Spominje se utvrda Vrtar na brežuljku ispod Borovaca gdje se Rujnica spušta u močvarnu dolinu. Vojvoda Juraj Vojsalić potvrđuje obitelji

Radivojevića „grad Vrtar s vladanjem i držanjem“ i ostale posjede. Spominje se da Vrtar ima utvrdu i veliku carinu soli.

Razdoblje venecijanske (Mletačke) vladavine

1452. Borbe herceg Stjepana s Dubrovčanima. Vlatkovići, upravitelji utvrde Vrtar, sklapaju sporazum s Dubrovčanima. To je bio povod da herceg Stjepan ponudi Krajinu i Neretvu Mlečanima koji ponudu prihvaćaju. Dubrovčani ruše most i utvrdu kod Struga te se povlače iz doline Neretve. Vlatkovići, nezadovoljni odlukom, pale kuće i sela koja su u službi Mlečana.

1463. Bosna pada pod tursku vlast. Borbe se vode i u neretvanskoj dolini. Uz grad Vrtar spominje se i utvrda Novi, na području današnjih Novih Sela, koji se služio za predstražu na klancu kroz kojeg je vodio put iz Vrgorca u Neretvu. Turski car Mehmed ruši naselje Vid koje je nastalo na ruševinama nekadašnje Narone.

Crkva sv. Vida u Vidu nastala je na ruševinama starokršćanskog kompleksa, vjerojatno u 14. ili 15. stoljeću o čemu svjedoči pronađeno kasnosrednjovjekovno groblje. Današnja crkva iz 18. stoljeća je jednobrodna građevina s pravokutnom apsidom. Starokršćanska bazilika je imala polukružnu apsidu, a u sjevernom aneksu je pronađena krstionica s osmerokutnim krsnim zdencem. Nedostatak ranosrednjovjekovnih nalaza na ovom lokalitetu govori u prilog teoriji o prekidu života na ovom prostoru i njegovom ponovnom naseljavanju od strane novopridošlog stanovništva na ruševinama zaboravljenog grada Narone.

Ponovna hrvatsko-ugarska vladavina

1465. Hrvatsko-ugarski kralj Matijaš (Korvin) zauzima područje Neretve i stvara uporište za obranu zemlje od Turaka. Suradnja s Dubrovnikom u borbi protiv zajedničkog neprijatelja.

Razdoblje turske vladavine

1471. Turci osvajaju Počitelj. Sljedeće godine osvajaju grad Vrtar. Zadnju utvrdu na ušću Neretve (Koš) Turci osvajaju 1490. godine. Osvajanje krajeva od strane Turaka uzrokovalo je velika iseljavanja stanovništva koji su selili u primorje, na otoke te u Italiju (Campo Basso).

15. st. Turci grade Kulu Norinsku na mjestu prirodnog prolaza prema moru, na utoku Norina u Neretvu. Utvrda je okruglog oblika, visoka oko 20 metara. Pri dnu zidovi su debeli oko 2,5 metara a unutrašnja šupljina utvrde ima promjer oko 6,5 metara.

Za tursko vrijeme ovaj kraj ostade pust: šume su bile sasječene, zaštitni nasipi od vode bijahu uništeni, te je cijelo polje postalo izloženo poplavama. Tako ovo lijepo polje, koje je negda moglo primiti čitave vojske, prehranjivati ogromno pučanstvo i na komu su se još uvijek vidjeli tragovi stare rimske kulture, pade pod vodu i pretvori se u smrdljive močvare. (F. Lanza, 1842.)

1565. Franjevci iz Zaostroga preuzimaju od franjevaca iz Ljubuškog duhovnu brigu o župi Desne.

1570. Gradnja župne crkve Sv. Nikole u Borovcima (gradnju financirala „neka kraljica Napuljska“).

1571. Spomen neretvanskih sela u dokumentima – navode se Plina, Pasičina, Brista, Crnoća i Nove Kuće (Doljani).

1600. Iz pisanih dokumenata vidljivo je da je već sagrađena (stara) župna crkva Sv. Stjepana u Slivnom.

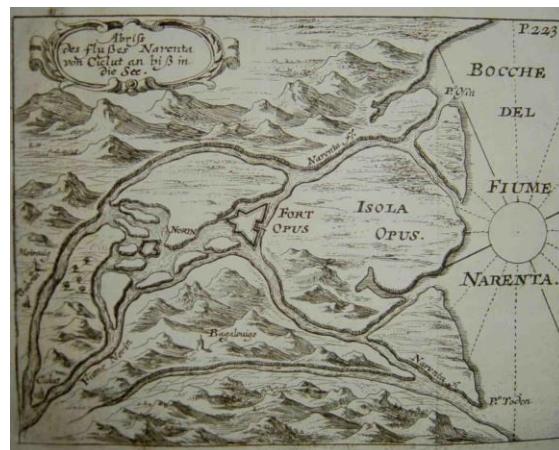
1616. Gradnja crkve Sv. Ivana Krstitelja u Vidonjama („bi učinjena 1616, a ponovljena 1761“). Otprilike u isto vrijeme gradi se i Crkva sv. Jurja mučenika u Desnama.

1617. U selu Dobranje gradi se Crkva Blažene djevice Marije od Porođenja. U biskupskom je izvještaju 1629. zabilježeno i da selo ima više od 90 obitelji. Zbog čestih ratova stanovništvo se mijenjalo, a selo je bilo često i na udaru pljačkaša iz Turske. Postojale su naoružane seoske straže koje su čuvale crkvu i župni stan.

1645. U vrijeme Kandijskih ratova na području Pline spominju se tri utvrde Vladimirovića: u Plini, u blizini današnjih Ploča (utvrda zvana Vladinjac ili Sladinac kod sv. Andrije) te u naselju Perka.

Razdoblje venecijanske (Mletačke) vladavine

1683. Ratu koji je izbio između Austrije i Poljske s jedne strane i Turske s druge strane pridružila se i Venecija te tada počinje i novo razdoblje u povijesti Neretve. Sve do kraja 17. stoljeća nije ovo bilo mirno područje jer je Venecija pokušavala osvojiti Čitluk kao važno tursko uporište.

1684. Mlečani osvajaju kulu Norin. Na mjestu gdje se Neretva dijeli na Malu i Veliku Neretvu grade veliku utvrdu Fort Opus – preteču današnjeg Opuzena. Ova moćna tvrđava, slična tvrđavi Svetog

Nikole u šibenskom kanalu, bila je jedna od najvećih na istočnoj obali Jadrana, ali danas su od nje ostali samo povijesni nacrti i arhivski zapisi. Nakon osnivanja Opuzena Mlečani naseljavaju Neretvu dovevši ovamo stanovništvo iz turskih zemalja oko Zažablja.

1689. Na Vukovu klancu, prirodnom putu iz Hercegovine u Slivno, serdar Nikola Nonković gradi utvrdu Kulina, koja je kasnije postala poznata pod nazivom Smrdan-grad. Nova je utvrda osiguravala Mlečanima put u Zažablje i dalje u Hercegovinu. 1689. utvrdu su nakratko osvojili Turci, ali su je još iste godine povratili Mlečani. Borbe s Turcima za ovu važnu utvrdu vodile su se 1690. i 1691. godine.

1694. Mlečani osvajaju Čitluk te time učvršćuju svoju vlast u dolini Neretve. Osvajaju i Zažablje a župe Vidonje i Dobranje postaju dio makarske biskupije. (Paralelno postoji i hercegovačko Zažablje.) Zbog velikog broja doseljenih stanovnika koji su se naselili u dolini župnik iz Podjezerja prelazi u Desne „da bude više na ruku tolikim kršćanima, koji su došli u neretvansku dolinu“.

1699. Mir u Karlovcima. Između Dalmacije (pod vlašću Mlečana) i Turaka povlači se granica zvana "linea Grimani". Zabilježena su preseljenja kršćanskih obitelji s područja koja su pripala Turcima u područje Neretve koje je pripalo Mlecima.

1704. Katastarska izmjera područja doline Neretve

1714. Turska objavljuje rat Mlečanima.

1716. Mlečani u strahu od turskog zauzimanja ruše grad Čitluk. Oko 800 obitelji vlasti su preselile u dolinu Neretve – u blizinu Opuzena i na područje Komina i Rogotina. Opuzen postaje glavno središte neretvanske doline. Turci zauzimaju Gabelu koja postaje glavno trgovište u dolini Neretve s vojnom posadom te skladištima soli i druge robe.

1719. Turska i mletačka komisija za granice definira granice u dolini Neretve. Gabela ostaje pod turskom vlašću, Metković pripada Mlečanima. Definirana je i granica prema Kleku. Sela Dobranje, Vidonje i Glušci pripadaju Mlečanima. Ponovo dolazi do brojnih preseljenja s područja koja su pripala Turcima.

1720. Zbog velikog broja novopridošlog stanovništva formira se župa Borovci. Iz knjige računa crkvice Sv. Roka nad Otrićima vidi se da je tu dolazio narod iz Bosne i Hercegovine na zavjet te donosio milodare kako bi bili sačuvani od kužnih bolesti.

1733. Početak crkvenih matica za Crkvu sv. Jure u Pasićini. Crkva je vjerojatno iz starijeg razdoblja. U istim maticama spominje se i Kapela sv. Ivana na Grnčeniku pored Pasićine.

1738. Spominje se kapela i groblje Sv. Ivana na Dragoviji.

1743. U biskupskom izvještaju zabilježeno je da Komin i Rogotin zajedno imaju „26 obitelji i 206 duša“. U istom izvještaju spominje se da „Podjezerje obuhvaća 11 sela, 151 obitelj i 1162 duše“.

1750. Izvještaj biskupa Blaškovića navodi župnu kuću u Vidonjama „građenu u klaku na jedan solar, prekrivenu pločama, a bez soba“. Župna je kuća 1870. godine pomoću Vjerezakonskog fonda i naroda „podignuta na drugi kat“.

1756. Gradi se župna kuća u Borovcima. Nekoliko godina nakon toga gradi se i kapela Gospe od Zdravlja kod župne kuće.

1761. Mlečani osnivaju trgovište soli kod Norina za „turske karavane koje su se dosad podmirivale u Stonu“. Zbog velikog broja stanovnika u dolinskom dijelu, osniva se nova župa Desne-Rujnica koja se izdvaja iz župe Borovci.

1774. Alberto Fortis u svojem putopisu spominje kamenolom mramora kod Komina. Kamen se

upotrebljava za finije građevine (oltar u metkovskoj crkvi). Spominje se i rudnik asfalta u Slivnom, podno brda Rabe.

1782. Oko crkve u Kominu stanovnici vlastitim troškom podižu zidine visoke 3 lakta, tako da u vrijeme potrebe mogu služiti u obrambene svrhe. 1790. je zabilježeno da je crkva iznova podignuta i proširena.

Prva austrijska vladavina

1797. Mletačka republika pala je pod Napoleonovu vlast. Mirovnim sporazumom Dalmacija pada pod austrijsku vlast, formira se posebna regija sa sjedištem u Zadru. Nastupilo je vrijeme oporavka pod prvom austrijskom vlašću.

1798. Austrijska uprava nudi franjevcima da uz svoje samostane otvore i javne pučke škole. Jedna takva škola trebala je biti otvorena u Opuzenu. Nema podataka da je stvarno i otvorena.

Napoleonova uprava

1805. Mirom u Požunu Dalmacija dolazi pod Napoleonovu (francusku) upravu. Neretvanski kotar ima 5.499 stanovnika.

1806. U izvještaju vicedelegata u Opuzenu Celebrinia navodi se kako u Neretvi nema ni škola, ni učitelja, ni građanskih obitelji. Ono malo „dučandžija“ jedva se zna potpisati. Neretvane opisuje kao „lijene seljake, sposobne za čobanovanje, a ne za obrađivanje polja. Ne postoji ni jedna plemenita voćka. Kako nemaju učitelja, nemaju ni ljekara. Imaju 12 dušobrižnika, od kojih bi većini i samima trebale pouke“.

1808. Nakon što općina nije uspjela naći učitelja (jer se nitko nije htio primiti učiteljske službe „zbog nezdrava podneblja“) mjesni župnik u Opuzenu sam počinje podučavati mušku djecu.

1811. Uspostavljena je Općina Metković (koja je do tada bila dio opuzenske općine)

Francuska vladavina bila je od velike koristi za cijelu Dalmaciju. Radilo se mnogo na polju prosvjete i narodnog gospodarstva. Sagrađena je velika francuska cesta od Knina do Herceg Novog. Cesta je zaobišla Opuzen i prošla nešto sjevernije što je dovelo do snažnijeg jačanja uloge Metkovića koje postaje glavnim naseljem u delti. Nakon izgradnje ove ceste narod se sve više spušta s brda u dolinu i posvećuje se poljoprivredi i u močvarnim predjelima koji se sve više privlađaju kulturama. Francuske vlasti šalju kovače, kolare i druge zanatlije. Donose se propisi o otvaranju pučkih škola, međutim kako je predviđeno da ih financiraju općine odnosno roditelji djece ne dolazi do znatnijeg otvaranja škola.

Druga austrijska vladavina

1814. Nakon poraza Napoleona Dalmacija ponovo dolazi pod vlast Austrije kao posebna austrijska pokrajina kojom upravlja carski general u Zadru. Brojni francuski pristaše zaklon traže u Kuli Norinskoj koja je pod zapovjedništvom Frane Nonkovića bila zadnja točka u dolini Neretve na kojoj se vijala francuska zastava. Nakon 63 dana Nonković odlazi u Tursku, ali prije toga pali kulu. U požaru su stradale brojne župne matice neretvanskih župa što su se ondje čuvale.

1814. U neretvanskoj dolini vlada kuga koja je odnijela otprilike trećinu pučanstva.

1817. U dolini vlada glad. Zabilježeno je da je narod radio kruh od kore stabala. Svećenici zbog gladi ne ubiru lemozinu.

1836. U Metkoviću je ustanovljen Stočni sedmični pazar. Trgovina se odvija dva puta tjedno.

1840. U Opuzenu otvorena pučka škola.

1843. Zabilježeno je da pučku školu što ju je u Metkoviću osnovao župnik Žderić pohađa 16 dječaka. Javna pučka škola osnovana je tri godine poslije.

Povijesna karta doline Neretve (Druga vojna izmjera Habsburške monarhije 1851.-1854.), izvor: www.arcanum.eu

1844. Austrijska uprava traži otvaranje ženske škole u Metkoviću. Općina se tome opire jer „ženska djeca ne će htjeti ići u školu, ženska djeca trebaju biti kući jer su seljačkog staleža“. Godinu dana poslije i biskup zagovara otvaranje ženske škole, ali i ovaj poziv općinska uprava odbija.

1848. Gradi se zavjetna crkva sv. Liberana u Vidonjama.

1854. Sjedište neretvanskog kotara premješta se iz Opuzena u Metković.

1860. Zbog jačanja naselja u dolinskom dijelu župnik se iz Rujnice spušta „bliže svome stadu“ te se gradi nova župna kuća u Bagalovićima. Pet godina kasnije iz Vjerozakonskog fonda financira se gradnja Crkve Gospe od Karmela na uzvisini iznad sela Bagalovići, na mjestu starije i manje crkvice. Otvoren poštanski ured u Novim Selima.

1862. Sagrađena pravoslavna crkva Sv. Špiridiona u Kremeni, za devet obitelji pravoslavne vjeroispovijesti u Slivnu.

1866. Dalmatinsko namjesništvo izdalo je okružnicu u kojoj se traži da nastavni jezik u svim pučkim školama bude hrvatski. (Do tada je nastava bila na talijanskom jeziku.)

1869. Usvojen zakon o pučkim školama.

1872. Škola u Metkoviću ustrojena kao škola I. reda s četiri razreda (kao i škole u Makarskoj i Vrgorcu).

1873. Otvorena škola u Kominu, pohađa je 42 učenika. U Metkoviću je otvorena ženska pučka škola. Od 95 djevojčica u dobi 6-12 godine školu je upisalo njih 11. Pučka škola otvorena je i u Slivnu.

U Dalmaciji se ustanovljavaju stacije za cestarsku i hidrauličku službu. Carska kuća za cestara prva je kuća u novom naselju Kula Norinska. Do većeg razvoja naselja dolazi 1898. gradnjom „Prvog dalmatinskog asfaltnog obrta“ koje je iskorištavalo asfalt u Vrgorcu i preko Kule ga izvozilo. Podignuto je i drveno pristanište za parobrode.

1878. Austrija zaposjeda Bosnu i Hercegovinu. Na više mjesta u Neretvi osnivaju se vojne postaje. Obnavljaju se stare utvrde Gradina (Brštanik) kod Opuzena, Smrdan grad i kula Norinska. Brežuljak sv. Ivana u Metkoviću također se pretvara u utvrdu. Škola u Metkoviću kratko prestaje s izvođenjem nastave jer su u njoj smješteni vojnici.

1881. stavljanjem Bosne i Hercegovine pod austrijsku vlast oživljava trgovina duž Neretve. Rade se projekti regulacije rijeke Neretve. Otvaraju se pučke škole.

1885. U promet je puštena uskotračna pruga Metković - Mostar. U Metkoviću se razvija luka. Osnovano je Lučko-zdravstveno odaslanstvo.

1888. U Metkoviću je osnovana Kotarska poljodjelska zadruga sa zadatkom da u cijelom kotaru unapređuje gospodarstvo te na temelju uzajamnosti svojim članovima nabavlja gospodarske potrepštine. Gospodarska poslovnica težacima po povoljnijim cijenama nabavlja sjemenje, gnojivo i gospodarske strojeve.

1891. Otvorena škola u Novim Selima.

1894. Naredbom namjesništva u Zadru muške i ženske pučke škole u Metkoviću i Opuzenu prestaju izvoditi odvojenu nastavu te se formiraju Mješovite pučke škole, uz velike otpore općinskih vlasti i stanovnika. Opuzenska je mješovita škola 1915. godine ponovno podijeljena na mušku i žensku.

1896. Otvorena škola u Borovcima.

1898. Otvorena pučka škola u Desnama. U Desnama djeluju i Hrvatska seoska blagajna za štednju i zajmove te podružnica Potrošne zadruge u Kominu.

1900. U poštanskom uredu u Novim Selima dostupna i usluga brzojava. Državnim troškom sagrađen je kolni put od Staševice do župne kuće u Pasičini. U okruženju Staševice nema drugih konjskih, a još manje kolnih puteva. Komšiluke povezuju proste seoske oputine. U Slivnom je sagrađena nova crkva.

1902. Otvara se škola u Kuli Norinskoj, u kući sinova Tome Jerkovića.

1903. U Opuzenu se osniva Hrvatska pučka blagajna. Nabavljala je živežne namirnice za svoje članove, a 1910. sagrađila je i zadružni mlin.

1904. Otvoren poštanski ured u Kominu. Brzjav je otvoren pet godina kasnije. U selu postoje tri trgovine mješovitom robom, tri krčme, kovač, postolar, dva mesara i mlinar.

1905. Gradi se škola u Vidonjama, podiže je župnik Bone Donelli na pola puta od župne kuće do crkve. Postavlja se temeljni kamen za školu u Dobranjama, na pola puta između Dobranja i Bijelog Vira. Već sljedeće godine škola je otvorena, pohađa je 100 djece.

Južno od naselja Metković, uz cestu Metković – Dubrovnik, otvoren je Zaklon za gubave („kuća gubavih“). Čuvar je u blizini imao vlastitu kućicu u kojoj je pripremao obroke za bolesnike.

1908. Gradi se nova i veća crkva u Kominu. Gradnja je financirana iz Vjerozakonske zaklade, a crkva se gradi od bračkog kamena iz Selaca. Mramorni oltar kupljen je u Splitu 1924. godine.

1912. Gradi se zgrada Lučke kapetanije u Metkoviću.

1914. U Kominu (koji je oskudijevao vodom, a bunari su bili zasoljeni) vojne vlasti grade seosku čatrnju volumena 6500 hl u kojoj se skuplja kišnica sa krova nove crkve. 1920. godine uz obalu je podignuta javna česma.

Nadvojvoda Franjo Ferdinand kreće iz Beča za Sarajevo 23. lipnja 1914. godine posebnim vlakom do Trsta. Potom je vojnim brodom SMS Viribus Unitis doplovio do ušća Neretve, da bi se onda

ukrcao na jahtu Dalmat kojom je doplovio do Metkovića gdje mu je bio pripremljen svečani doček. U Metkoviću ga je dočekaao posebni vlak kojim je krenu za Sarajevo. Nakon sarajevskog atentata tijela Franje Ferdinanda i Sofije su 30. lipnja 1914. vlakom prenesena do Metkovića, ukrcana na jahtu Dalmat koja ih je onda prenijela i prebacila na SMS Viribus Unitis. Mjesec dana nakon ubojstva u Sarajevu počinje Prvi svjetski rat.

Kraljevina Jugoslavija

1918. U Kominu se osnivaju Hrvatska seoska blagajna za štednju i zajmove na neograničeno jamstvo te Potrošna zadruga na ograničeno jamstvo (s filijalama u Desnama i Borovcima).

1919. Osniva se Hrvatska čitaonica u Kominu. Zabilježeni su još i Hrvatska seljačka glazba i Hrvatski športski klub Gusar.

1920. Osniva se dvorazredna škola u Otrić-Seocima.

1921. Osniva se društvo Neretvanski Napredak sa sjedištem u Metkoviću s ciljem širenja prosvjete i vođenja privatne niže srednje škole dok država ne otvori svoju. Otvorena je Niža srednja škola Neretvanskog napretka u Metkoviću.

1922. Vrgoračko-neretvansko polje plavilo je u dvije godine četiri puta uništavajući ljetinu i ostavljajući ratare bez prihoda. Župnik iz Pasičine fra Ante Gnječ osniva „Vodenu zadrugu Jezero“ te izdaje knjižicu „Vrgorsko-neretvansko jezero i problem njegova presušnja“.

1923. U Metkoviću osnovana Antimalarična stanica zauzimanjem dr. Andrije Štampara. Dvije godine kasnije preimenovana je u Zdravstvenu stanicu sa svrhom suzbijanja malarije i besplatne pomoći siromašnijem pučanstvu u svakoj bolesti. Ujedno je otvorena i školska poliklinika s kupatilom u svrhu sistematskog pregledavanja i liječenja školske djece te njihovog redovitog kupanja.

1923. Otvorena je škola u Krvavcu

1924. Otvorena je javna Državna mješovita građanska srednja škola u Metkoviću. Nudi se izobrazba za trgovinu, zanatsko-industrijska i poljoprivredna zvanja.

1929. Otvorena je škola u Momićima. U Momićima se osniva i Hrvatska seljačka čitaonica. Škola se otvara i u Staševici.

1930. Župnici župe Dobranje napuštaju župnu kuću u Dobranjama i nastanjuju se u Bijelom Viru gdje Don Radovan Jerković gradi novu župnu kuću na dva kata. U Vidu je osnovano Hrvatsko arheološko društvo Naronu s ciljem promicanja povijesti te čuvanja starina. Sagrađena je pravoslavna crkva Sv. Petra u Glušcima.

1937. U Opuzenu je osnovana Povrčarsko-voćarska zadruga. Sagrađila je veliku sušionicu za smokve koje se pakiraju u celofanski omot i šalju na tržište pod imenom „Neretvanka“.

1938. Probijen je tunel Krotuša kojim je isušeno Vrgoračko-neretvansko jezero te tunelom spojeno s Baćinskim jezerima. Tunel je sagrađen osobnim zalaganjem fra Ante Gnječa u Beogradu kod kralja

Aleksandra. Po isušivanju jezera započinje intenzivna poljoprivredna proizvodnja na polju što dovodi do razvoja naselja uz rub polja i napuštanja brdskih naselja. Zbog skorog početka Drugoga svjetskog rata Vodena zadruga Jezero neće nikada trebati vratiti zajam uzet za izgradnju tunela.

1939. Rade se projekti za razvoj luke Ploče, za potrebe nove izlazne luke svojega prirodnog zaleđa (Bosna i Hercegovina). Razrađuju se projekti za izgradnju željezničke pruge od Metkovića do Ploča.

1942. U promet puštena uskotračna željeznička pruga Metković – Ploče. Zaposjevši luku, talijanske su vlasti izgradile manju operativnu obalu kako bi omogućile pristup svojim brodovima koji su izvozili hercegovački boksit i bosansko drvo. Poslije kapitulacije Italije luku su zaposjeli Nijemci, koji su pri povlačenju razorili sve što je do tada bilo izgrađeno.

Socijalistička Jugoslavija

1945. Početak izgradnje lučkog naselja i luke u zaljevu Ploče. Grade se novi vezovi, skladišta te se gradi novo lučko-industrijsko naselje.

1952. Osniva se poduzeće „Luka i skladišta Ploče“.

1959. Stanko Parmać osniva Poljoprivredno-industrijski kombinat „Neretva“ u Opuzenu. Počinje projekt s organizacijom Ujedinjenih Naroda FAO o projektiranju i izgradnji melioracijskog sustava delte rijeke Neretve. Gradi se sustav za obranu od poplava duž Velike i Male Neretve u Opuzenu i na ušću. Programom je predviđeno da nakon melioracije na novim površinama veličine 2.000 hektara glavna kultura budu mandarine i drugi agrumi.

Kraj Opuzena je 1951. na 2300 kvadratnih metara napravljen prvi rasadnik mandarina u dolini Neretve, sa 394 mladih stabala Unshiu Ovari sorte iz Japana. PIK Neretva okuplja domaće i svjetske stručne eksperte za agrumarstvo. Daju se inicijalna pravila za planiranje teritorija i pripremu tla, te jasne smjernice za razmake sadnje, zaštitu nasada od vremenskih nepriklina, te pravilno navodnjavanje

nasada. Uvoze se sorte mandarina i drugog južnog voća iz Japana. Pažljivim odabirom različitih sorti, od ranih do kasnih, omogućuje se duže razdoblje berbe. Za burobrane (vjetrobrane) sade se visokorastuće i brzorastuće vrste otporne na hladnoću kao: eukaliptus, čempres, bambus, lovor, tamaris (metlike), i masline (cipresino). Ovi jednostavni i logični elementi regulacije teritorija rezultiraju novim i drugačijim mjestom, inspirativnim krajolikom. U razdoblju od 1970-1980. godine započela je masovna sadnja mandarina na površinama privatnih posjednika širom donje Neretve koje su ranije bile pod vinogradima, oranicama ili močvarnim livadama. Rasadnici nisu mogli zadovoljiti potražnju sadnica, pa su mnogi poljoprivrednici sami savladali tehnologiju proizvodnje sadnica za vlastite potrebe, a višak sadnica prodavali.

1965. Izgradnja jadranske turističke ceste („magistrala“).

1966. Izgradnja željezničke pruge normalnog kolosijeka Sarajevo – Ploče. Ovo dovodi do snažnog razvoja Luke Ploče i gradnje novog lučkog grada Ploča. Promet je u Luci Ploče 1965. godine iznosio 1 milijun tona tereta.

1988. U Luci Ploče pretovareno je više od 4,5 milijuna tona raznih tereta.

Republika Hrvatska

1991. Osvajanjem vojarnje u Pločama (akcija Zelena tabla – Male bare) započela je blokada i osvajanje vojarni, skladišta oružja te različitih vojnih objekata

JNA u Hrvatskoj, što je imalo presudnu ulogu u naoružavanju slabo naoružanih hrvatskih obrambenih snaga. U Pločama je utemeljena ratna luka koja nakon nekoliko mjeseci prerasta u pomorsko zapovjedništvo HRM za južni Jadran.

1995. Na lokalitetu Plećaševe štale u Vidu provedena su arheološka istraživanja koja su rezultirala senzacionalnim nalazom ostataka rimskog hrama – Augusteuma i 17 mramornih skulptura nadnaravne i naravne visine.

1999. Puštena je u promet prva kontejnerska linija u Luci Ploče.

2007. Otvoren Arheološki muzej Narona u Vidu, prvi muzej u Hrvatskoj izgrađen in situ. Takav način prezentacije arheološkog lokaliteta obogatio je

muzejsku ponudu Hrvatske i ima malobrojne paralele u europskim i svjetskim razmjerima.

2008. Najveći zabilježeni promet u Luci Ploče s pretovaram od 5,1 milijuna tona tereta.

2013. Otvorena autocesta Vrgorac – Ploče. Međunarodna granica s Bosnom i Hercegovinom postaje vanjska granica Europske unije.

2014. U dolini Neretve zasađeno je mandarina na oko 2.500 ha s oko 2,5 milijuna stabala na kojima se u najboljim godinama ubere oko 50.000 tona mandarina.

2017. Otvorena brza cesta do luke Ploče.

2019. Započeli radovi na izgradnji Pelješkog mosta koji treba povezati ostatak Dubrovačko-neretvanske županije s hrvatskim kopnenim teritorijem.

Prostorna organizacija ruralnih naselja u odnosu na administrativno-statistička područja

Predmet analize bila su ruralna naselja koja se ne odnose samo na administrativna (statistička) naselja već i na pojedine zaseoke na područjima gradova Metković, Opuzen i Ploče te općina Kula Norinska, Pojezerje, Slivno i Zažablje. Gradska i prigradska naselja nisu bila predmet analize (Metković, Opuzen, Ploče, Rogotin).

Najviše je ruralnih naselja/zaselaka prepoznato na području Grada Ploča (njih ukupno 70). Slijede Općina Kula Norinska te Općina Slivno (35). Najmanje ruralnih naselja nalazi se na područjima Grada Opuzena (3) te Grada Metkovića (svega 8 naselja/zaselaka).

Kako su analizirani i pojedini zaseoci, u nastavku se daje prikaz prostorne distribucije analiziranih zaselaka prema statističkim i administrativnim granicama. Broj u zagradi iza imena statističkog naselja odnosi se na broj zaselaka koji su analizirani na predmetnom području:

Općina Kula Norinska: Borovci (7), Desne (8), Krvavac (4), Krvavac II (1), Kula Norinska (1), Matijevići (1), Momići (2), Nova Sela (10), Podravnica (4).

Ukupno Kula Norinska: 38 naselja/zaseoka

Grad Metković: Dubravica (1), Glušci (1), Vid (5), Prud (1).

Ukupno Grad Metković: 8 naselja/zaseoka

Grad Opuzen: Buk Vlaka (2), Pržinovac (1)

Ukupno Grad Opuzen: 3 naselja/zaseoka

Grad Ploče: Baćina (17), Banja (5), Komin (1), Peračko Blato (6), Plina Jezero (13), Ploče (4), Šarić - Struga (3), Staševica (21).

Ukupno Grada Ploče: 70 naselja/zaseoka

Općina Pojezerje: Brečići (1), Dubrave (3), Kobiljača (1), Mali Prolog (1), Otrić-Seoci (3), Pozla Gora (7),

Ukupno Općina Pojezerje: 16 naselja/zaseoka

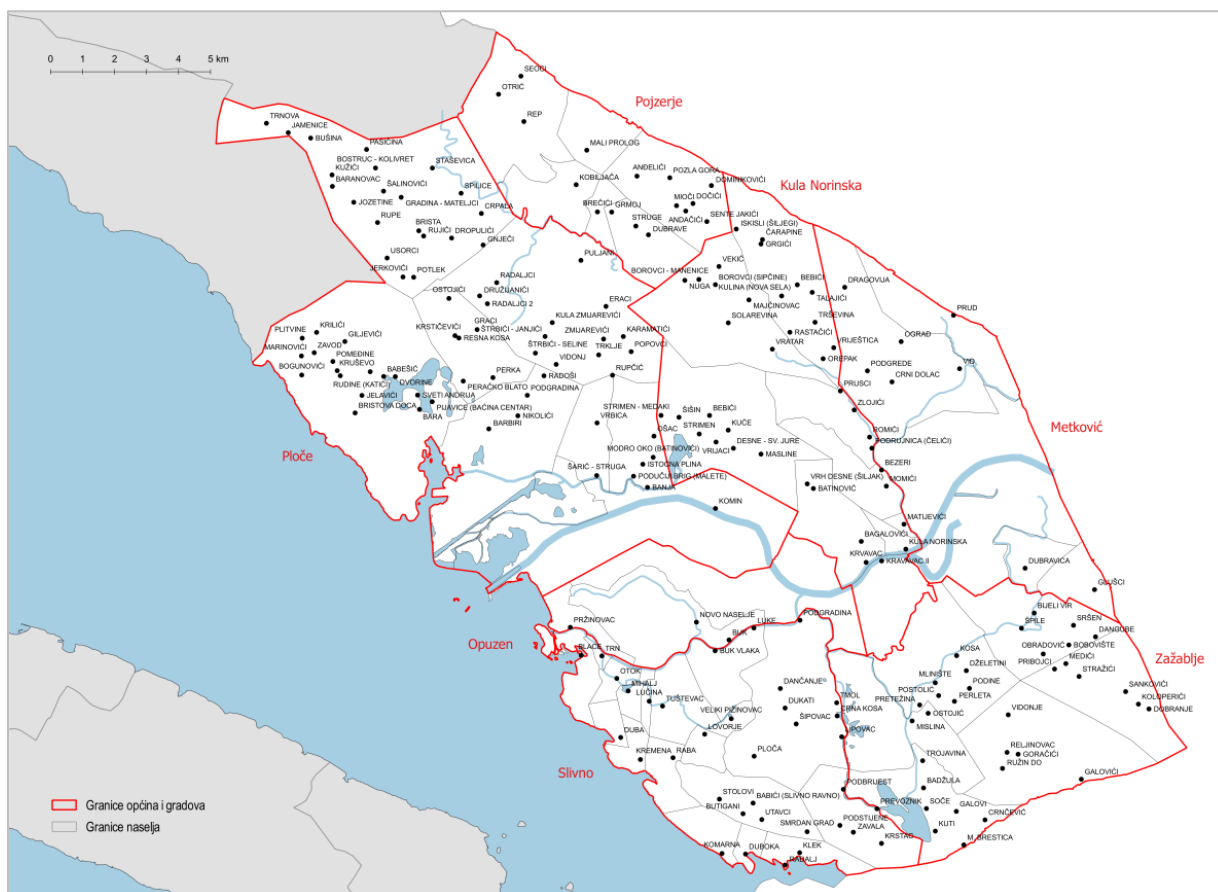
Općina Slivno: Blace (1), Duba (1), Duboka (1), Klek (2), Komarna (1), Kremena (1), Lovorje (1), Lučina (1), Mihalj (1), Otok (1), Pižinovac (1), Podgradina (8), Raba (1), Slivno Ravno (5), Trn (1), Tuštevac (1), Vlaka (2), Zavala (5).

Ukupno Općina Slivno: 35 naselja/zaseoka

Općina Zažablje: Badžula (7), Bijeli Vir (6), Dobranje (6), Mislina (2), Mlinište (7), Vidonje (5)

Ukupno Općina Zažablje: 33 naselja/zaseoka

Prostorni raspored analiziranih naselja prikazan je na sljedećem kartogramu:

Prostorni raspored analiziranih ruralnih naselja doline Neretve

Osnovni demografski pokazatelji

U sedam gradova i općina doline Neretve 2011. godine zabilježeno je ukupno 35.672 stanovnika. Najveća naselja su Metković (13.873 stanovnika središnjeg naselja Metković), Ploče (6.537 stanovnika) i Opuzen (2.730 stanovnika). Dodatno je samo u naselju Komin zabilježeno više od tisuću stanovnika (ukupno njih 1.303). Izuzmemo li ova tri najveća naselja, preostalih 11.229 stanovnika ili njih 31,47% živi u naseljima manjima od tisuću stanovnika, što uglavnom predstavlja ruralna naselja doline Neretve.

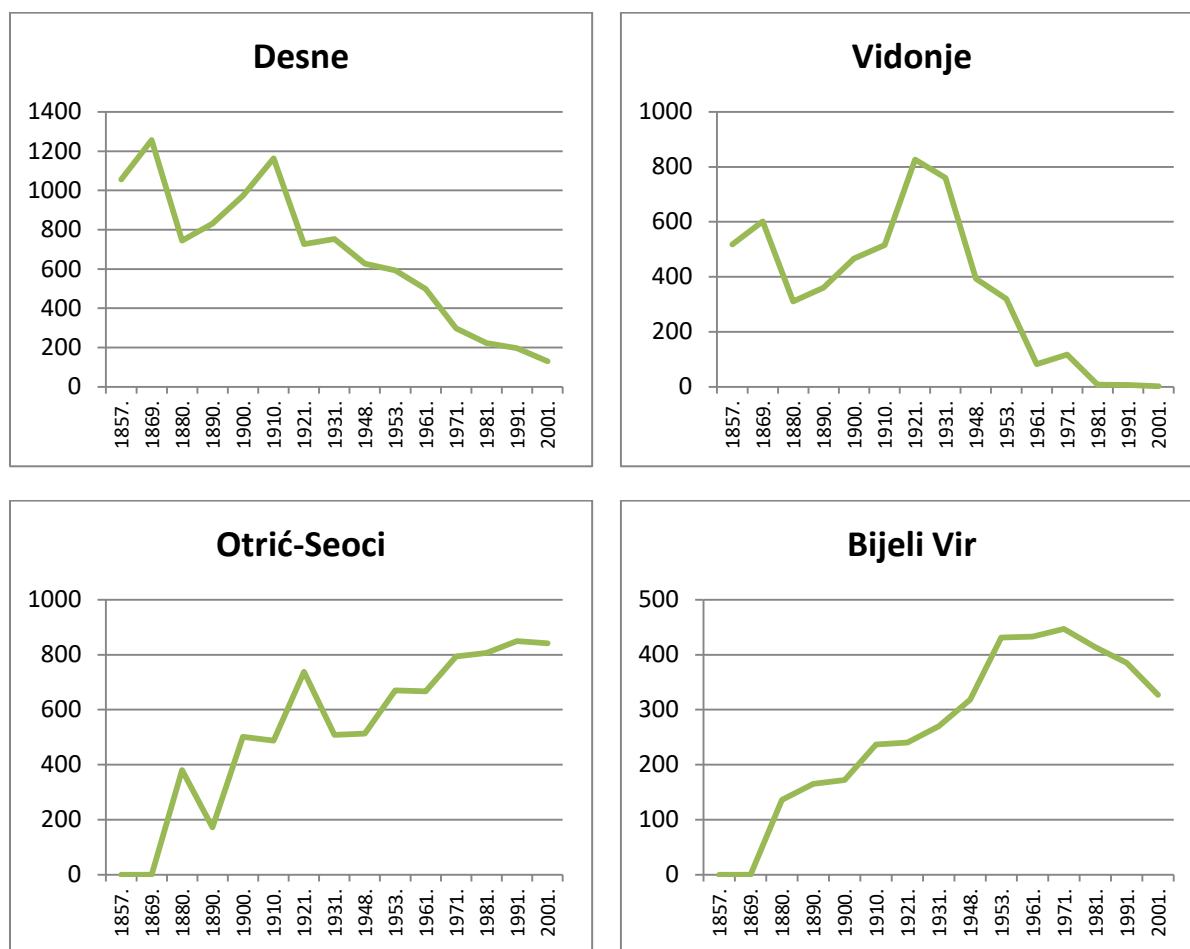
GRAD/OPĆINA	1880.	1900.	1948.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.
Kula Norinska	2.202	2.891	3.165	3.097	2.589	2.047	1.866	1.926	1.748
Metković	1.931	2.571	4.658	6.358	8.810	11.097	13.370	15.384	16.788
Opuzen	630	928	1.165	1.538	2.235	2.765	3.458	3.242	3.254
Pojezerje	995	1.325	1.704	1.723	1.612	1.446	1.394	1.233	991
Ploče	2.928	4.028	4.337	7.759	8.846	9.726	11.220	10.834	10.135
Slivno	1.427	1.887	2.659	2.580	2.110	1.838	1.665	2.078	1.999
Zažablje	953	1.215	1.732	1.739	1.487	1.272	1.065	912	757
UKUPNO	11.066	14.845	19.420	24.794	27.689	30.191	34.038	35.609	35.672

Broj stanovnika u gradovima i općinama doline Neretve

Gledano ukupno na razini gradova i općina doline Neretve na ovom području još nije zabilježen proces depopulacije koji karakterizira veliki broj prostora u Hrvatskoj, pa i prostor Dubrovačko-neretvanske županije. Međutim, situacija na razini pojedinih naselja pokazuje da je u zadnjem međupopisnom razdoblju (2001. – 2011.) 14 naselja doživjelo povećanje broja stanovnika, dok je u 42 naselja doline Neretve ukupno kretanje stanovništva bilo negativno. Jačaju urbani centri, naselja priobalnog područja te propulzivna naselja urbane osi Ploče – Opuzen – Metković dok se u naseljima ruralne periferije broj stanovnika kontinuirano smanjuje tijekom cijelog 20. stoljeća.

Demografski podaci dostupni su samo na razini statističkog naselja, a ne i na razini pojedinih zaselaka. (Na prostoru jednog statističkog naselja u pravilu ima više zaseoka.)

Ukupno na području doline Neretve ima 56 naselja. Od toga je u 22 naselja (njih gotovo 40%) zabilježeno manje od 100 stanovnika. Najmanje je stanovnika zabilježeno u naseljima Vidonje (2 stalna stanovnika), Dobranje (9), Duba (9), Raba (6) te Slivno Ravno (7). Dva statistička naselja na području Općine Pojezerje na zadnjem popisu nisu imala nijednog zabilježenog stanovnika – radi se o naseljima Brečići i Dubrave.

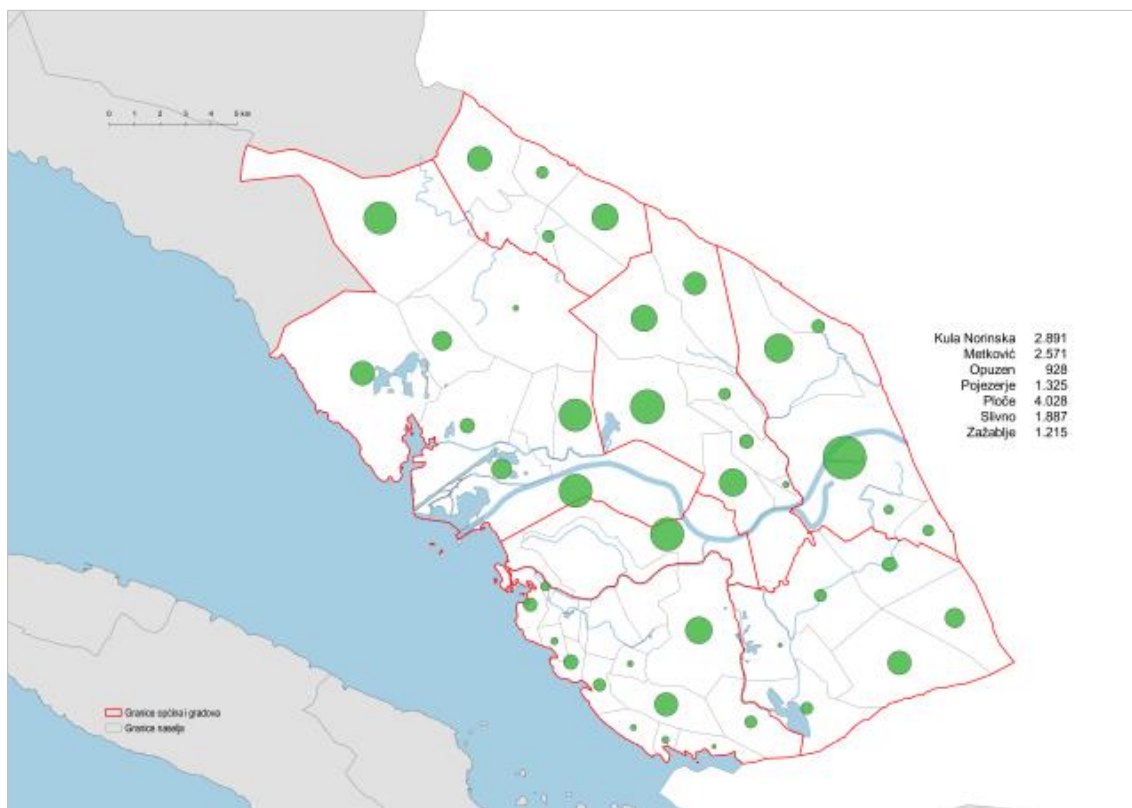

Broj stanovnika u brdskim naseljima doline Neretve (Desne, Vidonje) te u naseljima ruba polja ili doline (Otrić-Seoci i Bijeli Vir)

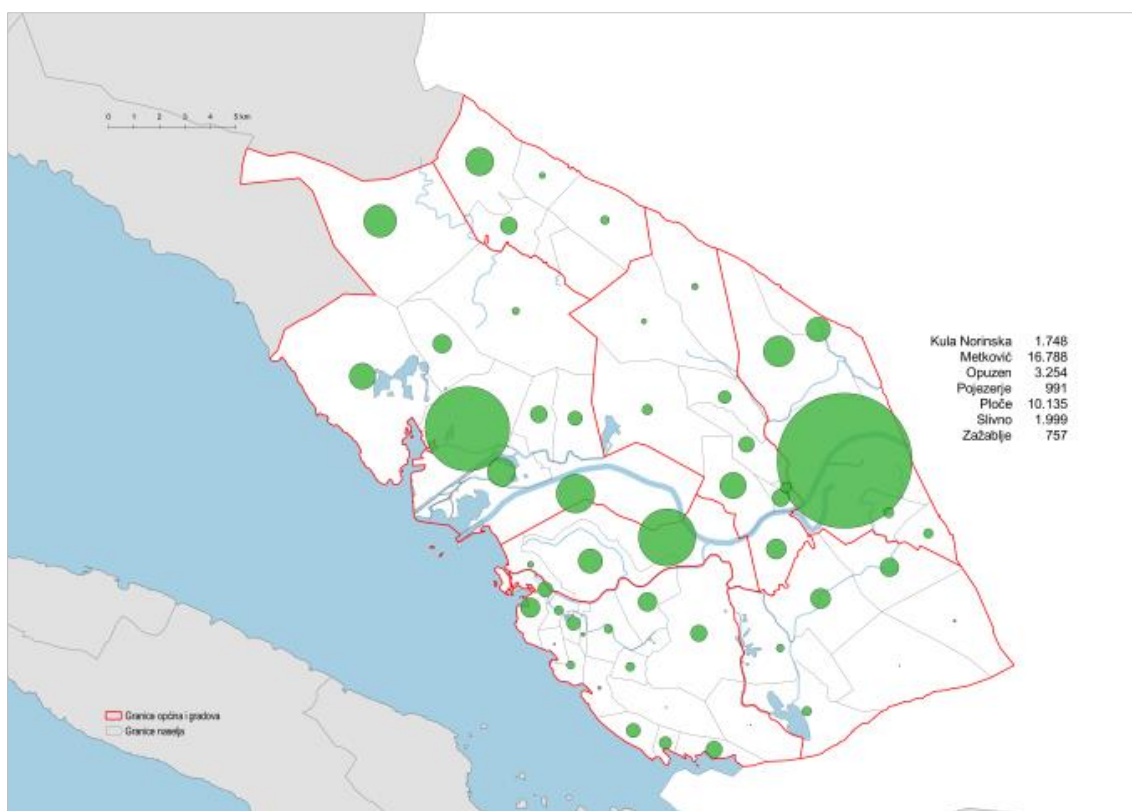
Primjerice, naselje Desne u Općini Kula Norinska imalo je 1869. godine 1.257 stanovnika, još 1953. godine zabilježeno je njih 593 dok ih je na zadnjem popisu bilo ukupno 130. Naselje Vidonje u Općini Zažablje imalo je 1921. godine 826 stanovnika, 1948. godine bilo ih je 393 dok je na zadnjem popisu zabilježen samo jedan stalni stanovnik tog naselja. Slikovit je to primjer naselja u brdskom području doline Neretve koje tijekom dvadesetog stoljeća bilježi kontinuiran pad stanovnika. Slične trendove bilježimo i u ostalim naseljima područja Slivna i Zažablja (naselja Dobranje, Slivno Ravno) ili u brdskom području Grada Ploča. Tako je naselje Banja u brdskom dijelu Grada Ploča imalo 1290 stanovnika 1921. godine dok ih je na zadnjem popisu zabilježeno svega 173.

S druge strane, naselja ruba polja kao što su Mlinište ili Bijeli Vir u općini Zažablje te naselje Otrić-Seoci u općini Pojezerje bilježe kontinuirani rast stanovništva. Tome je tijekom dvadesetog stoljeća doprinio intenzivan razvoj poljoprivrede te laka prometna povezanost i infrastrukturna opremljenost naselja u nizinskom dijelu doline Neretve.

Slikovit prikaz migracija stanovnika vidljiv je na kartogramima na kojima je zabilježen broj stanovnika naselja doline Neretve početkom 20. stoljeća te na zadnjem popisu u prvom desetljeću 21. stoljeća. Vidljivo je da je tijekom 20. stoljeća rastao broj stanovnika u području urbane osi Ploče – Opuzen – Metković, kao i u naseljima na rubu doline odnosno na rubu Vrgoračko-neretvanskog polja. U brdskim naseljima sjevernog dijela Grada Ploča i Općine Kula Norinska kao i područja Zažablja te Općine Slivno zabilježen je najveći pad broja stanovnika.

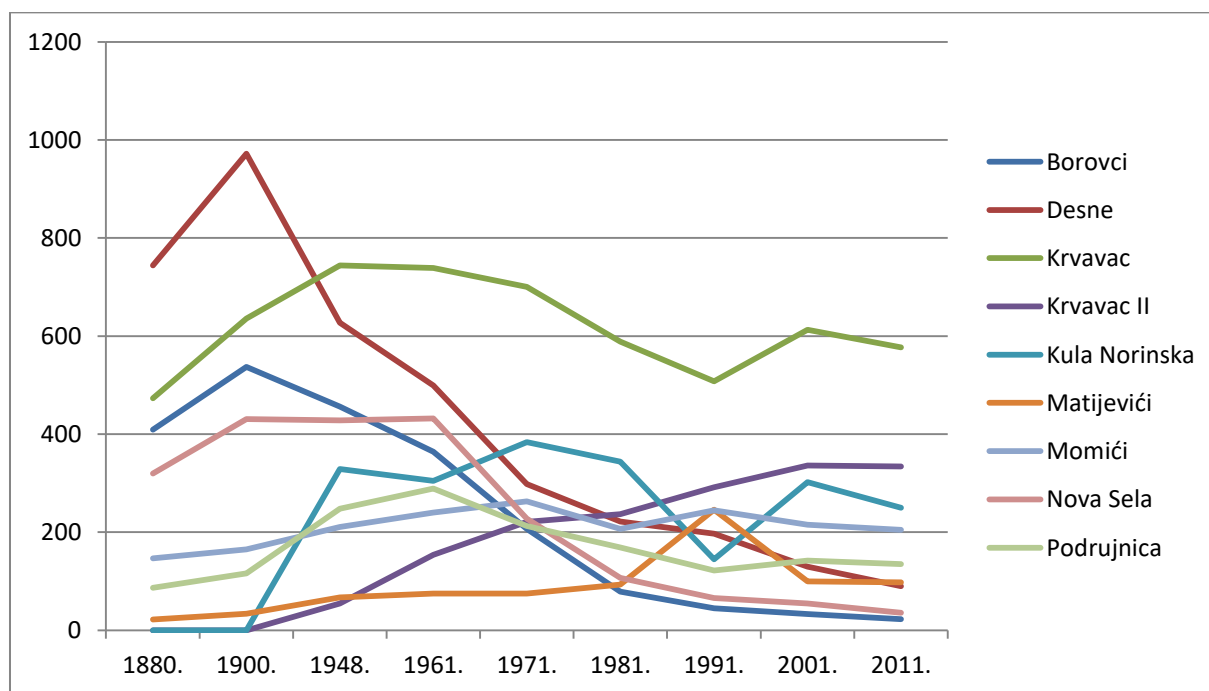
Broj stanovnika naselja doline Neretve 1900. godine

Broj stanovnika naselja doline Neretve 2011. godine

U tablicama i grafikonima u nastavku navode se podaci o broju stanovnika po pojedinim naseljima gradova i općina doline Neretve.

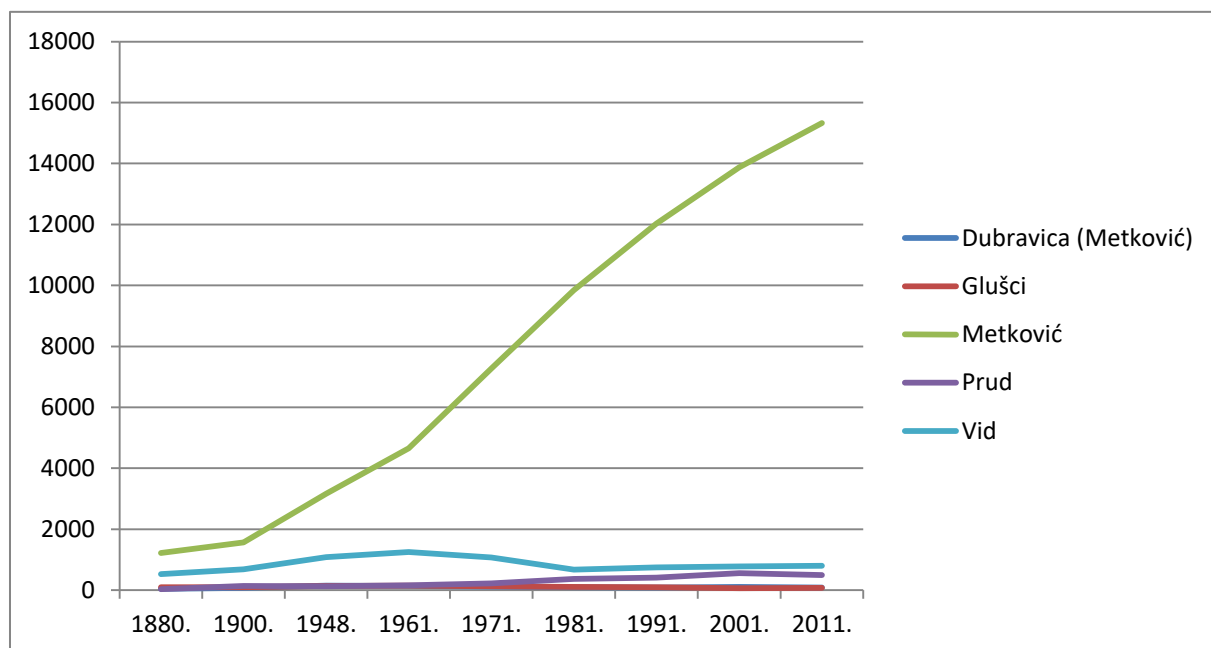
	1880.	1900.	1948.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.
KULA NORINSKA	2202	2891	3165	3097	2589	2047	1866	1926	1748
Borovci	409	537	456	364	207	79	45	33	23
Desne	744	972	627	499	298	222	197	130	90
Krvavac	473	636	744	739	700	589	508	613	577
Krvavac II	0	0	55	154	221	237	292	336	334
Kula Norinska	0	0	329	305	384	344	145	302	250
Matijevići	22	34	67	75	75	93	246	100	98
Momići	147	165	211	240	263	207	245	215	205
Nova Sela	320	431	428	432	228	107	66	55	36
Podravnica	87	116	248	289	213	169	122	142	135

Promjena broja stanovnika Općine Kula Norinska

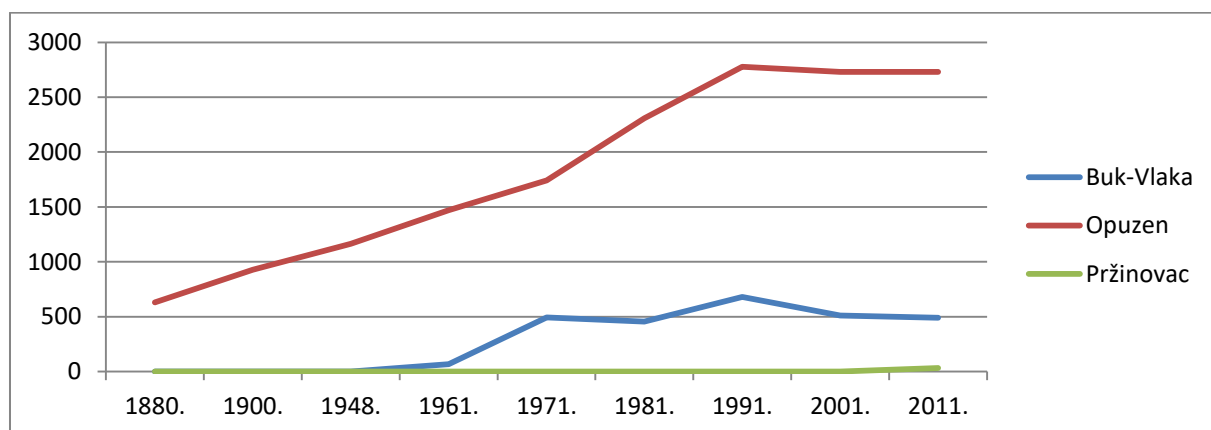
Smjernice za integralnu zaštitu ruralnih krajolika i održivi razvoj turizma delte rijeke Neretve na projektu CO-EVOLVE
 A. Prepoznavanje vrijednosti ruralnih krajolika doline Neretve

	1880.	1900.	1948.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.
METKOVIĆ	1931	2571	4658	6358	8810	11097	13370	15384	16788
Dubravica (Metković)	49	74	148	135	115	102	82	106	90
Glušci	93	99	138	153	130	106	97	65	76
Metković	1223	1571	3166	4659	7272	9845	12026	13873	15329
Prud	34	141	126	155	223	370	417	561	497
Vid	532	686	1080	1256	1070	674	748	779	796

Promjena broja stanovnika Grada Metkovića

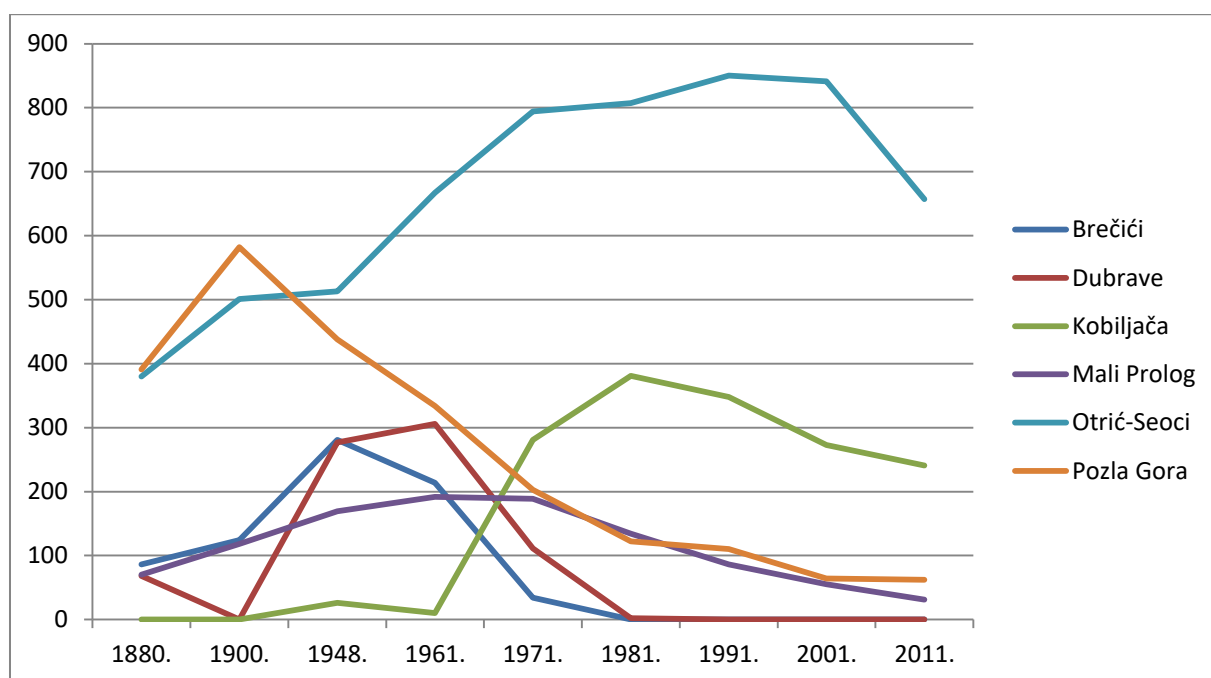
	1880.	1900.	1948.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.
OPUZEN	630	928	1165	1538	2235	2765	3458	3242	3254
Buk-Vlaka	0	0	0	68	493	457	680	512	492
Opuzen	630	928	1165	1470	1742	2308	2778	2730	2729
Pržinovac	0	0	0	0	0	0	0	0	33

Promjena broja stanovnika Grada Opuzena

A. Prepoznavanje vrijednosti ruralnih krajolika doline Neretve

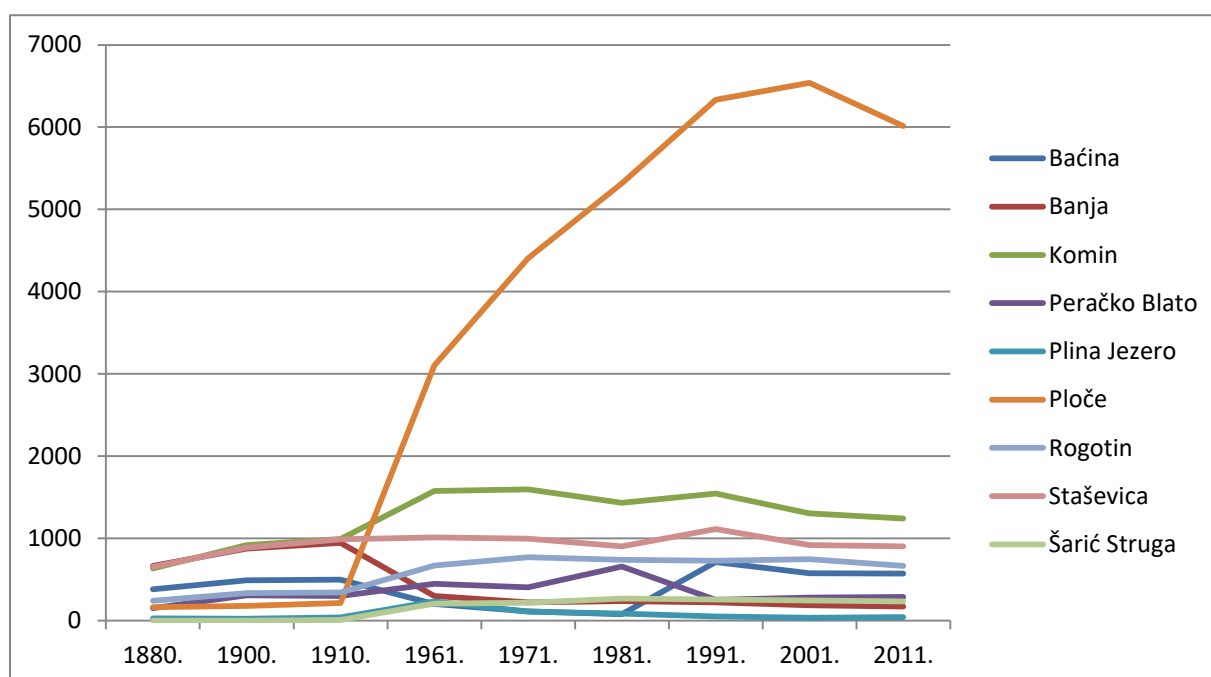
	1880.	1900.	1948.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.
POJEZERJE	995	1325	1704	1723	1612	1446	1394	1233	991
Brečići	86	124	281	214	34	0	0	0	0
Dubrave	68	0	277	306	111	2	0	0	0
Kobiljača	0	0	26	10	281	381	348	273	241
Mali Prolog	70	118	169	192	189	134	86	55	31
Otrić-Seoci	380	501	513	667	794	807	850	841	657
Pozla Gora	391	582	438	334	203	122	110	64	62

Promjena broja stanovnika Općine Pojezerje

Smjernice za integralnu zaštitu ruralnih krajolika i održivi razvoj turizma delte rijeke Neretve na projektu CO-EVOLVE
 A. Prepoznavanje vrijednosti ruralnih krajolika doline Neretve

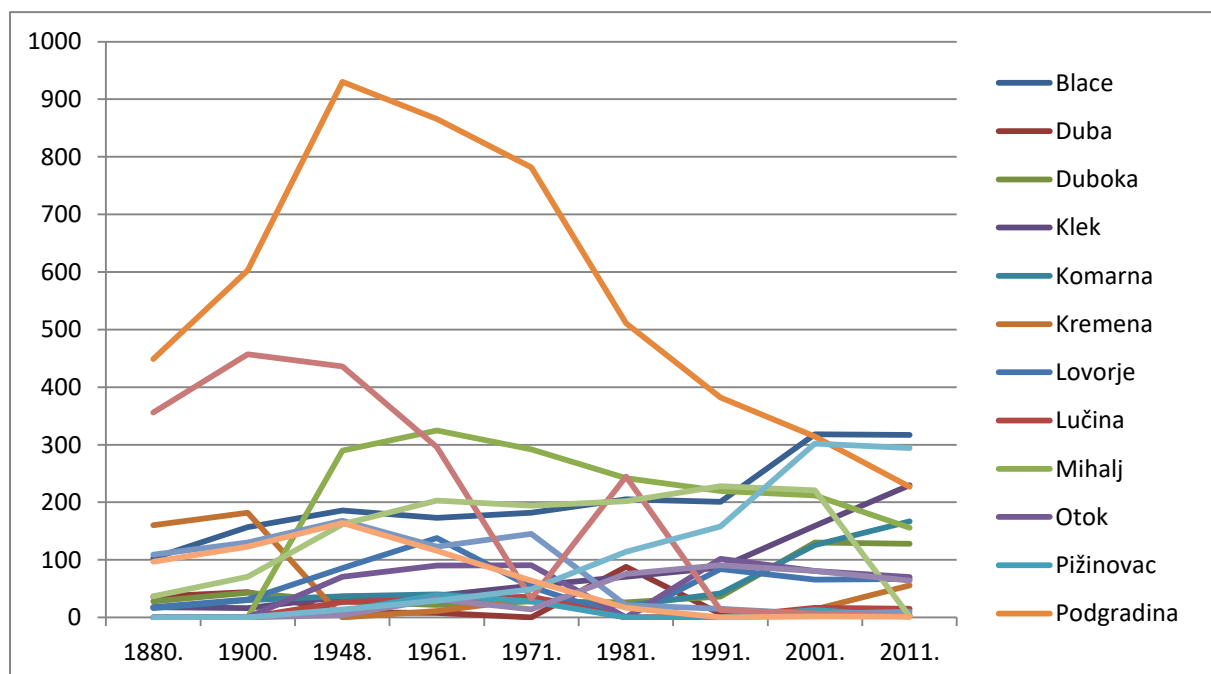
	1880.	1900.	1910.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.
PLOČE	2928	4028	4337	7759	8846	9726	11220	10834	10135
Baćina	381	491	499	205	115	78	714	578	572
Banja	668	876	945	302	224	240	224	188	173
Komin	635	921	994	1577	1595	1432	1546	1303	1243
Peračko Blato	153	310	301	447	406	657	255	280	288
Plina Jezero	29	26	41	235	111	87	51	35	44
Ploče	164	180	215	3102	4405	5318	6332	6537	6013
Rogotin	244	334	344	671	771	742	727	747	665
Staševica	654	890	991	1013	999	902	1112	918	902
Šarić Struga	0	0	7	207	220	270	259	248	235

Promjena broja stanovnika Grada Ploča

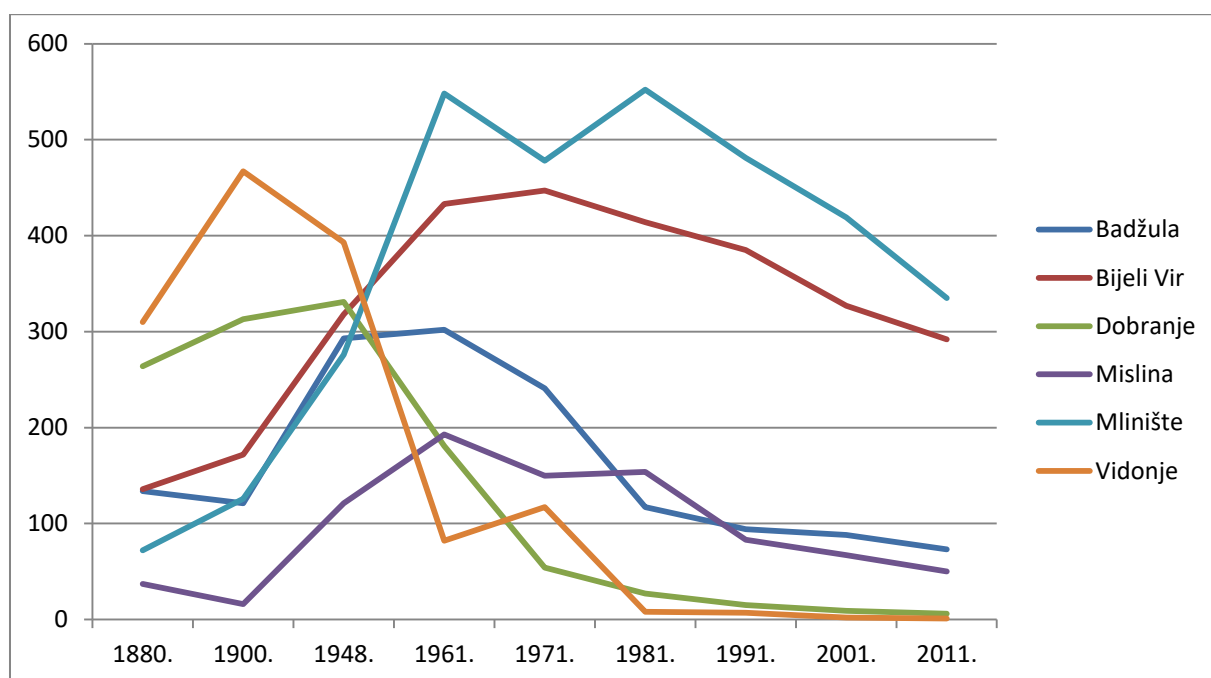
Smjernice za integralnu zaštitu ruralnih krajolika i održivi razvoj turizma delte rijeke Neretve na projektu CO-EVOLVE
 A. Prepoznavanje vrijednosti ruralnih krajolika doline Neretve

	1880.	1900.	1948.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.
SLIVNO	1427	1887	2659	2580	2110	1838	1665	2078	1999
Blace	103	157	186	173	182	205	201	318	317
Duba	36	44	9	8	0	88	6	9	4
Duboka	28	43	28	22	28	26	36	130	128
Klek	18	16	36	38	55	71	87	159	230
Komarna	16	30	37	40	32	20	42	126	167
Kremena	160	182	0	11	32	0	0	14	56
Lovorje	18	31	86	138	53	0	84	66	67
Lučina	0	0	27	31	36	0	0	17	15
Mihalj	0	0	290	325	292	242	220	212	156
Otok	0	0	71	90	91	0	102	81	70
Pižinovac	0	0	11	39	28	0	0	13	2
Podgradina	449	603	930	866	782	511	382	314	227
Raba	109	130	168	123	145	21	15	6	10
Slivno Ravno	356	457	436	296	33	245	13	7	2
Tm	37	71	162	203	194	202	228	221	2
Tuštevaca	0	0	4	32	14	76	91	81	64
Vlaka	0	0	14	29	49	114	158	302	294
Zavala	97	123	164	116	64	17	0	2	1

Promjena broja stanovnika Općine Slivno

	1880.	1900.	1948.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.
ZAŽABLJE	953	1215	1732	1739	1487	1272	1065	912	757
Badžula	134	121	293	302	241	117	94	88	73
Bijeli Vir	136	172	318	433	447	414	385	327	292
Dobranje	264	313	331	181	54	27	15	9	6
Mislina	37	16	121	193	150	154	83	67	50
Mlinište	72	126	276	548	478	552	481	419	335
Vidonje	310	467	393	82	117	8	7	2	1

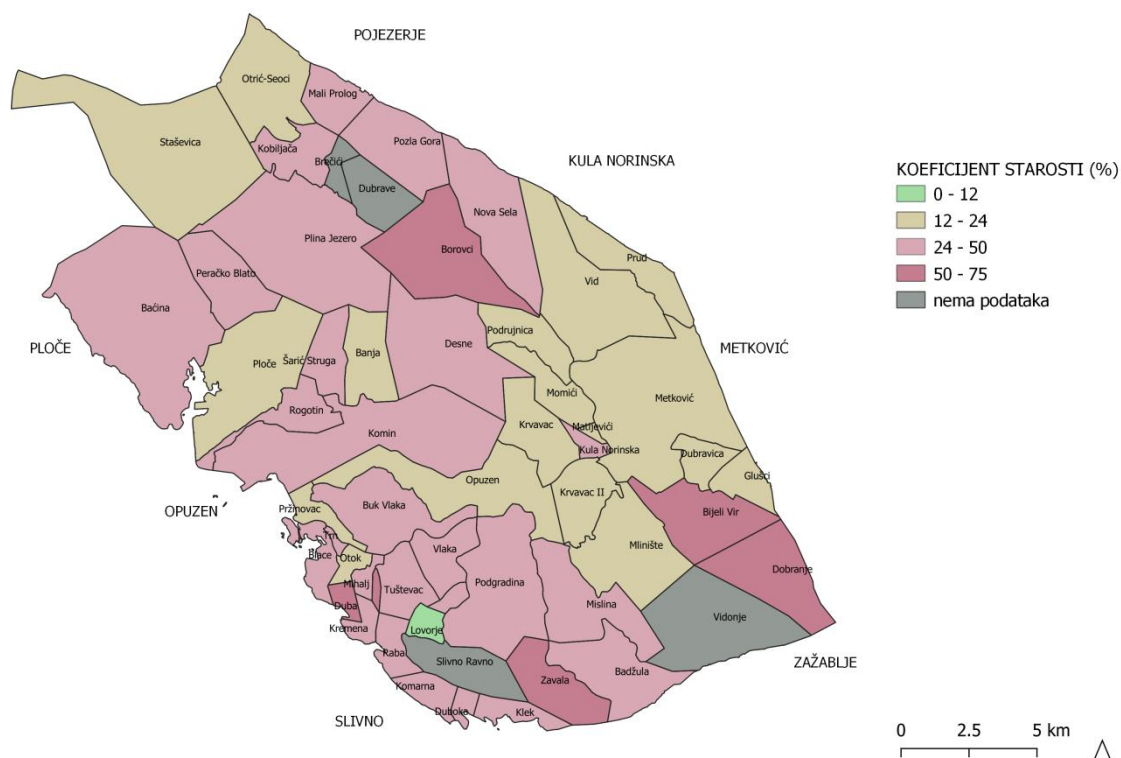
Promjena broja stanovnika Općine Zažablje

Dobna struktura stanovništva

U analizi strukturnih obilježja određene populacije, struktura stanovništva prema dobi (uz onu prema spolu) predstavlja najvažniji dio biološke (demografske) strukture. Dobna struktura preslika je povijesnog razvoja stanovništva u određenom vremenskom razdoblju, ali u njoj se zrcali i utjecaj prostora na određenu populaciju. Predstavlja jedan od najvažnijih pokazatelja biodinamike stanovništva nekog područja, a važnost se očituje i u društvenim i gospodarskim implikacijama. Dobna struktura utječe na gotovo sva područja društvenog života, posebice na gospodarsku, socijalnu i kulturnu sferu. Najjednostavniji analitički pokazatelj dobne strukture određene populacije je njezina prosječna starost. Smatra se da kada određeno stanovništvo prijeđe prosječnu starost od 30 godina već je zašlo u proces starenja. Starenje stanovništva je proces povećavanja stanovništva starog 60 i više godina u ukupnom stanovništvu. Intenzitet tog procesa mjeri se prije svega koeficijentom starosti.

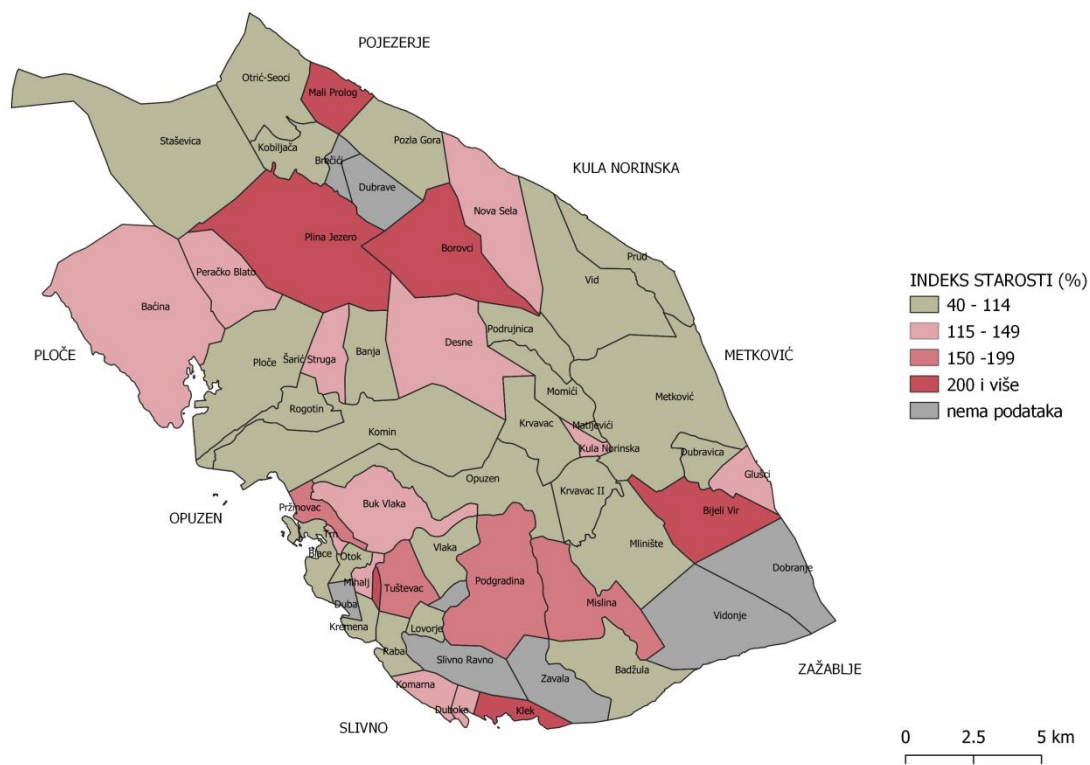
Koeficijent starosti pokazuje udio (%) osoba starih „60 i više“ u ukupnom stanovništvu. Kada udio osoba starih „60 i više godina“ dostigne 12% smatra se da je stanovništvo tog područja počelo starjeti. Udio starog stanovništva u općinama doline Neretve čini nešto više od petine (20,7%) i nešto je povoljniji od županijskog (24,4 %) i državnog udjela (24,1%). Najpovoljniji koeficijent imamo u Gradu Metkoviću (17,7%) dok najnepovoljniji imamo u Općini Slivno (29,2%). Na razini naselja jedini pozitivan koeficijent (ispod 12%) ima Lovorje (11,9%) dok najnegativniji imaju Zavala i Dobranje (100%)

Smjernice za integralnu zaštitu ruralnih krajolika i održivi razvoj turizma delte rijeke Neretve na projektu CO-EVOLVE
 A. Prepoznavanje vrijednosti ruralnih krajolika doline Neretve

Koeficijenti starosti stanovništva u naseljima doline Neretve. Kada udio osoba starih „60 i više godina“ dostigne 12% smatra se da je stanovništvo tog područja počelo starjeti.

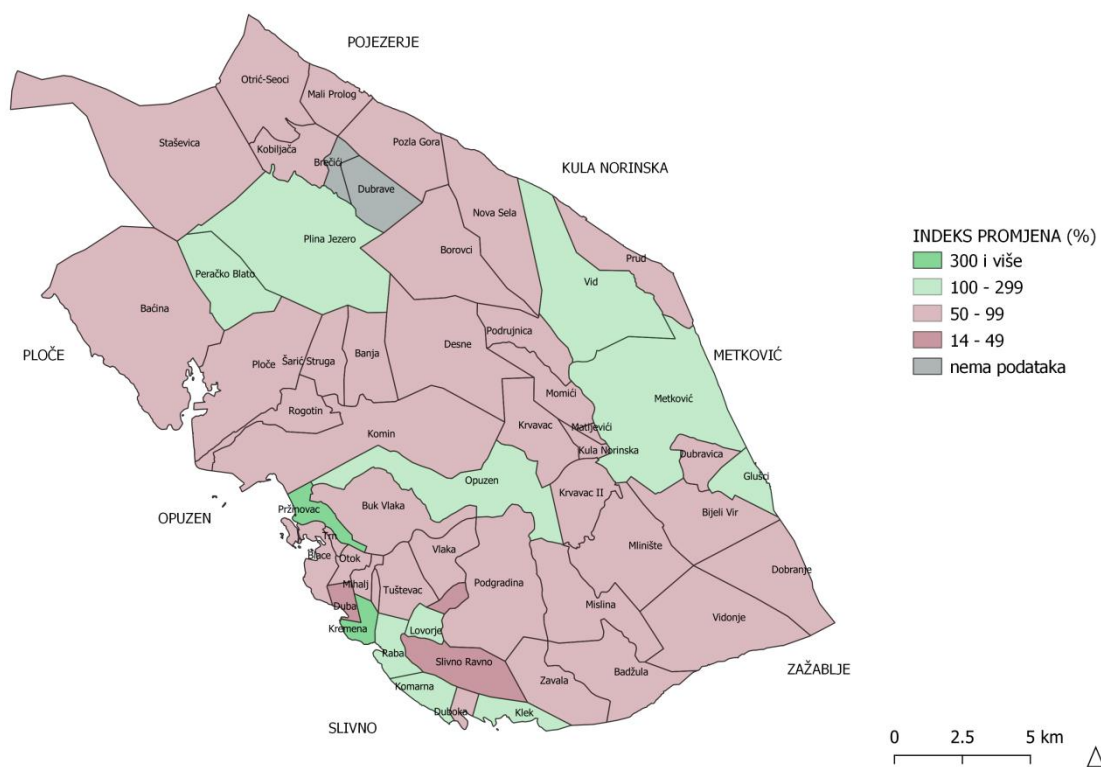
Često korišten pokazatelj je i **indeks starosti** koji pokazuje omjer broja starih „60 i više godina“ i mladih u dobi do 19 godina. Krična vrijednost indeksa starosti iznosi 40. Prema tom pokazatelju, stanovništvo Doline Neretve također je mlađe (80,7) no u Dubrovačko - neretvanskoj županiji (109,4) i Hrvatskoj u cjelini (115,0). Na razini Općina, u 4 općine više je starijeg stanovništva, a u 3 je situacija obrnuta – više je mladih no starih. Među takvima se ističe Metković (4821 mladih i 2975 starih, indeks 61,7) a od naselja Lovorje (19 mladih i 8 starih, indeks 42,1). Najbrojnija petogodišnja dobna skupina 2011. bila je ona 50-54. U njoj je bilo 2456 osoba ili 6,9 % ukupnog stanovništva.

Indeks starosti stanovništva u naseljima doline Neretve. Indeks starosti pokazuje omjer broja starih „60 i više godina“ i mladih u dobi do 19 godina. Krična vrijednost indeksa starosti iznosi 40.

Na području današnje doline Neretve je 2001. živjelo 35 609 stanovnika. Nakon toga broj stanovnika je uglavnom stagnirao s neznatnim porastom. Dakle, još uvijek nije prisutan proces depopulacije. Tako je između 2001. i 2011. u dolini Neretve **indeks promjene** iznosio svega 100,2. U posljednjem međupopisnom periodu (2001. – 2011.) i županijski indeks stagnira te iznosi 99,7 što znači da je županija izgubila 0,25% stanovništva dok na razini Hrvatske iznosi 96,6.

Na razini naselja u zadnjem međupopisnom razdoblju (2001. – 2011.) 14 naselja doživjelo je povećanje broja stanovnika, dok je u 42 naselja ukupno kretanje stanovništva bilo negativno. Od gradova u posljednjem međupopisnom periodu (2001. – 2011.) samo Metković bilježi porast broja stanovnika (sa 13 873 na 15 329, indeks promjene 110,5). Relativnim intenzitetom depopulacije ističu se naselja Pižinovac, Slivno Ravno i Duga (indeks promjene manji od 50).

Indeks promjena stanovništva u naseljima doline Neretve.

Ruralna naselja doline Neretve u odnosu na krajobrazne tipove i krajobrazna područja Dubrovačko-neretvanske županije

Krajobrazna studija Dubrovačko – neretvanske županije izrađena je 2016. godine za potrebe izrade Izmjena i dopuna Prostornog plana Dubrovačko – neretvanske županije. Tipološka klasifikacija krajobraza bazirana je na podjeli područja županije u krajobrazne regije prema Krajobraznoj regionalizaciji Hrvatske s obzirom na prirodna obilježja (Bralić, 1995) te tipove/područja sa izraženim zajedničkim karakteristikama na dvije razine:

- I razina - opći krajobrazni tip/područje,
- II razina - krajobrazni tip/područje.

Na području doline Neretve Studijom su definirani sljedeći opći krajobrazni tipovi (OKT) i krajobrazni tipovi (KT):

1.1. KRAJOBRAZ BRDA I ZARAVNI

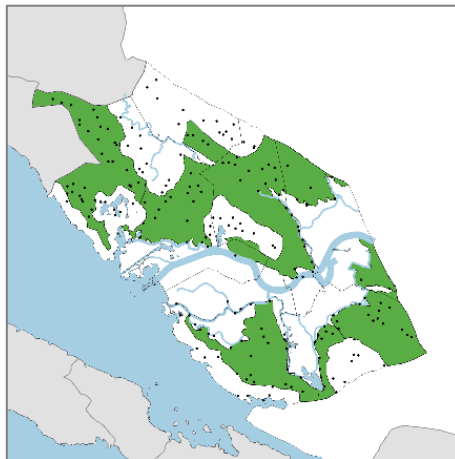
1.1.1. Prirodni krajobraz brda i pobrđa zaleđa

Na području brda i brežuljaka krajobrazne regije donja Neretva razlikuje se pet krajobraznih područja: Rilić, Rujnica, Glavice, Dubravica – Šibovnica, Mala Žaba. Prirodni karakter ovog krajobraznog tipa određuju obilježja brdovitog reljefa, strmih nagiba i dominantna prisutnost prirodnog površinskog pokrova šikara, dračika i travnjaka, te u manjoj mjeri površina zimzelenih šuma i makije crnike. Datosti reljefa su uz hladnije klimatske uvjete omogućile razvoj većih naselja uglavnom na niskim obroncima i rubovima nizine dok su rjeđa manja naselja i zaseoci nastala u plodnijim zaravnjenim područjima unutrašnjosti brdovitih područja.

Manja naselja nastala uz rub nizine, uglavnom uz prometnice, linearnog su karaktera, bez prepoznatljivih urbanističkih uzoraka.

Izuzetak je naselje Vid koji se svojim uzdignutim smještajem, veličinom te povijesnim vrijednostima ističe a ujedno predstavlja akcent u pogledima iz šireg područja. U unutrašnjosti krajobraznih područja Rilić, Glavice i Mala Žaba raštrkana su manja naselja i zaseoci okruženi poljoprivrednim površinama.

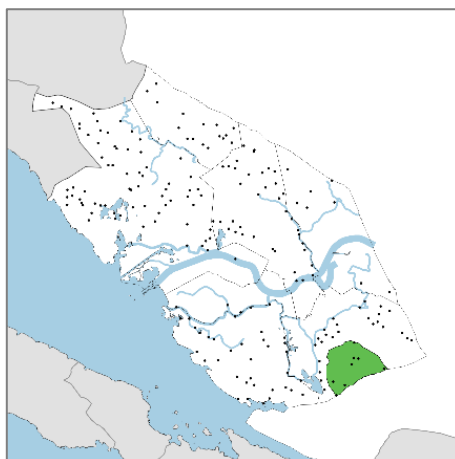
Od ukupnog broja zaseoka analiziranih ovim elaboratom, **111 (54,7%)** ih se nalazi na području ovog krajobraznog tipa. Radi se o zaseocima na području općina Kula Norinska, Pojezerje, Slivno i Zažablje te gradova Metković i Ploče.

1.1.2. Prirodni krajobraz zaravni

Na području zaravni krajobrazne regije donja Neretva nalazi se jedno krajobrazno područje: Čukovica – Omrkli. Radi se o prostoru kojeg prema krajobraznim karakteristikama karakterizira veća krška zaravan nižih nadmorskih visina, većim dijelom reljefno raščlanjena a manjim zaravnjena i obrasla uglavnom prirodnom vegetacijom. Dominantan prirodni pokrov čine površine suhi travnjaci i dračici. U nižim zaravnjenim dijelovima područja razvile su se zimzelene šume i makija crnike te jedino naselje.

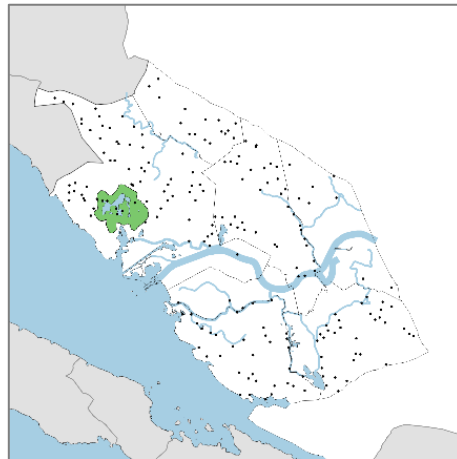
Naseljena područja su u pravilu manji zaseoci tradicionalnih arhitektonskih obilježja i materijala kamene arhitekture.

Od ukupnog broja zaseoka analiziranih ovim elaboratom, njih **8 (3,9%)** ih se nalazi na području ovog krajobraznog tipa. Radi se o zaseocima na prostoru Općine Zažablje: Crnčević, Galovi, M. Brestica, Galovići, Goračići, Reljinovac, Ružin do i Vidonje.

1.1.3. Prirodni krajobraz krških jezera

Na području krških jezera krajobrazne regije donja Neretva nalazi se jedno krajobrazno područje: Baćinska jezera. Prirodni karakter krajobraza ovog područja i njegovu iznimnu vrijednost čini šest spojenih jezera: Oćuša, Crniševo, Podgora, Sladinac, Šipak i Plitko jezero i jednog odvojenog – Vrbnik, To su jezera još očuvanih prirodnih obilježja reljefa i uzvodne vegetacije te obilježja dominantno prirodnog površinskog pokriva, površina travnjaka i dračika te šuma i makije. Kultivirani i izgrađeni dijelovi područja u manjoj su mjeri prisutni no zbog trenda širenja potencijalno ugrožavaju karakter i prirodne krajobrazne kvalitete. Na padinama su nastala manja naselja, a na zaravnjenim dijelovima mozaici kulturnih površina – maslinici i manje oranice te povrtnjaci.

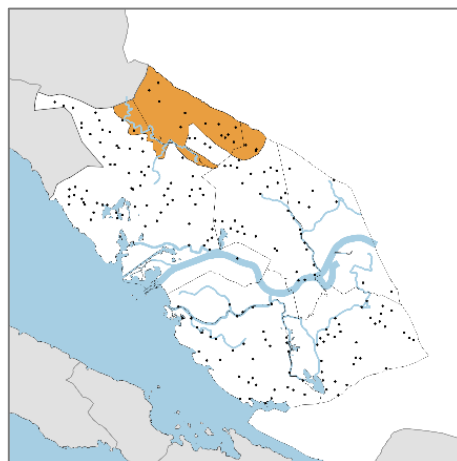

Područje karakterizira niz longitudinalnih manjih naselja smještenih duž ruba jezera u istočnom i južnom dijelu, različitih arhitektonskih obilježja, od tradicionalne do suvremene. Od ukupnog broja zaseoka analiziranih ovim elaboratom, **6 (3%)** ih se nalazi na području ovog krajobraznog tipa. Radi se o zaseocima na prostoru Grad Ploča: Babešić, Bara, Dvorine, Pijavice (Baćina centar), Sveti Andrija i Peračko blato.

1.2. KRAJOBRAZ POLJA I UDOLINA

1.2.1. Kulturni krajobraz krških polja

Na području velikog krškog polja u sjevernom dijelu krajobrazne regije donja Neretva nalazi se jedno krajobrazno područje: Jezero. Krajobrazno područje karakteriziraju dva široka i duga zaravnjena polja između brdskih hrptova ili nizova brda dinarskog smjera pružanja. Kulturni karakter većeg krškog polja dinarskog smjera pružanja određuju u prvom redu velike poljoprivredne površine intenzivno obrađenog dna, pravilnih geometrijskih oblika izduženih parcela. Prirodniji dijelovi područja manje su zastupljeni i nalaze se uglavnom u višim dijelovima područja praćeni prirodnom vegetacijom uglavnom suhih travnjaka s nešto manje šumskih površina. Dno polja raščlanjuju velike pravilne poljoprivredne površine voćnjaka, vinograda i oranica. Na zapuštenim terenima i nižim terenima uslijed prirodne sukcesije razvijaju se bušici. Na krškim padinama, izuzev malobrojnih mozaika kultiviranih površina uz naselja, uglavnom prevladavaju mediteranski suhi travnjaci/dračici s manjim udjelom čiste vazdazelene šume i makija crnike te primorske, termofilne šume i šikare medunca.

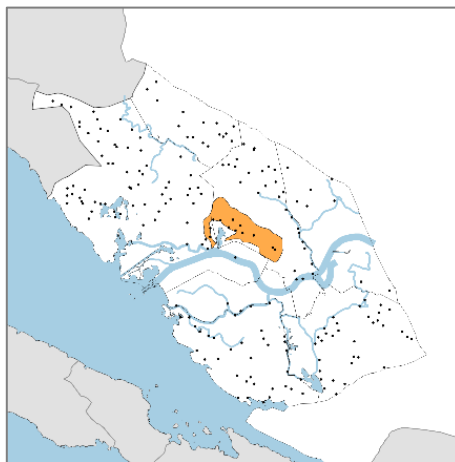

Izgrađenost prostora je mala u vidu manjih sela i zaseoka smještenih na padinama duž ruba polja. Od ukupnog broja zaseoka analiziranih ovim elaboratom, **16 (7,9%)** ih se nalazi na području ovog krajobraznog tipa. Radi se o zaseocima na prostoru Općine Kula Norinska (Čarapine, Iskisi (Šiljegi) i Grgići), Općine Pojezerje (Kobiljača,

Mali Prolog, Otrić, Rep, Seoci, Andačići, Anđelići, Dočići, Dominikovići, Mioči, Pozla Gora i Sente Jakići) i Grada Ploča (Spilice).

1.2.2. Kulturni krajobraz udolina

Na području ovog krajobraznog tipa nalazi se jedno krajobrazno područje i to područje udoline Desne, između brdovitog područja Rujnice i nizine Neretve. Krajobrazno područje je izdužena udolina strmih krških padina i zamočvarenog dna čiji karakter dominantno određuju kulturno krajobrazni uzorci poljoprivrednih površina te naselja na padinama brda i plodnom dnu udoline. Iako je dno udoline po strukturi kompleksnije i raznolikije, jer uključuje raštrkana naselja okružena kulturnim krajobrazom i prirodnim vegetacijskim pokrovom te kulturni krajobraz jendeka, kulturni karakter krajobraza polako nestaje.

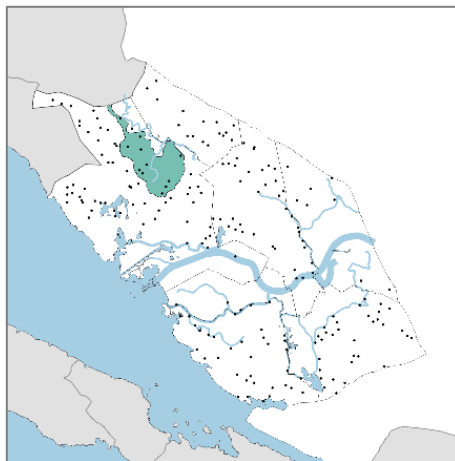

Na ovom području se nalazi niz manjih zaseoka, smještenih na nižim padinama Rujnice, duž zapadnog i sjevernog ruba dna udoline. Longitudinalnog prostornog uzorka, različitih arhitektonskih obilježja, od tradicionalnih do suvremenijih. Izgrađene dijelove naselja i okolne padine strukturira kulturni krajobraz maslinika, vinograda i povrtnjaka, a u višim rubnim dijelovima doline oranice i jendeci. Područje je manjim dijelom naseljeno, djelomično zapušteno i u prirodnoj sukcesiji.

Od ukupnog broja zaseoka analiziranih ovim elaboratom, **11 (5,4%)** ih se nalazi na području ovog krajobraznog tipa. Radi se o zaseocima na prostoru Općine Kula Norinska (Bebići, Desne – Sv. Jure, Kuće, Masline, Strimen, Strimen – Medaki, Šišin, Vrijaci, Batinović, Vrh Desne (Šiljak)) i Grada Ploča (Modro Oko (Batinović)).

1.2.3. Mješoviti krajobraz polja s humovima

Na području ovog krajobraznog tipa nalazi se jedno krajobrazno područje (Jezero) koje obuhvaća jugoistočni dio velikog polja Jezero. Mješoviti karakter krajobraza ovog tipa određen je podjednakim prisustvom prirodnih i kulturno krajobraznih elemenata u strukturi područja. Padine okolnih brda i brojni humovi različitih veličina prekriveni su prirodnim pokrovom i uz vodene elemente, meandrirajući tok rijeke Matice i jezero Plina čine prirodnu osnovu područja. No ona je velikim dijelom raščlanjena kompleksnim kulturno krajobraznim uzorcima manjih polja i naselja.

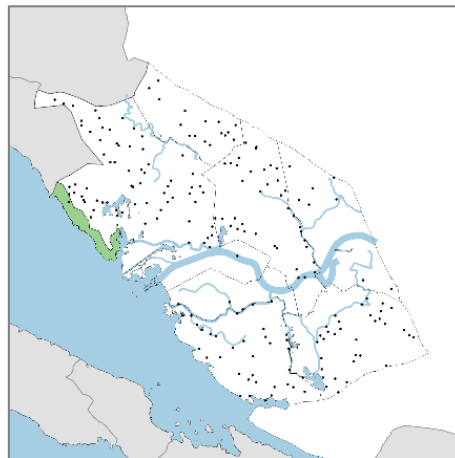
Od ukupnog broja zaseoka analiziranih ovim elaboratom, **11 (5,4%)** ih se nalazi na području ovog krajobraznog tipa. Radi se o zaseocima na prostoru Grada Ploča (Družijanići, Kula Zmijarevići, Puljani, Radaljci, Radaljci 2, Štrbići – Janjići, Štrbići – Seline, Crpala, Dropulići, Gnječi, Staševica).

1.3. KRAJOBRAZ PADINA PRIOBALJA

1.3.1. Prirodni krajobraz padina

Na području ovog krajobraznog tipa nalazi se jedno krajobrazno područje (Dobrogošće – Ploče). Radi se o priobalnim padinama sjeverozapadno od Ploča. Prirodni karakter područja izrazit je i gotovo netaknut, a određen je strmim i visokim prirodnim padinama priobalnog niza brda i prirodnom vegetacijom travnjaka i dračika te čiste vazdazelene šume i makija crnike. Manje skupine kuća i poljoprivredne površine nalaze se na krajnjem sjeverozapadnom dijelu Baćine. Područje je potpuno neizgrađeno osim manjih skupina kuća naselja Baćina i sakralnog objekta - crkve i groblja.

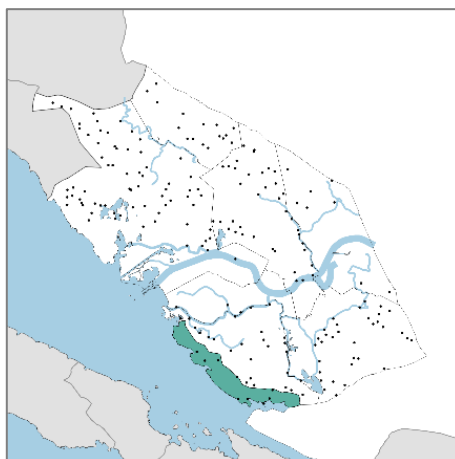
Od ukupnog broja zaseoka analiziranih ovim elaboratom, **1 zaseok (0,5%)** se nalazi na području ovog krajobraznog tipa. Radi se o zaseoku Bogunovići na prostoru Grada Ploča.

1.3.2. Mješoviti krajobraz padina

Na području ovog krajobraznog tipa nalazi se jedno krajobrazno područje (Duba – Duboka). Radi se o priobalnim padinama jugoistočno od delte Neretve. Mješoviti karakter područja je rezultat, u novije vrijeme sve intenzivnije, transformacije prirodnih padina većim poljoprivrednim površinama, posebno vinogradarskim, te širenja tradicionalnih naselja u uvalama kao i kultiviranih površina u njihovom okruženju. Naseljenost područja je mala i to uglavnom na obali.

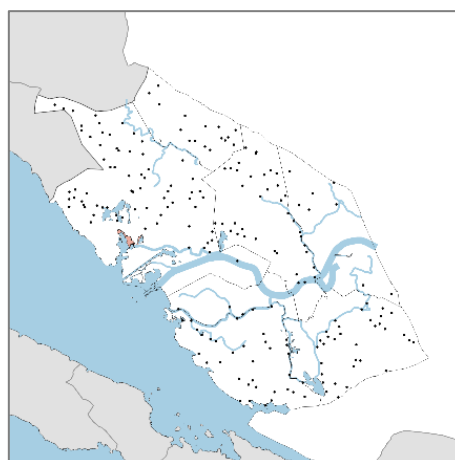
Od ukupnog broja zaseoka analiziranih ovim elaboratom, **9 (4,4%)** ih se nalazi na području ovog krajobraznog tipa. Radi se o zaseocima na prostoru Općine Slivno (Duba, Duboka, Klek, Radalj, Komarna, Kremena, Raba, Smrdan Grad, Stolovi).

1.3.3. Urbani krajobraz

Područje ovog krajobraznog tipa obuhvaća manji dio naselja Ploče smješten na kršim padinama sjeverno od Crne rijeke. Na prostoru krajobrazne regije donje Neretve unutar ovog krajobraznog tipa nalazi se jedno krajobrazno područje (Ploče). Urbana struktura krajobraza Grada Ploče nastala je kao rezultat prilagođavanja karakteristikama i prostornim ograničenjima lokacije, što je u kontekstu potreba za stanovanjem obližnje morske luke i intenzivne izgradnje urbane aglomeracije iza II svjetskog rata rezultiralo izduženim oblikom naselja, u gradskoj jezgri uglavnom višestambene izgradnje.

Izgrađeni dijelovi naselja zauzimaju većinu teritorija krajobraznog područja a nastali su organiziranjem suvremenog naselja/gradske jezgre oko morske luke. Stambeni dijelovi naselja Baćina, uz jezero Birina) su zbog reljefnog konteksta odvojeni i udaljeni od gradske jezgre. Nastali urbani krajobrasi neprepoznatljivi su i bez jasnih prostornih uzoraka.

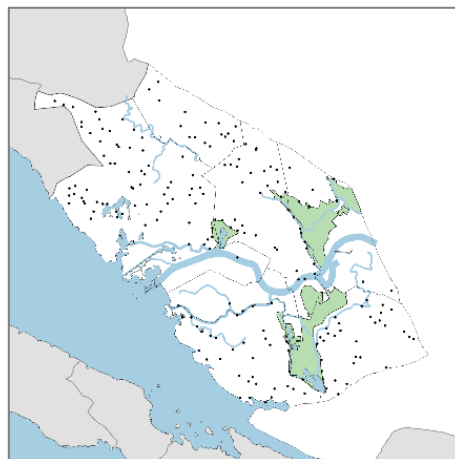

Obzirom da je tema ovog elaborata analiza ruralnih naselja i zaseoka doline Neretve, na području ovog krajobraznog tipa ne nalazi se nijedan analizirani zaseok.

1.4. KRAJOBRAZ NIZINE I DELTE

1.4.1. Prirodni krajobraz nizine

Ovaj krajobrazni tip obuhvaća dijelove i depresije dna doline rijeke Neretve te se na prostoru krajobrazne regije donja Neretva dijeli na tri krajobrazna područja (Desne, desna obala Neretve, lijeva obala Neretve). Prirodan karakter krajobraznog tipa određuje ravan reljef nižih dijelova doline Neretve s obiljem voda (stajaćica, vodotoka) i pratećom močvarnom i travnjačkom vegetacijom. Rubno su zastupljeni mozaici kultiviranih površina u okruženju uglavnom naselja susjednih područja.

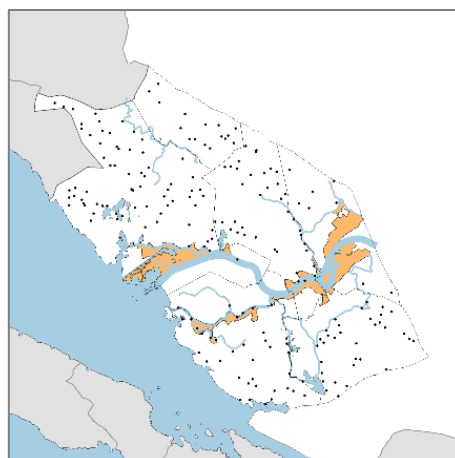

Najveći dio površina krajobraznih područja ovog tipa, zauzimaju prirodni krajobrazi tršćaka, rogozika i visokih šiljeva i šaševa, a manjim dijelom mediteranskih suhih travnjaka/dračika. U višim, uglavnom rubnim, melioriranim dijelovima dna nizine prevladava mozaik kultiviranih površina, uglavnom oranica i voćnjaka. Posebnost krajobraznog tipa su jendeci, močvare, jezera i izvori, a poseban je najveći izvor Modro oko u obliku krškog jezerca, vode nebesko plave boje. Reprezentativan primjer krajolika donjeg toka Neretve karakteriziran naplavljenim krškim depresijama, s obiljem vode i močvarnih biotopa.

Od ukupnog broja zaseoka analiziranih ovim elaboratom, **9 (4,4%)** ih se nalazi na području ovog krajobraznog tipa. Radi se o zaseocima na prostoru Općine Kula Norinska (Podravnica (Čelići), Prusci i Zlojići), Općine Slivno (Crna Kosa, Tmol, Podbrijest, Prevoznik), Općine Zažablje (Soče) i Grada Ploča (Ošac).

1.4.2. Kulturni krajobraz nizine

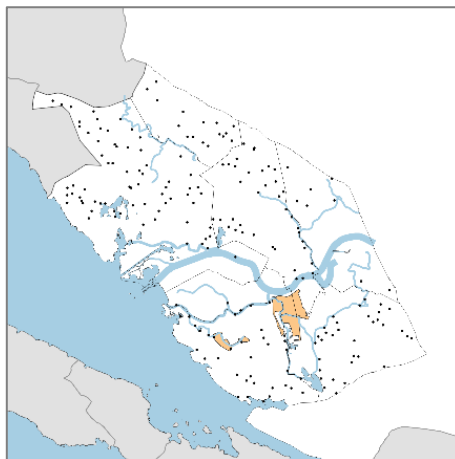
Ovaj krajobrazni tip nalazi se u nizini rijeke Neretve od Metkovića do Opuzena, uz tok Male Neretve i na desnoj strani ušća Neretve te se na prostoru krajobrazne regije donja Neretva dijeli na tri krajobrazna područja (Ploče, Mala Neretva, Opuzen – Metković, Sv. Vid). Na nastanak kulturno krajobraznog obilježja utjecala je prije svega riječna nizina ispresijecana koritom rijeke Neretve i njenih rukavaca, unutar kojih se izmjenjuju veće cjeline mozaika poljoprivrednih površina te linearnih naselja smještenih uz prometnice i središnji dio toka rijeke Neretve. Krajobrazna područja uz ušće rijeke osim toga karakteriziraju i tradicionalni poljoprivredni krajobraz jendeka te prirodni krajobraz močvara i jezera s ponegdje prisutnim humovima. Karakterističan je pravilan geometrijski kulturno krajobrazni uzorak a čine ga uske izdužene poljoprivredne parcele, okomite na korito rijeke i prometnice koje se paralelno ili zrakasto šire.

Od ukupnog broja zaseoka analiziranih ovim elaboratom, **13 (6,4%)** ih se nalazi na području ovog krajobraznog tipa. Radi se o zaseocima na prostoru Općine Kula Norinska (Krvavac, Krvavac II i Kula Norinska), Općine Slivno (Lučina, Mihalj, Otok, Podgradina, Trn, Tuštevac, Buk Vlaka, Luke) i Grada Ploča (Banja, Šarić - Struga).

1.4.3. Kulturni krajobraz jendecka

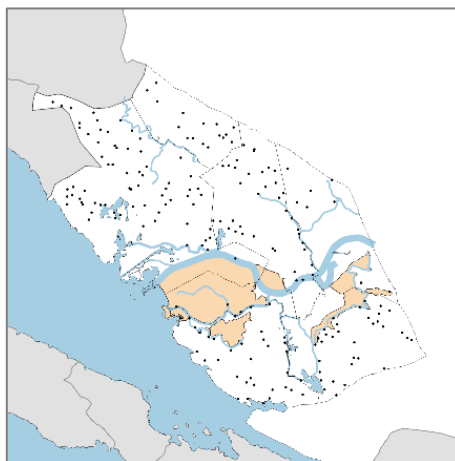
Ovaj krajobrazni tip obuhvaća dva krajobrazna područja s jendečkim površinama na desnoj obali Neretve (Pižinovac, Prunjak). Kulturni karakter jendečkih krajobraza nastao je tradicionalnim „jendečenjem“ močvarnog zemljišta, stvarajući nepravilnu mrežu kanala i poljoprivrednih parcela/površina koje se prilagođavaju prirodnim datostima nizine Neretve (vodotocima, humovima,...). Krajobrazni tip predstavlja jedinstven i iznimno vrijedan primjer kulturnog krajobraza. Posebnost su i prirodni dijelovi močvarnih površina i jezera u južnom dijelu delte. Zbog obilja vode najveće dijelove područja ovog krajobraznog tipa prekriva močvarna vegetacija (tršćaci, rogozici,..) te nešto zimzelene šume, no na površinama plodnih jendecka uzgajaju se brojne poljoprivredne kulture.

Od ukupnog broja zaseoka analiziranih ovim elaboratom, **1 zaseok (0,5%)** se nalazi na području ovog krajobraznog tipa. Radi se o zaseoku Lovorje na prostoru Općine Slivno.

1.4.4. Poljoprivredni i kulturni krajobraz delte

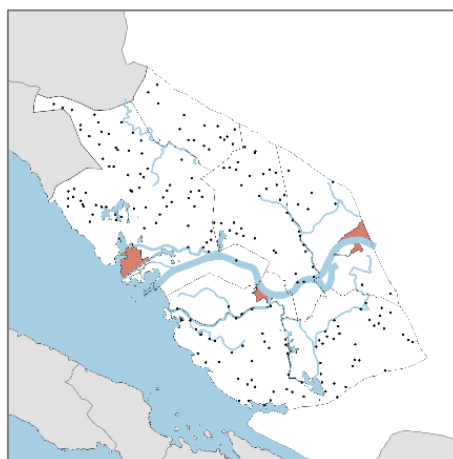
Ovaj krajobrazni tip nalazi se na području nizvodno od Opuzena do ušća Neretve te se na prostoru krajobrazne regije donja Neretva dijeli na tri krajobrazna područja (Jezero Modrić – Soline, Blato, Mlinište – Boturica - Koš). Krajobrazni tip karakterizira intenzivna poljoprivreda, velikog mjerila, sa manjim udjelom prirodnih krajobraznih elemenata. Ovo je dominantno poljoprivredno područje pod melioriranim oranicama i voćnjacima, uglavnom mandarina. U južnom dijelu nalazi se kulturni mozaik manjih jendečkih poljoprivrednih parcela. Duž ruba nizine ili u nizini te uz veće vodotoke naseljena su manja mjesta i zaseoci. Arhitekturu naselja karakterizira tradicionalna osnova s naknadnim nadogradnjama te suvremenim interpolacijama u tradicionalnoj strukturi naselja i zaseoka.

Od ukupnog broja zaseoka analiziranih ovim elaboratom, **7 (3,4%)** ih se nalazi na području ovog krajobraznog tipa. Radi se o zaseocima na prostoru Općine Slivno (Blace), Općine Zažablje (Bijeli Vir, Špile), Grada Metkovića (Glušci) i Grada Opuzena (Buk, Novo Naselje, Pržinovac).

1.4.5. Urbani krajobraz

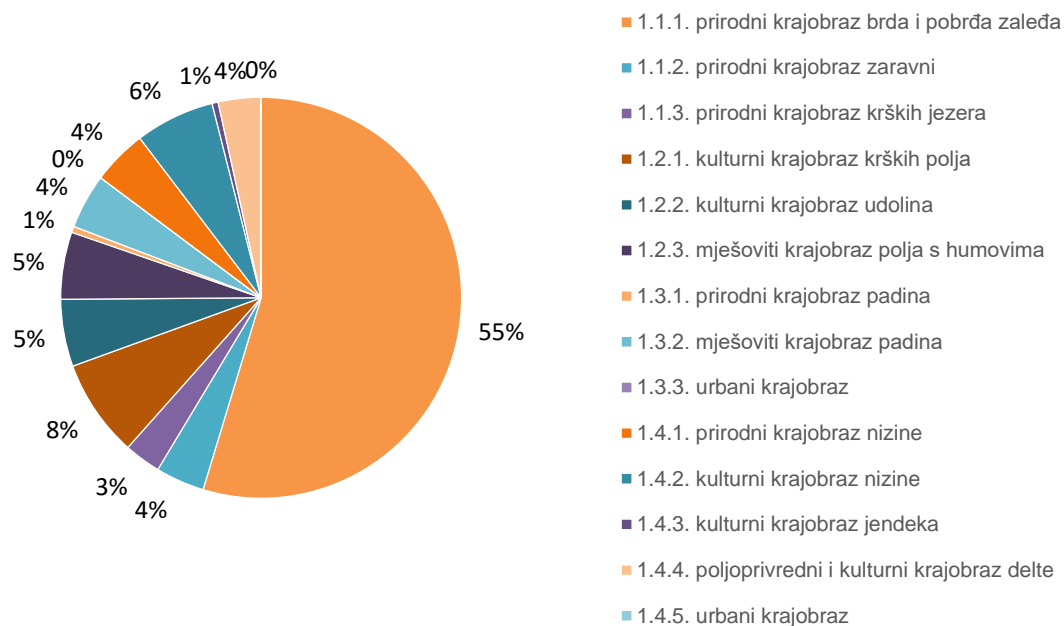
Ovim krajobraznim tipom obuhvaćeni su izgrađeni dijelovi naselja Metković, Opuzen i Ploče te se u skladu s tim dijeli na tri krajobrazna područja (Ploče, Opuzen, Metković). Urbani karakter središnjih naselja doline Neretve nastalih uz korito rijeke određen je prvenstveno visokim stupnjem izgrađenosti njihovih gradskih jezgara, uglavnom nepravilnih prostornih uzoraka prilagođenih prirodnom kontekstu te linearnom stambenom izgradnjom uzduž mreže prometnica kao i većim područjima gospodarske namjene. Uglavnom su to pravilni prostorni uzorci, dijelom prilagođeni reljefnim, hidrološkim i prometnim specifičnostima. Izgrađene dijelove naselja raščlanjuju uske i dugačke parcele poljoprivrednih površina. Nizinske dijelove naselja Ploče karakteriziraju površine i objekti gospodarske namjene – luka Ploče, dok su gradovi Opuzen i Metković većim dijelom izgrađeni, a manjim dijelom u poljoprivrednom ili gospodarskom korištenju.

Obzirom da je tema ovog elaborata analiza ruralnih naselja i zaseoka doline Neretve, na području ovog krajobraznog tipa ne nalazi se nijedan analizirani zaseok.

U nastavku se daje pregledna tablica s rasporedom pojedinih analiziranih zaseoka u odnosu na krajobrazne tipove. Najveći broj analiziranih zaseoka nalazi se na području krajobraznog tipa *prirodni krajobraz brda i pobrđa zaleđa*. Slijede naselja u krajobraznom tipu *kulturni krajobraz krških polja* te *kulturni krajobraz nizine*.

KOD_T	Opći krajobrazni tip (OKT)	KOD_T	Krajobrazni tip (KT)	Br. zaseoka na području KT	% od ukupnog broja zaseoka
1.1.	krajobraz brda i zaravni	1.1.1.	prirodni krajobraz brda i pobrđa zaleđa	111	54,7 %
		1.1.2.	prirodni krajobraz zaravni	8	3,9 %
		1.1.3.	prirodni krajobraz krških jezera	6	3,0 %
1.2.	krajobraz polja i udolina	1.2.1.	kulturni krajobraz krških polja	16	7,9 %
		1.2.2.	kulturni krajobraz udolina	11	5,4 %
		1.2.3.	mješoviti krajobraz polja s humovima	11	5,4 %
1.3.	krajobraz padina priobalja	1.3.1.	prirodni krajobraz padina	1	0,5 %
		1.3.2.	mješoviti krajobraz padina	9	4,4 %
		1.3.3.	urbani krajobraz	0	0 %
1.4.	krajobraz nizine i delte	1.4.1.	prirodni krajobraz nizine	9	4,4 %
		1.4.2.	kulturni krajobraz nizine	13	6,4 %
		1.4.3.	kulturni krajobraz jendeka	1	0,5 %
		1.4.4.	poljoprivredni i kulturni krajobraz delte	7	3,4 %
		1.4.5.	urbani krajobraz	0	0 %

Raspodjela analiziranih zaseoka u odnosu na krajolika tipove Dubrovačko-neretvanske županije

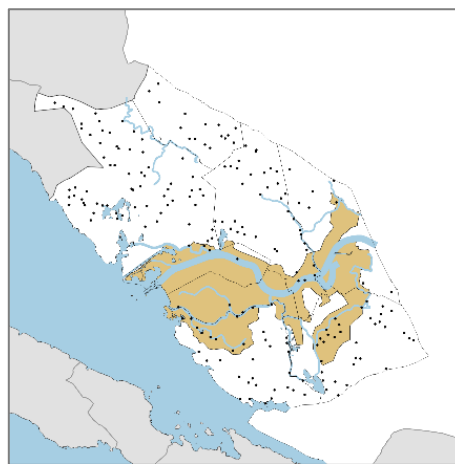
Analizirani zaseoci u odnosu na krajolika tipove i krajolika područja u dolini Neretve

Ruralna naselja doline Neretve u odnosu na kulturne krajolike Dubrovačko-neretvanske županije

Studija prepoznavanja i vrednovanja kulturnih krajolika Dubrovačko – neretvanske županije, za potrebe izrade Izmjena i dopuna Prostornog plana Dubrovačko – neretvanske županije, izrađena je 2016. godine. U Studiji je izrađeno preliminarno prepoznavanje, određivanje granica i vrednovanje kulturnih krajolika Županije. Na cjelokupnom prostoru prepoznato je 85 područja koja imaju obilježja kulturnih krajolika, podijeljenih u tri kategorije: oblikovani/dizajnirani i planirani krajolici, organski razvijani krajolici te asocijativni krajolici. Na kopnenom dijelu Županije izdvaja se područje delte Neretve, kao zasebna krajobrazna jedinica u okviru koje je prepoznato više područja koja imaju svojstva kulturne baštine:

GRAD / OPĆINA	NAZIV KRAJOLIKA	VRSTA	TIP
Gradovi Ploče, Metković, Opuzen Općine Slivno, Kula Norinska, Zažablje	Agrarni krajolik delte Neretve, jendeci	oblikovani	agrarni
Grad Ploče	Arheološki park Bačina	organski	reliktni
	Ruralni krajolik Pasičina	organski	agrarni / ruralni
Općina Zažablje	Ruralni krajolik Vidonje	organski	ruralni
Općina Slivno	Ruralni krajolik Slivno	organski	ruralni

Kategorija **oblikovanih (dizajniranih i planiranih) krajolika** obuhvaća krajolike koji su rezultat provedbe svjesne namjere oblikovanja, a obično uključuju planirani raspored i kompoziciju te izbor vegetacije za boju i oblike. Oni mogu uključivati usmjeravanje pogleda, tijela vode, skulpture, perivojnu opremu i druge građevne komponente, a sve u cilju postizanja namjeravanog estetskog učinka. Stvoreni su jasnom namjerom čovjeka na temelju unaprijed osmišljenog plana ili projekta. Oni su djelo određenog vrtlara, arhitekta ili planera u određenom povijesnom ili stilskom razdoblju. Glavno obilježje im je da imaju visoki stupanj modifikacije od izvornog stanja prirodnog krajolika i morfologije terena.

Od ukupnog broja zaseoka analiziranih ovim elaboratom, **34 (17%)** ih se nalazi na prostoru ovog područja oblikovanog krajolika (agrarni krajolik delte Neretve, jendeci). Radi se o zaseocima na području općina Kula Norinska, Slivno i Zažablje te gradova Metković, Opuzen i Ploče.

Organski razvijani krajolici izražavaju međudjelovanje između korištenja zemljišta i prirodnih sustava tijekom vremena. Budući da ti krajolici u sebi sadrže više slojeva promjena kroz povijest, one su nastajale bez očitog, sveobuhvatnog plana namjere (iako se u nekom stupnju može govoriti o namjeri i svojevrsnoj kontroli i planiranju). Često se nazivaju "etnološkim" krajolicima jer se uglavnom odnose na ruralne krajolike. Organski razvijani krajolici nastajali su tijekom povijesti, bez donesenog formalnog plana, a tijekom razvoja mijenjali su se,

povećavali ili dodavali uzorke korištenja. Unutar svoga područja mogu sadržavati i elemente namjerno oblikovanog krajolika.

Reliktni krajolici su oni gdje su izvorne kulturne prakse prekinute, a krajolik je ostao kao statični podsjetnik na protekle kulturne aktivnosti.

Od ukupnog broja zaseoka analiziranih ovim elaboratom, **18 (9%)** ih se nalazi na prostoru ovog područja reliktnog krajolika (arheološki park Baćina). Radi se o zaseocima na području Grada Ploča.

Najzastupljenija vrsta kulturnih krajolika na području Županije po brojnosti i površini rasprostiranja su **ruralni krajolici**. Oblici naseljavanja i posjedi, parcelacija, ograđivanje, smještaj i položaj zgrada te prirodne značajke važni su elementi koji oblikuju uzorke ruralnog krajolika. U dolini Neretve nalaze se tri ruralna krajolika:

1. Ruralni krajolik Pasičina

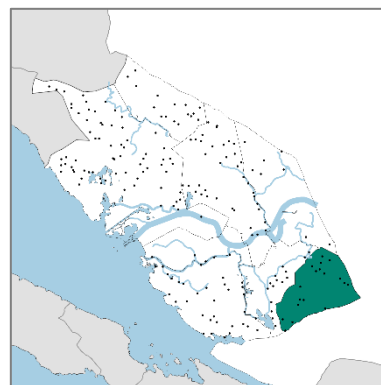
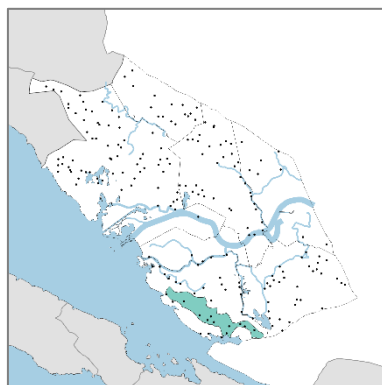
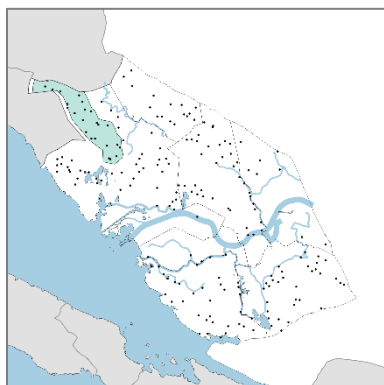
Od ukupnog broja zaseoka analiziranih ovim elaboratom, **24 (12%)** se nalaze na području ovog ruralnog krajolika. Radi se o zaseocima na području Grad Ploča.

2. Ruralni krajolik Slivno

Od ukupnog broja zaseoka analiziranih ovim elaboratom, **11 (5%)** se nalaze na području ovog ruralnog krajolika. Radi se o zaseocima na području Općine Slivno.

3. Ruralni krajolik Vidonje

Od ukupnog broja zaseoka analiziranih ovim elaboratom, **18 (9%)** se nalaze na području ovog ruralnog krajolika. Radi se o zaseocima na području Općine Zažablje.

*Od 203 analizirana zaseoka doline Neretve njih čak **105 (51,7%)** nalazi se unutar područja koja su prepoznata kao područja s obilježjima kulturnih krajolika. Veliki je to potencijal za buduće vrednovanje ruralnih naselja doline Neretve koja su organski srasla sa svojim okruženjem.*

7. KARAKTERIZACIJA RURALNIH KRAJOLIKA DOLINE NERETVE

Ruralni krajolici doline Neretve

Prostore doline Neretve obilježava velika raznolikost u reljefu, tlu i vodama koji su u kombinaciji s različitim gospodarskim i povijesnim okolnostima generirali lokalno specifične načine korištenja zemljišta, uzorke naseljavanja i tipove naselja. Zajedničko djelovanje navedenih činitelja utjecalo je i na pojavu iznimno raznolikih krajolika koji imaju važnu ulogu u očuvanju prostorne prepoznatljivosti.

Općenito, krajolik je važan činitelj kvalitete života ljudi te je važno raditi na njihovom očuvanju, upravljanju i planiranju. Krajobrazi su danas izloženi velikim promjenama. Od procesa koji djeluju na kontinuiranu promjenu strukture i karaktera krajobraza posebno valja spomenuti napuštanje seoskih naselja te prestanak poljoprivrednih djelatnosti, zatim utjecaj velikih infrastrukturnih sustava na vrijednosti krajobraza ali i intenzivnu poljoprivredu te procese urbanizacije koji trajno mijenjaju karakter krajobraza. Sve to može ugroziti lokalni identitet.

No krajobrazi su se uvijek mijenjali kroz povijest. Oni uz prirodna obilježja svjedoče i o čovjekovom utjecaju na prostor. Danas je teško govoriti o potpuno prirodnim krajobrazima jer su svuda vidljivi tragovi ljudskih djelatnosti – od malih suhozida kojima su nekad ograđivani plodni dolci do velikih melioracijskih zahvata kojima je stvorena potpuno nova geometrijska struktura poljoprivrednog krajobraza. Cilj zaštite krajobraza kroz prostorno planiranje jest usmjeravati razvoj ljudskih djelatnosti uz održavanje, obnavljanje i poboljšavanje lokalnih vrijednosti krajobraza. Stoga svi zahvati trebaju uvažavati i uključivati postojeće značajke krajobraza, a unošenje novih elemenata i struktura mora biti primjereno njegovim obilježjima i kulturnom značaju.

Krajobrazi doline Neretve pokazuju začudnu razinu raznolikosti na relativno malom prostoru.

Ruralni krajobrazi brda i pobrđa Biokova i Rujnice

Sjeverozapadni dio promatranog prostora obilježava izražena topografija najistočnijih obronaka biokovskog masiva. To je brdski teren Zveča, Pozle Gore i Rilića koji se iznad Pasičine uzdiže do 450 m.n.m. Prirodni karakter ovog područja određuju brdoviti reljef, strmi nagibi te dominantna prisutnost prirodnih elemenata šuma, šikara, makije i travnjaka. Naselja su se razvijala uglavnom na niskim obroncima i rubovima plodnih dolina te su prirodno srasla s okolnim krajobrazom. Najistočniji brdski masiv Rujnice s vrhom na 597 m.n.m. odvaja ovaj prostor od široke neretvanske doline i predstavlja prirodnu vezu iz doline prema Vrgorcu i dalje prema unutrašnjosti Dalmacije. Na ovom prostoru nalazimo tragove komunikacija iz gotovo svih povijesnih razdoblja kao i utvrde koje su čuvale navedene puteve.

Lijevo: Dominikovići, desno: Seline

Ruralni krajobrazi Pasičine

Ruralni krajobraz krškog Vrgoračko-neretvanskog polja

Radi se o velikom prostoru nekadašnjeg vrgoračko-neretvanskog jezera, isušenog sredinom 20. stoljeća. Tada je na ovom prostoru nastalo plodno polje izgradnjom tunela Krotuša kojim je voda iz jezera odvedena u sustav Baćinskih jezera. Ovaj prostor je kultivirani krajolik kojega određuju velike poljoprivredne površine pravilnih geometrijskih oblika izduženih parcela te meandrirajući vodotok Matice. Prirodni dijelovi područja manje su zastupljeni i nalaze se uglavnom u višim dijelovima područja praćeni prirodnom vegetacijom uglavnom suhih travnjaka s nešto manje šumskih površina. Naselja su se razvila na padinama uz rub polja, a njihov intenzivni razvoj započeo je stvaranjem plodnih polja koja su nastala isušivanjem jezera.

Ruralni krajobraz u okolici naselja Otrić Seoci

Ruralni krajobraz krških jezera (Baćina)

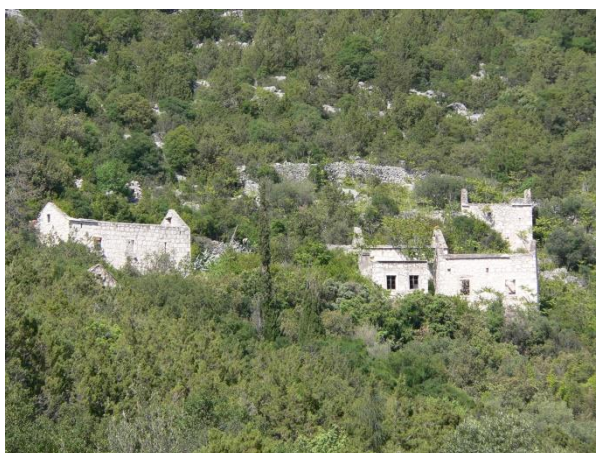
Prostor Baćinskih jezera obilježen je fenomenom šest spojenih krških jezera: Oćuša, Crniševo, Podgora, Sladinac, Šipak, Plitko jezero te odvojenog jezera Vrbnik. To su jezera još očuvanih prirodnih obilježja reljefa i uzvodne vegetacije te obilježja dominantno prirodnog površinskog pokrova. Jezera imaju veliku krajobraznu vrijednost te bogatu ihtiofaunu - ovdje žive 24 vrste riba, od čega su njih šest rijetke endemične vrste. Uz rub jezera smještene su longitudinalna naselja.

Baćinska jezera

Ruralni krajobraz Baćinskog priobalja

Radi se o području gotovo netaknutih strmih i nepristupačnih padina priobalnog niza s prirodnom vegetacijom travnjaka i dračika te čistim vazdazelenim šumama i makijom crnike. Područje karakteriziraju strme padine te je ovaj dio obalnog pojasa gotovo u potpunosti nepristupačan i neizgrađen, osim manjih zaseoka naselja Baćina.

Lijevo: krajobraz u okolici sela Bristova doca, desno: Marinovići

Ruralni krajobraz meliorirane doline

Prepoznatljivi karakter kulturnog krajobraza meliorirane doline Neretve nastao je u 20. stoljeću kao rezultat planskog zahvata izgradnje sustava obrane od poplava i stvaranja velikih poljoprivrednih površina na kojemu su zasađeni agrumi i druge kulture. Rezultat je to velikog projekta pokrenutog u suradnji s organizacijom Ujedinjenih Naroda FAO početkom 1960ih godina. Projektom su dana inicijalna pravila za planiranje prostora i pripremu tla, te jasne smjernice za razmake sadnje, zaštitu nasada od vremenskih nepravilnosti, te pravilno navodnjavanje nasada. Uvezene su sorte mandarina i drugog južnog voća iz Japana i iz mediteranskih zemalja. Pažljivim odabirom različitih sorti, od ranih do kasnih, omogućuje se duže razdoblje berbe. Za burobrane (vjetrobrane) sade se visokorastuće i brzorastuće vrste otporne na hladnoću kao: eukaliptus, čempres, bambus, lovor, tamaris (metlike), i masline (cipresino). Ovi jednostavni i logični elementi regulacije teritorija rezultiraju novim i drugačijim inspirativnim krajolikom doline Neretve kakvog poznajemo danas. Tradicionalno su se plodne površine stvarale "jendečenjem" tj. kopanjem kanala i nasipavanjem izvađenog mulja na novonastalu parcelu.

Krajobraz meliorirane doline

Ruralni krajobrazi močvare i mikrodepresijskih jezera doline

Na rubovima riječne doline prisutne su veće mikrodepresije u kojima dolazi do nakupljanja vode i formiranja močvara i manjih jezera (dolina Desne s jezerom Modrim okom, jezero Kuti). Zbog obilja vode najveće dijelove područja ovog krajobraznog tipa prekriva močvarna vegetacija (tršćaci, rogozici,..) te nešto zimzelene šume. Krško jezerce Modro oko poznato je po izrazito modroj boji koja dolazi od bijeloga vapnenca. U okolici Metkovića nalaze se močvarna područja Orepak, Pod gredom i Prud, neretvanski tršćaci važni za gniježđenje i zimovanje ptica. Područje karakterizira obilje vode i močvarnih staništa.

Lijevo: močvara u blizini sela Bezeri, desno: dolina Desne

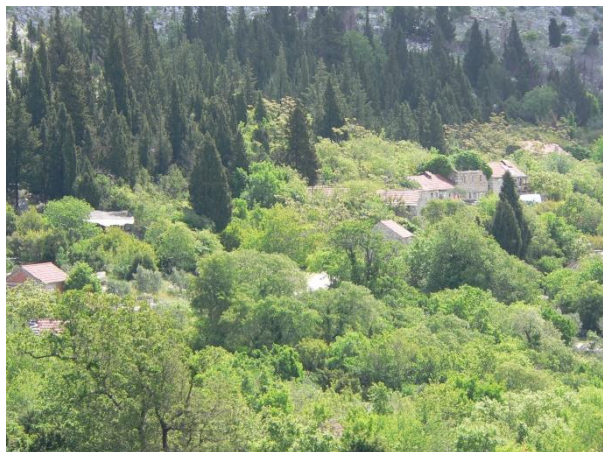

Gore: jezero Kuti,

Dolje: Modro oko i dolina Desne

Ruralni krajobrazi brda i zaravni Zažablja

Jugoistočni dio promatranog prostora obilježava izražena topografija Male Žabe koja se iznad Vidonja penje do 660 m.n.m. Prirodni karakter ovog područja određuju brdoviti reljef, strmi nagibi te dominantna prisutnost prirodnih elemenata šuma, šikara, makije i travnjaka. Na rubovima većih zaravni razvila su se naselja tradicionalnih arhitektonskih obilježja i kamene arhitekture. Stanovnici su se tradicionalno bavili stočarstvom i poljoprivredom.

Lijevo: Vidonje, desno: Dobranje

Ruralni krajobrazi padina priobalja Slivna

U južnom dijelu priobalja reljef je umjereno raščlanjen s nekada većim poljoprivrednim površinama i vinogradima. Naselja su tradicionalno bila na povišenim položajima. U novije vrijeme na obali su se razvila naselja s dominantno turističkom izgradnjom (Klek, Komarna, Kremena).

Lijevo: pogled sa Zavale, desno: Radalj

Analiza ruralnih naselja doline Neretve prema načinu korištenja

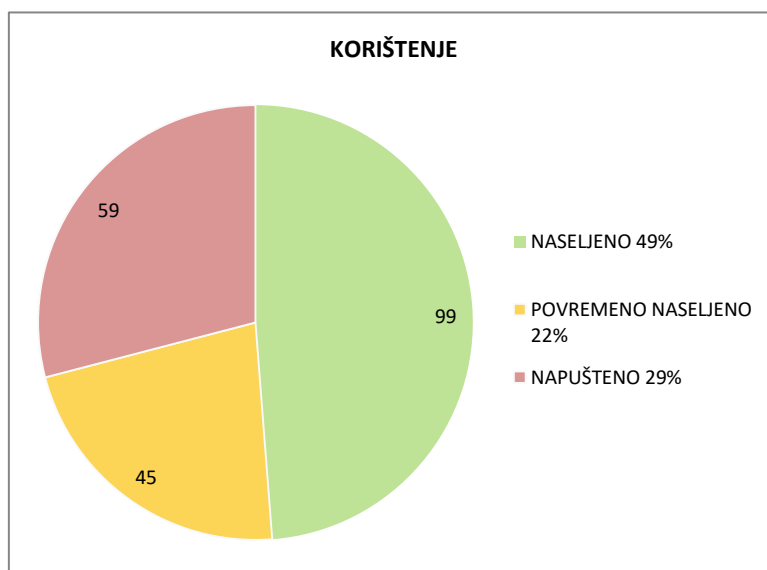
Na području doline Neretve analizirana su 203 zaseoka čija je kulturno-povijesna vrijednost do sada uglavnom bila neistražena. Veliki broj takvih zaseoka nije bio niti evidentiran.

Istraživano područje u ukupnosti nema veliku površinu. Unatoč tome i još nekim indikatorima razvojne zapuštenosti dijela naselja i mahom omanjih zaselaka (ponegdje čak nema struje, nema vode iz javnog vodovoda, nema odgovarajućih pristupnih putova, cesta), ovaj prostor u modernim vremenima ima svoju vrijednost i razvojni potencijal.

Da bi se ocijenio razvojni potencijal, analizirana je postojeća naseljenost, opće građevinsko stanje građevina te stanje izvornosti graditeljskih struktura.

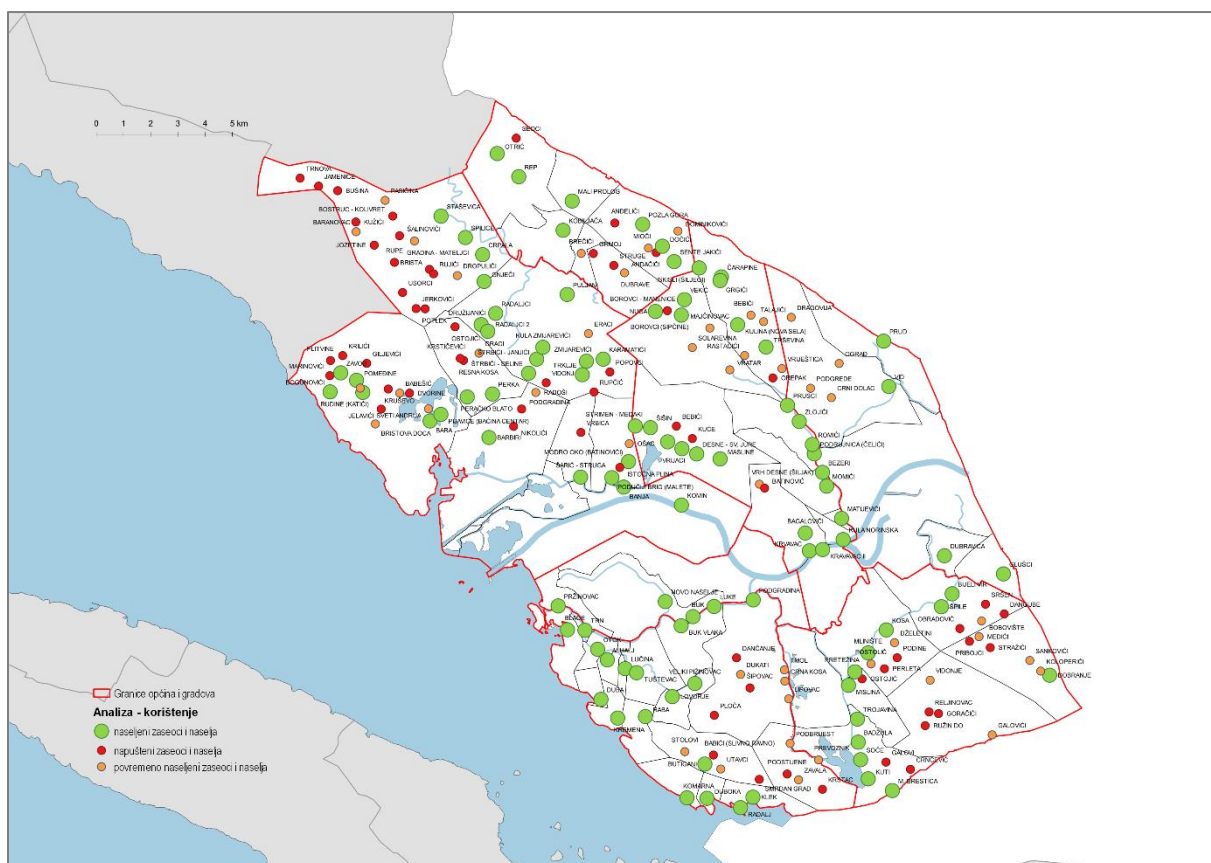
Terenska analiza mreže 203 naselja i zaseoka snimila je korištenje odnosno naseljenost naselja i zaselaka razlikujući kategorije: (1.) naseljena naselja i zaseoci, (2.) povremeno naseljena te (3.) napuštena naselja i zaseoci.

Ukupno **naseljenih zaselaka** prema ovoj analizi je u vrijeme terenskog obilaska u proljeće 2019. godine bilo 99, dakle oko 49 % od ukupnog broja analiziranih naselja. (To međutim ne znači da je baš svaka kuća u ovako kategoriziranom naselju ili zaseoku bila naseljena.) Radi se u prvom redu o naseljima uz postojeće prometnice u kojima postoji osnovna komunalna infrastruktura. U ovim naseljima je sačuvan „aktivni princip“ ponašanja kako pojedinačnog tako i skupnog, komunalnog djelovanja.

Povremeno naseljenih naselja i zaselaka je bilo 45. Radi se o naseljima/zaseocima bez stalnih stanovnika, ali vlasnici povremeno dolaze i koriste svoje kuće za boravke vikendom, za godišnje odmore ili pak za poljoprivredne radove u polju, vrtu, voćnjaku i slično.

U kategoriju **napuštenih naselja i zaselaka** svrstano je 59 naselja, dakle 29% od ukupnog broja. U ovoj kategoriji prednjači područje brdskog dijela grada Ploča te područje brdskog dijela Žažablja i Slivna. Rezultat je to intenzivnih migracija stanovnika tijekom 20. stoljeća kada su se napuštala brdska naselja i naseljavala područja uz rub polja i plodne doline.

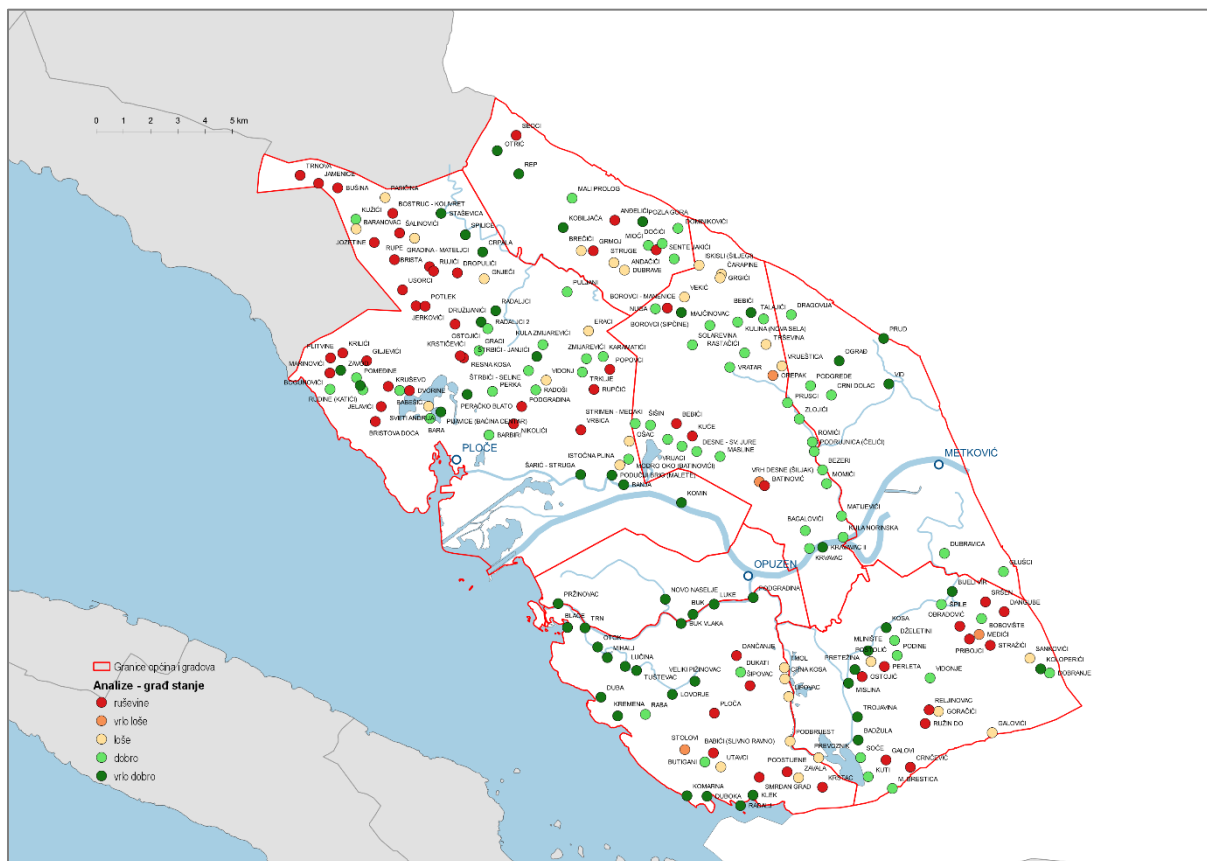
Analizirani zaseoci prema načinu korištenja

Analiza ruralnih naselja doline Neretve prema općem građevnom stanju

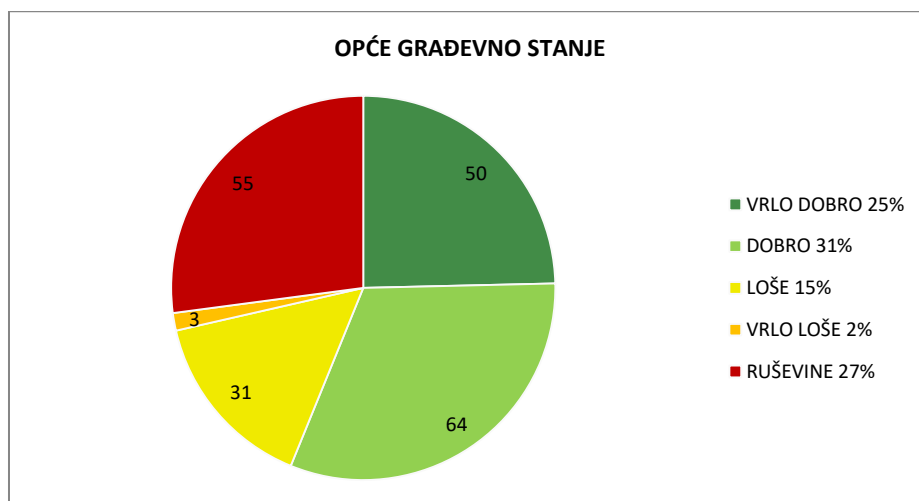
Drugi podatak o naseobinskoj strukturi odnosi se na ocjenu općeg građevnog stanja. Naime, lakše je obnoviti kuću koja je u lošem građevnom stanju (ali ima sačuvane osnovne elemente) od ruševine gdje su ponekad u prostoru već izbrisani svi tragovi graditeljskih elemenata i svedeni na tlocrtni opseg nekadašnjih zidova.

U kategorijama naselja „lošeg“ i „vrlo lošeg“ građevnog stanja nalaze se 34 naselja (17%) a ruševnih je naselja ukupno 55 ili 27%.

U pozitivnu kategoriju „dobro“ analiza je svrstala 64 naselja i zaselaka, a u vršnu kategoriju „vrlo dobro“ njih 50.

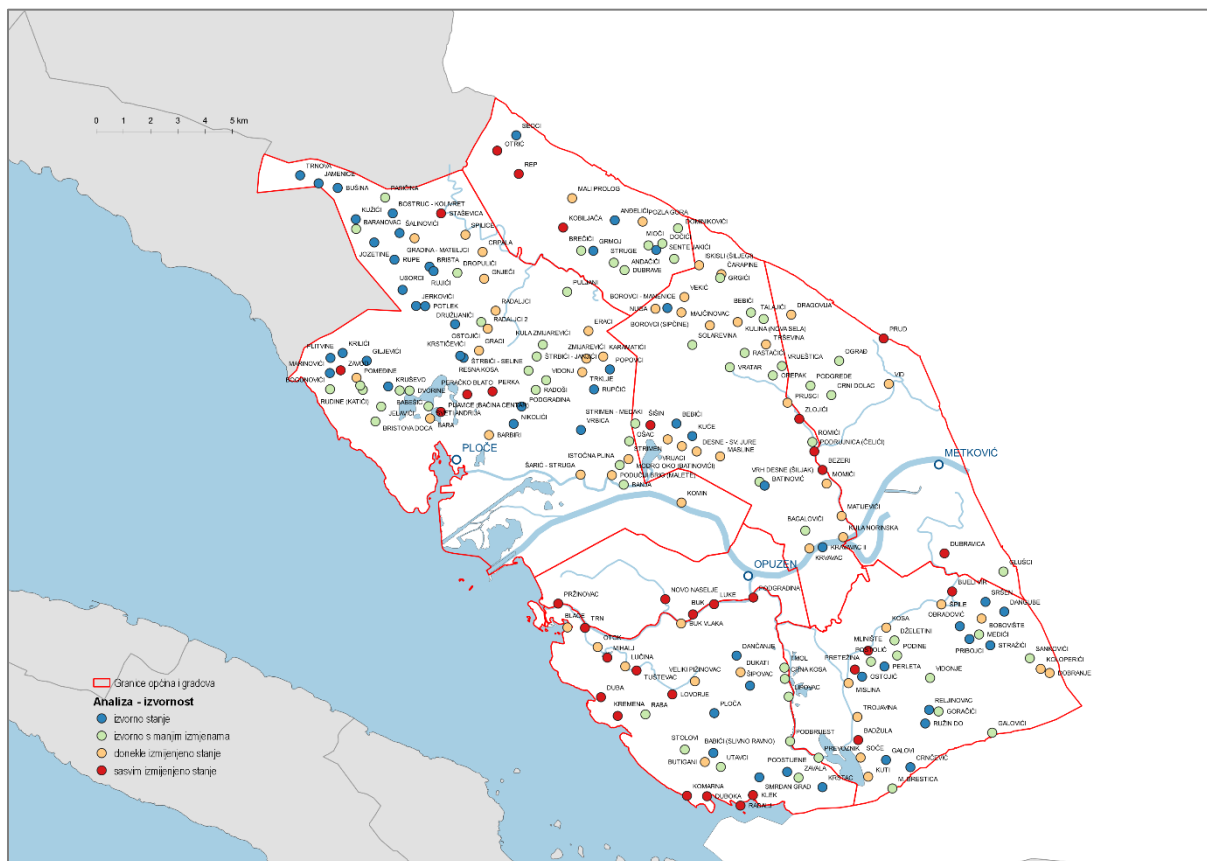
Analizirani zaseoci prema općem građevnom stanju

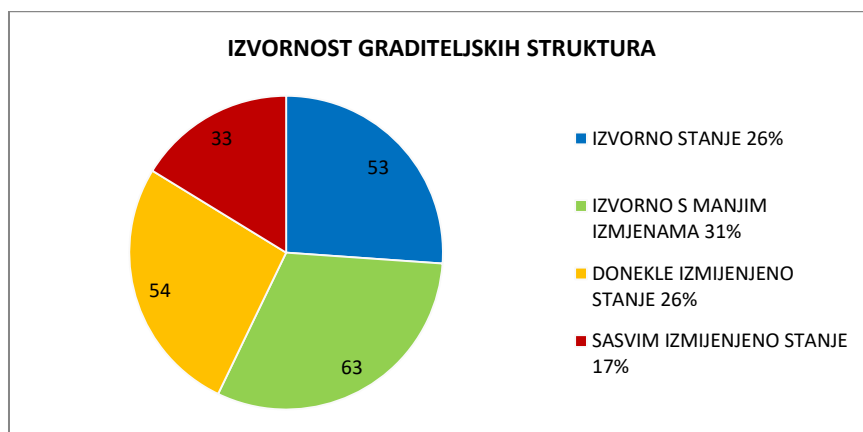
Analiza ruralnih naselja doline Neretve prema stupnju očuvanosti izvornih struktura

U kontekstu promatranja ruralnih naselja kao kulturnog naslijeđa, važno je ocijeniti stupanj očuvanosti izvornih struktura naselja. Neprikladne intervencije mogu znatno ugroziti zatečene vrijednosti. Analiza je pokazala da je u ukupno 116 naselja (57%) izvorna struktura naselja očuvana ili se radi o izvornom stanju s manjim izmjenama. Dobro je to polazište za moguću obnovu ili revitalizaciju ruralnih naselja jer znači da je pažljivom obnovom zatečenih struktura moguće u prostoru ostvariti autentičnost izvornog ambijenta.

A. Prepoznavanje vrijednosti ruralnih krajolika doline Neretve

Kategorije analiziranih zaseoka prema stupnju očuvanosti (izvornosti) graditeljskih struktura

Zaključno, gotovo pola ruralnih naselja doline Neretve je napušteno ili povremeno naseljeno, a taj omjer se ugrubo odnosi i na naselja gdje je opće građevinsko stanje u kategorijama „ruševine“, „vrlo loše“ i „loše“. To nikako ne znači kako se iz mogućeg procesa revitalizacije automatski isključuju napuštena naselja te ona koja su u slabom građevnom stanju. Pitanje je na koji način naslijeđe koje nije u funkciji može od gubitnika postati dobitnik, kako ga od tereta zajednici pretvoriti u održivi resurs te kako umiruće neaktivno naslijeđe učiniti aktivnim naslijeđem i uključiti ga u život?

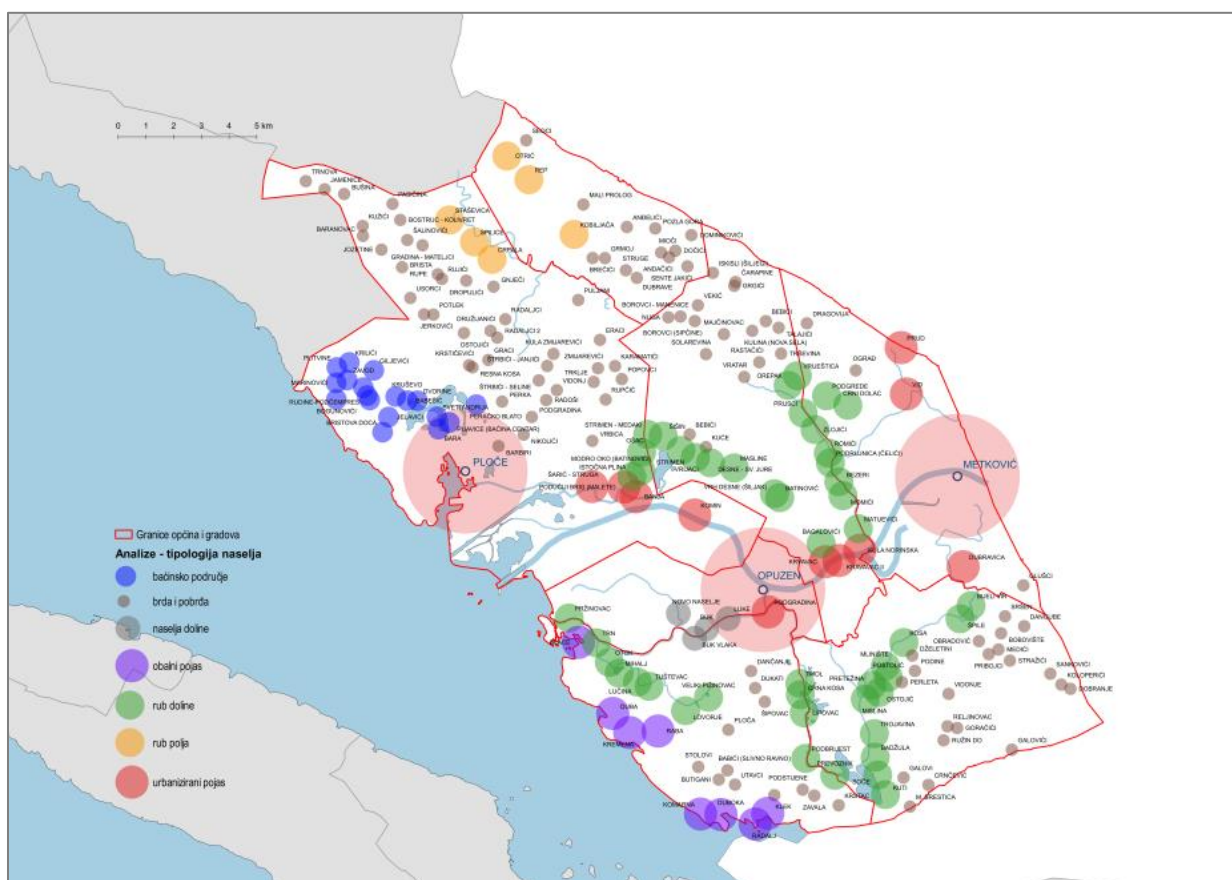
10. TIPOLOGIJA RURALNIH KRAJOLIKA DOLINE NERETVE

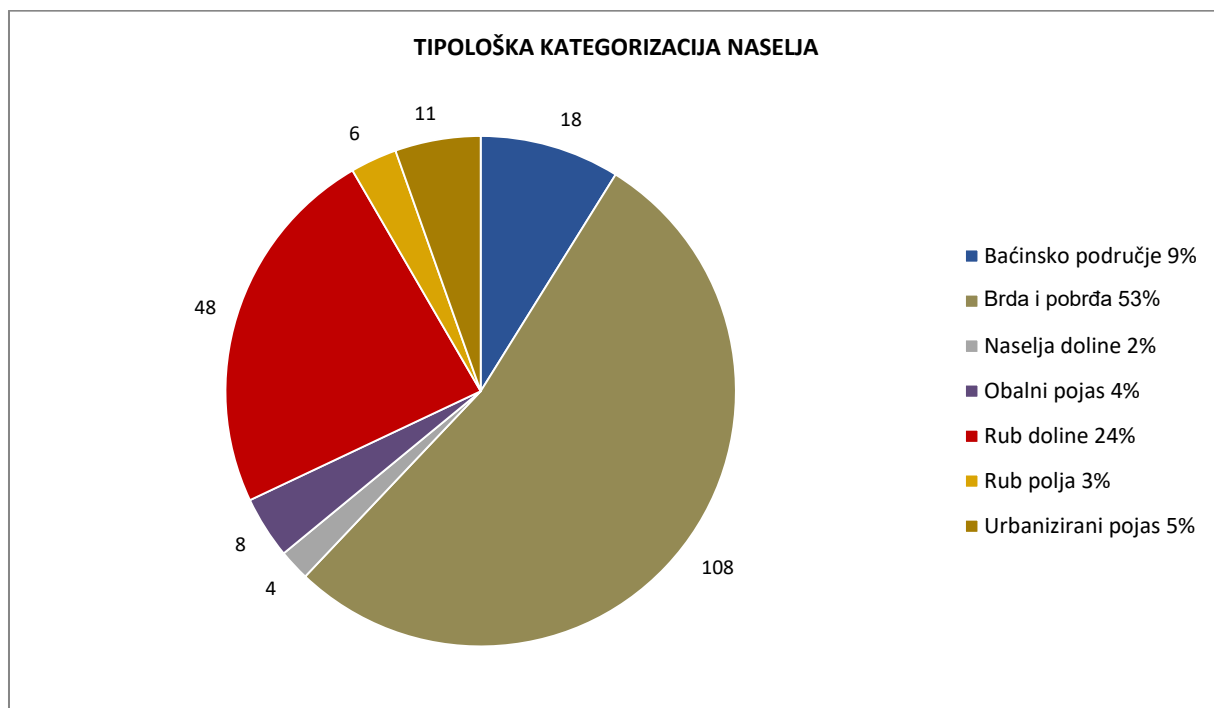
Tipološka kategorizacija ruralnih naselja doline Neretve

Osim prirodnih čimbenika kao što su reljef, tlo i vode koji su utjecali na tipove naselja, ruralni krajolici doline Neretve antropogenizirani su zbog ljudskih aktivnosti od pretpovijesti do danas. Te su aktivnosti tijekom povijesti sporo mijenjale prirodni krajobraz te stvarale kulturni krajobraz brojnih seoskih naselja s pratećim poljoprivrednim površinama i linearnim komunikacijama. U novije doba intenziviranjem procesa promjena, napuštanjem tradicionalnih poljoprivrednih djelatnosti i jačanjem intenzivne poljoprivrede te drugih razvojnih aktivnosti slika ruralnih krajolika ubrzano se mijenja. To je posebno izraženo u linearnim potezima doline rijeke i polja, obalnom pojasu te u urbaniziranim potezima središnje osi promatranog prostora koja povezuje tri najveća urbana središta – Metković, Opuzen i Ploče. S druge strane, brojna brdska područja su zbog napuštanja stanovnika očuvala svoj izvorni karakter izoliranih ruralnih predjela.

Tipološka kategorizacija ruralnih naselja / zaseoka izvršena je prema prostornom smještaju u odnosu na ruralne krajolike Doline Neretve. Ukupno je prepoznato sedam takvih područja:

1. naselja brda i pobrđa,
2. naselja Baćinskog područja,
3. naselja ruba polja,
4. naselja ruba doline,
5. naselja doline,
6. naselja obalnog pojasa te
7. naselja urbaniziranog pojasa.

Najviše naselja – njih ukupno 108 (53%) svrstano je u kategoriju naselja brda i pobrđa. Po brojnosti slijede naselja ruba doline – njih 48 (24%), naselja Baćinskog područja (18 / 9%) te naselja urbaniziranog pojasa (11 / 5%). Najmanje je naselja ruba polja (6 / 3%) te naselja doline (4 / 2%).

Naselja brda i pobrđa

Naselja brda i pobrđa obuhvaćaju najveću grupu ruralnih naselja doline Neretve. To su u pravilu stari zaseoci u prometno izoliranim dijelovima gdje je izgradnja organski srasla s brdskim krajolikom.

Radi se o biserima tradicijske ruralne arhitekture kao što je područje oko Pasičine u zaleđu Ploča ili područje Vidonja u Zažablju.

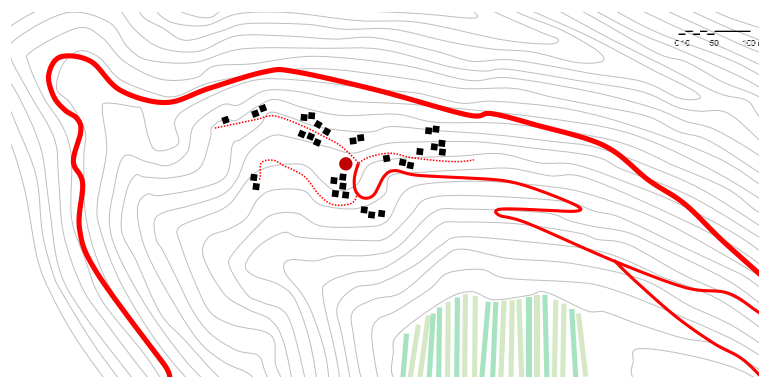
Naselja su smještena na rubovima obradivih poljoprivrednih površina jer se obradiva zemlja čuvala za poljoprivredne djelatnosti. Padine brda koriste se za stvaranje zanimljivih struktura sraslih s krajolikom. Skromne seoske kuće formiraju izdužene nizove koji prate slojnice terena. Prostori između kuća formiraju polujavne prostore pojedinih domaćinstava.

Arhitektura je uglavnom tradicionalno kamena, jednostavnih volumena. Rijetke su katnice i kuće većih gabarita.

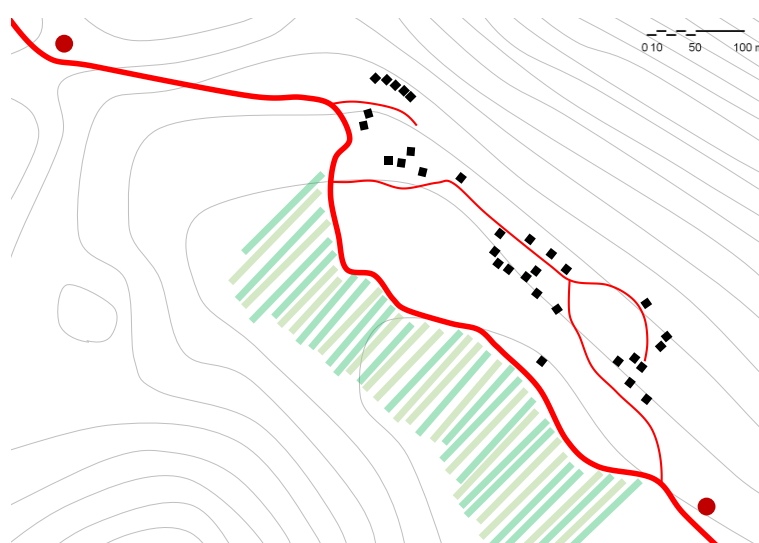
Crkve i druge javne građevine najčešće su smještene izvan samog naselja/zaseoka ili na njegovim rubovima te služe za nekoliko zaselaka.

Pojedinačna stabla sudjeluju u formiranju javnih prostora i stvaraju prostorne akcente se pomažu u stapanju slike naselja s krajolikom.

Zbog nedostatka prometne i druge infrastrukture te procesa iseljavanja upravo u ovoj grupi naselja najviše je napuštenih naselja, ali i naselja s najbolje očuvanom izvornom graditeljskom strukturom.

Pasičina

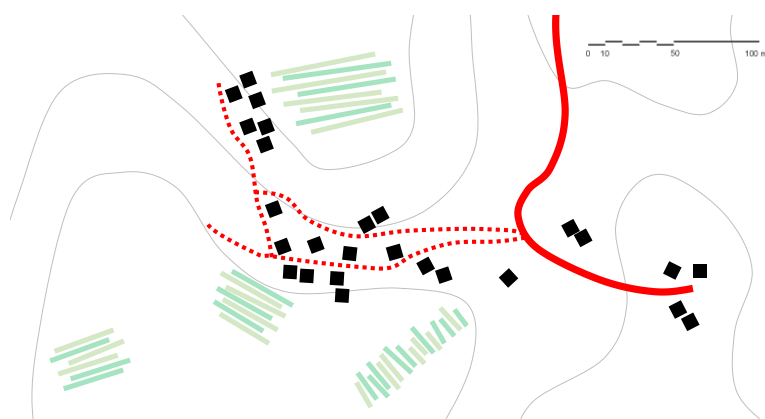
Vidonje

Naselja Baćinskog područja

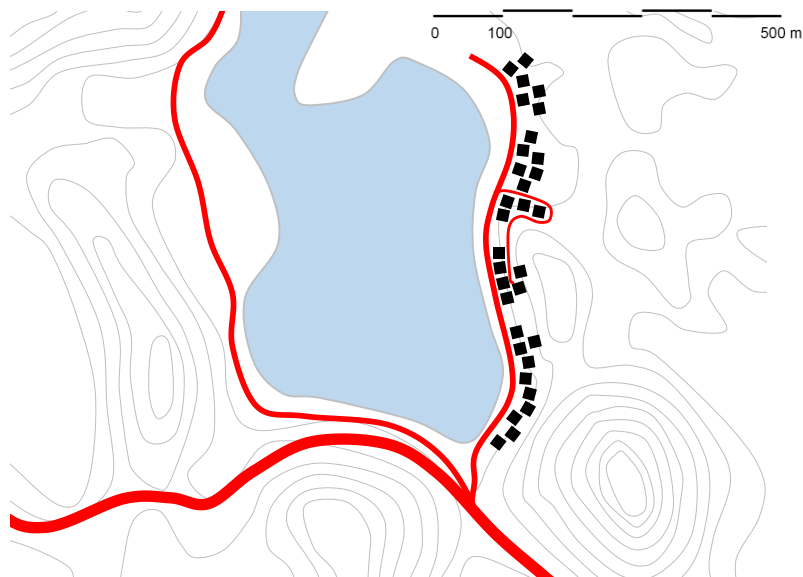
U prostoru u neposrednoj blizini Baćinskih jezera stvorena je grupa prepoznatljivih naselja Baćinskog područja. Najstarija naselja nalaze se u brdskom dijelu iznad nepristupačne obale te slijede tradicijske obrasce naselja brda i pobrđa. Iz brojnih se naselja otvaraju lijepe vizure prema moru ili prema jezerima.

Izgradnjom Jadranske magistrale veliki broj starih naselja ostao je prometno izoliran te su ona danas napuštena (Krilići, Giljevići, Marinovići...).

Na južnim i istočnim obalama Baćinskih jezera u dvadesetom je stoljeću nastala linearna izgradnja novih naseobinskih skupina (Bara, Pijavice, Peračko Blato). Namjena je uglavnom stambena i turistička. Radi se o izgradnji koja bitno odudara od obrazaca tradicionalne gradnje a da se pri tom ne stvaraju nove prostorne kvalitete suvremenim arhitektonskim jezikom.

Bristova Doca (Franići)

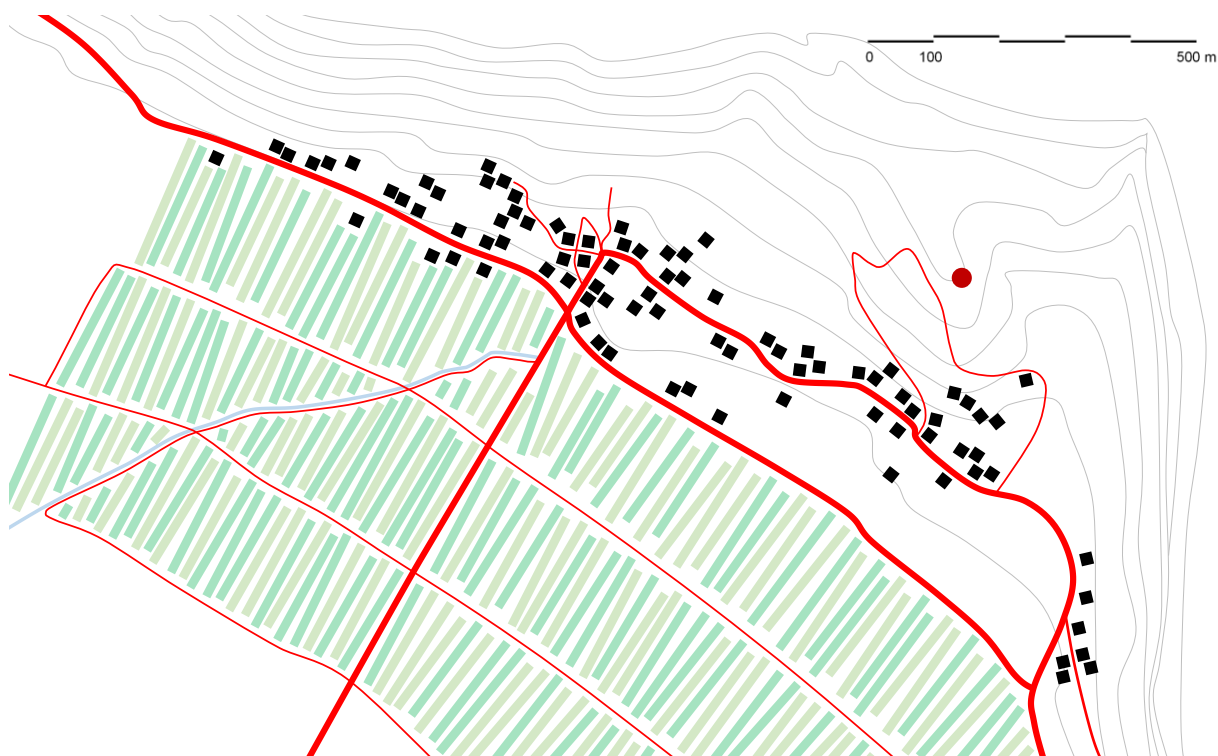
Pijavice (Baćina centar)

Naselja ruba polja

Isušivanjem vrgoračko-neretvanskog jezera nastalo je u zaleđu Ploča sredinom dvadesetog stoljeća veliko plodno polje duž kojega su nastala nova naselja linearnog karaktera.

U sjevernom dijelu polja najveće naselje je Otrić-Seoci, dok se s južne strane razvila Staševica. Povijesne jezgre činila su stari zaseoci kamenih kuća smještenih na povišenim terenima. Nakon isušivanja jezera i stvaranja plodne zemlje započinje intenzivni razvoj naselja na rubu polja uz novoformirane prometnice.

Strukturu današnjih naselja čine građevine iz druge polovice 20. stoljeća, uglavnom bez većih ambijentalnih i oblikovnih kvaliteta. Izgradnja bitno odudara od obrazaca tradicionalne gradnje a da se pri tom ne stvaraju nove prostorne kvalitete.

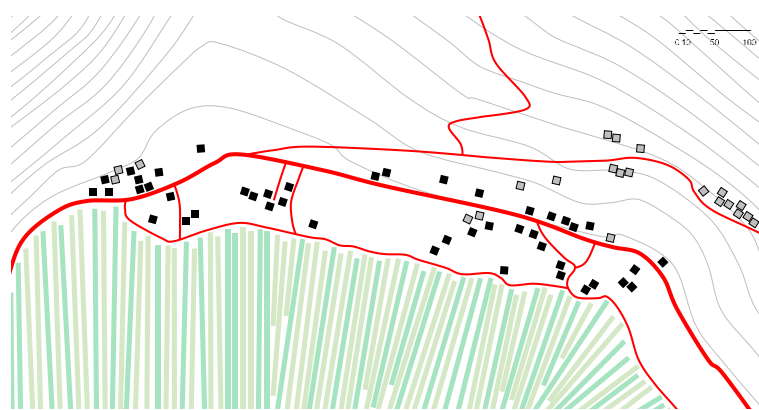
Otrić

Naselja ruba doline

Velikim melioracijskim zahvatima u drugoj polovici 20. stoljeća u potpunosti je promijenjen nekad močvaran karakter doline te su stvorene impresivne poljoprivredne površine koje su i danas osnova gospodarstva neretvanskog kraja. Ovo je dovelo do procesa napuštanja brdskih naselja te stvaranja novih naselja na rubovima doline. Pritom su formirane prepoznatljive grupe pojedinih poteza: prostor uz desansku dolinu (Strimen, Šišin, Vrijaci, Desne), prostor Podrujnice (Matijevići, Momići, Orepak), potez od Mliništa prema jezeru Kuti (Bijeli Vir, Mlinište, Badžula) te potez na jugu doline (Trn, Lučina, Lovorje).

U pravilu ova naselja imaju stare jezgre u obliku zaseoka na povišenim dijelovima (što se ilustrativno vidi na primjeru naselja Strimen i Šišin) te noviju linearnu izgradnju duž prometnica koje prolaze rubom doline.

Novija izgradnja uglavnom je bez većih arhitektonskih kvaliteta ali i bez osobitih prostornih konflikata. Prisutni su procesi spajanja građevinskih područja nekoliko naselja u jedinstveni linearni potez.

Strimen i Šišin

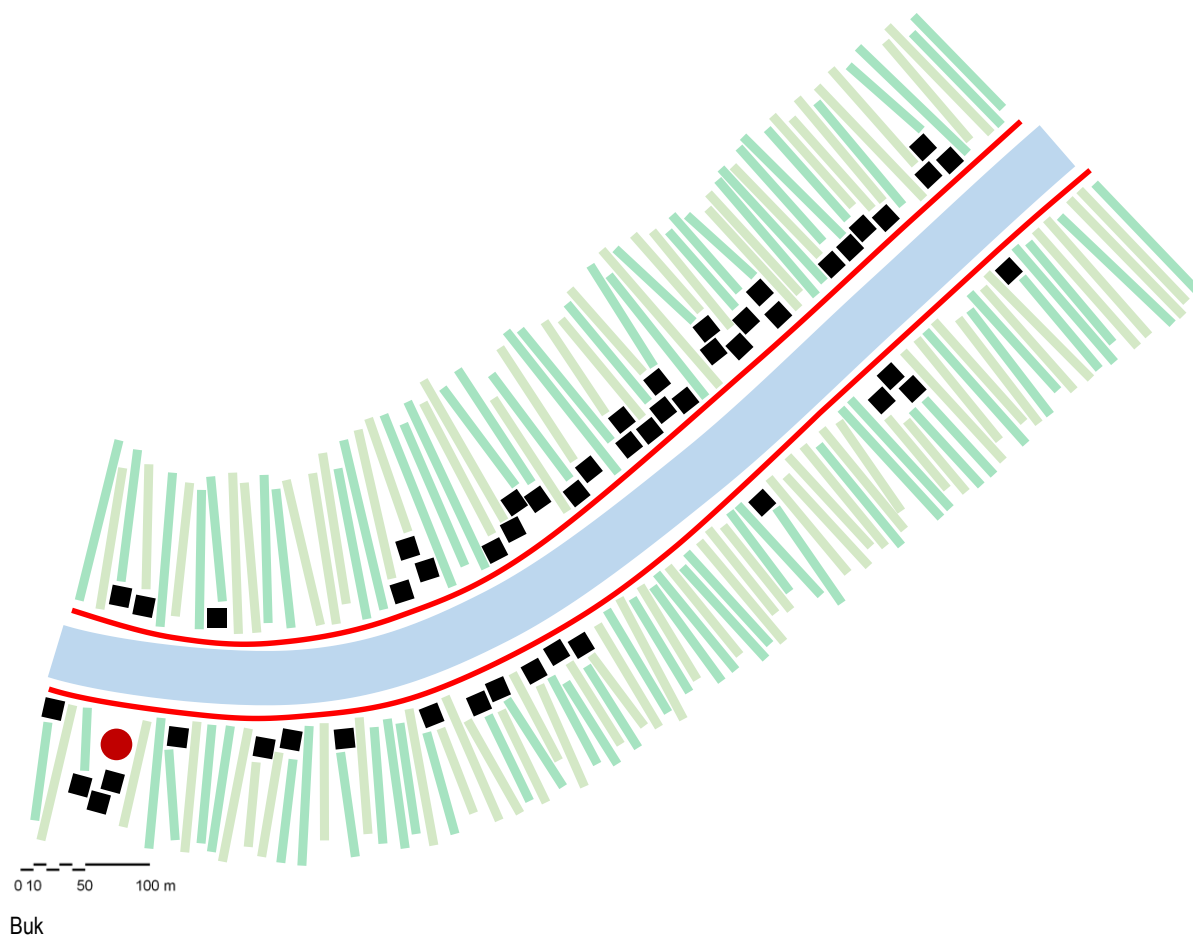

Mlinište

Naselja doline

U dolini Neretve se kroz povijest nije gradilo zbog nepovoljnih uvjeta (močvarno područje, plavljenje). I danas se uglavnom slijedi taj obrazac, tako da naselja u blizini Opuzena (Buk, Vlaka, Novo naselje) predstavljaju iznimku u prostoru.

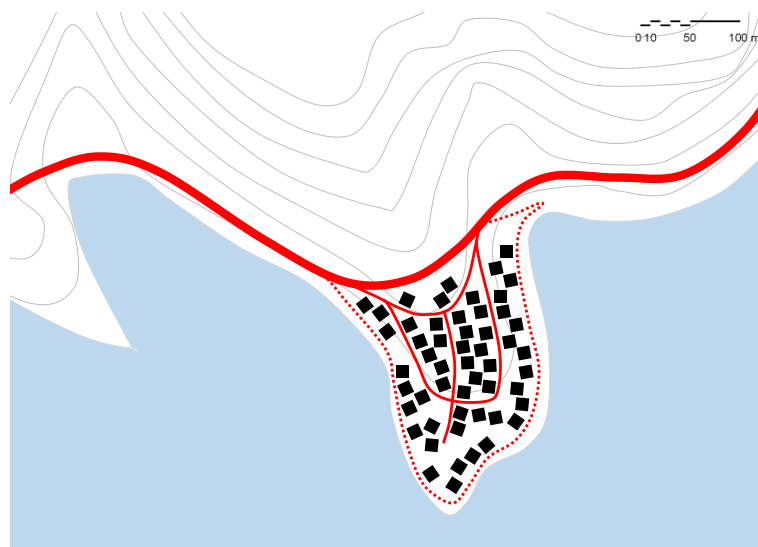
To su naselja nastala nakon izgradnje sustava obrane od poplava u drugoj polovici 20. stoljeća. Linearna izgradnja smještena je na izduženim nekadašnjim poljoprivrednim parcelama uz prometnice što prate vodotok. Arhitektonski i ambijentalno izgradnja je bez većih prostornih kvaliteta.

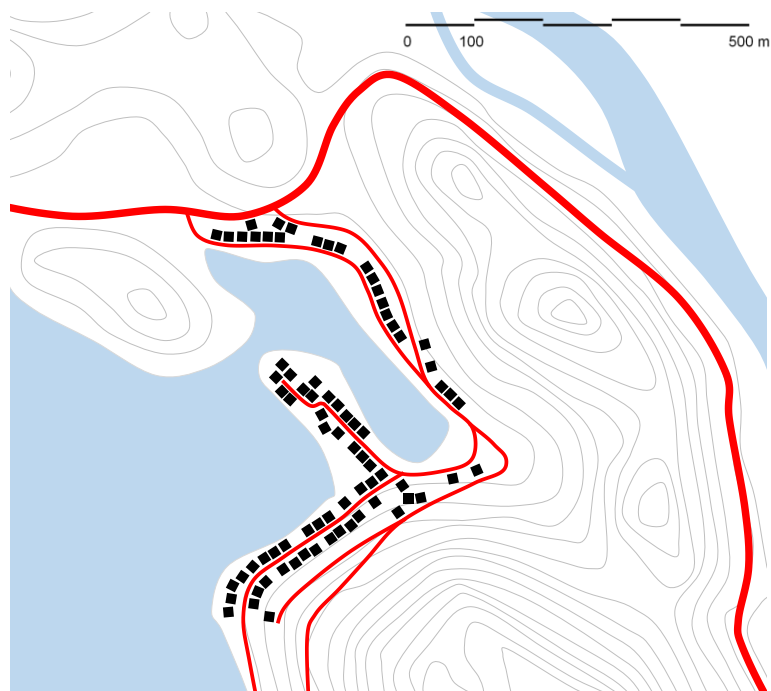
Naselja obalnog pojasa

Naselja obalnog pojasa općine Slivno nalaze se na samoj morskoj obali i slijede obrasce intenzivne izgradnje primarno turističkih sadržaja kakvi su karakteristični za veliki dio jadranske obale.

Nekadašnje jezgre ribarskih naselja danas su uglavnom neprepoznatljive uslijed intenzivne turističke izgradnje koja je u potpunosti izmijenila izgrađeni krajolik te su naselja izgubila ruralni karakter. Izmjenjuju se očuvani slikoviti detalji sačuvani u pojedinim naseljima (Blace, Raba) sa slikama naselja u kojima je intenzitet promjena takav da je u potpunosti izmijenjen njihov nekadašnji karakter (Kremena, Duba).

Radalj

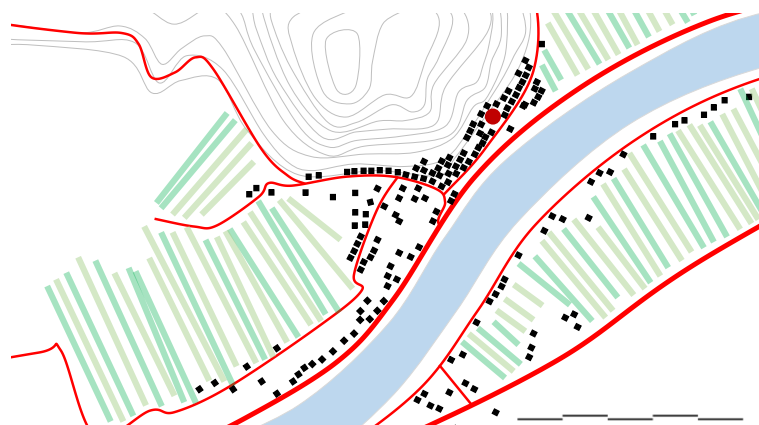

Blace

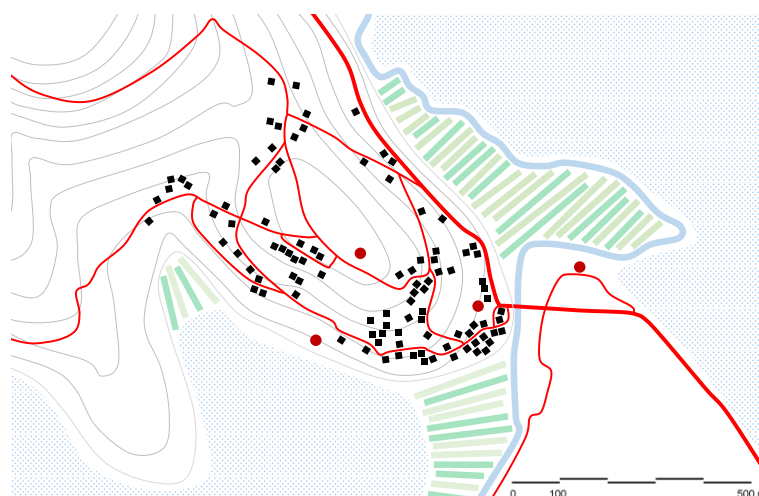
Naselja urbaniziranog pojasa

Urbanizirani pojas koji spaja najveća gradska središta doline (Metković, Opuzen i Ploče) predstavlja i prostor linearnih komunikacija duž kojih je u drugoj polovici dvadesetog stoljeća nastala intenzivna izgradnja. Očuvane su jezgre nekadašnjih povijesnih naselja (Krvavac, Kula Norinska, Komin).

Nova izgradnja je linearnog karaktera paralelna s tokom Neretve. Zanimljivo je da se ova naselja doživljavaju i s druge strane Neretve te imaju svoja „pročelja“ prema rijeci s više planova izgradnje na padinama iznad doline. U ovaj potez s intenzivnom izgradnjom suburbanog tipa spadaju i naselja Dubravica i Vid pored Metkovića te Rogotin pored Ploča, gdje danas prevladava novija izgradnja.

Krvavac

Vid

IZVORI:

Knjige, članci i druga literatura

BAČAC, Robert (2011.) *Priručnik za bavljenje seoskim turizmom – Korak po korak od ideje do uspješnog poslovanja*, Ministarstvo turizma Republike Hrvatske

BELAMARIĆ, Joško ur. (2007) *Pouke baštine za gradnju u hrvatskome priobalju*, Hrvatska gospodarska komora

DUMBOVIĆ BILUŠIĆ, Biserka (2013) *Zaštita krajolika – usporedba zakonodavne osnove u Hrvatskoj i europskim zemljama*, Prostor vol.21 (2013) br. 1(45): 104-115

DUMBOVIĆ BILUŠIĆ, Biserka (2015.) *Krajolik kao kulturno naslijeđe: metode prepoznavanja, vrjednovanja i zaštite kulturnih krajolika Hrvatske* (Ministarstvo kulture RH, Uprava za zaštitu kulturne baštine)

DUNDOVIĆ, Boris (2019) *Leeuwardenska deklaracija – Prilagodljiva prenamijena graditeljskog naslijeđa: Očuvanje i unaprjeđenje vrijednosti našega graditeljskog naslijeđa za buduće generacije*, Prostor vol. 27 (2019) br. 1(57): 188-189

GLAMUZINA, Martin (1996) *Promjene u prostornom rasporedu stanovništva u delti Neretve*, Acta Geographica Croatica vol 31:125-135

KAPETANOVIĆ, Aleksandra i drugi (2019) *Preporuke za restauraciju, sanaciju i novu gradnju na području opština Berane, Petnjica, Andrijevica, Plav i Gusinje*, Polimski muzej i Regionalna razvoja agencija za Bjelasicu, Komove i Prokletije

KAPETANOVIĆ, Aleksandra i drugi (2019) *Studija tradicionalne arhitekture na području opština Berane, Petnjica, Andrijevica, Plav i Gusinje*, Polimski muzej i Regionalna razvoja agencija za Bjelasicu, Komove i Prokletije

KOVAČEVIĆ, Ante (2004) *Ruralna naselja u okolici grada Ploča u prošlosti*, Pučko otvoreno učilište Ploče

KOVAČEVIĆ, Ante (2004.) *Ruralna naselja u okolici Grada Ploča u prošlosti - Kulturno-povijesno i prirodno naslijeđe i turizam*, Pučko otvoreno učilište Ploče, Ploče

LUKIĆ, Aleksandar (2012.) *Mozaik izvan grada: tipologija ruralnih i urbaniziranih naselja Hrvatske*, Meridijani Zagreb

OBAD ŠĆITAROCI, Mladen ur. (2015) *Prostorne i razvojne mogućnosti kulturnog naslijeđa* (zbornik radova konferencije projekta HERU), Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet

OBAD ŠĆITAROCI, Mladen ur. (2017) *Modeli revitalizacije i unaprjeđenja kulturnoga naslijeđa* (zbornik radova znanstvenog kolokvija projekta HERU), Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet

OBAD ŠĆITAROCI, Mladen; BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI, Bojana (2019) *Kulturno urbano naslijeđe – Strategije razvoja, poduke i krajolika*, Prostor vol. 27 (2019) br. 1(57): 167-171

ŠRAJER, Filip (2006) *Mediteranska kuća: tehnike gradnje i obnove kamene kuće*, Odraz, Zagreb

VIDOVIĆ, Mile (2000) *Don Radovan Jerković – život i djelo*, Matica Hrvatska Metković

ŽIVKOVIĆ, Zdravko (2013) *Hrvatsko tradicijsko graditeljstvo*, Ministarstvo kulture, Zagreb

ŽIVKOVIĆ, Zdravko (2015) *Tradicijaska kamena kuća dalmatinskog zaleđa – priručnik za obnovu i turističku valorizaciju*, Ministarstvo kulture, Zagreb

* (2016) *Cork 2.0 deklaracija – Bolji život u ruralnim područjima*, Ured za publikacije Europske unije

Studijske i stručne podloge:

- Strategija razvoja turizma Republike Hrvatske do 2020 godine (Vlada Republike Hrvatske, 2013.)
- Akcijski plan razvoja turizma ruralnih područja RH (Institut za turizam i Ministarstvo turizma, 2015.)
- Registar prirodnih dobara Dubrovačko-neretvanske županije (Hrvatska agencija za okoliš i prirodu, Vesna Koščak Miočić Stošić i Zavod za prostorno uređenje DNŽ, 2017.)
- Prirodna baština Dubrovačko-neretvanske županije - Obilježja područja sa stanovišta zaštite prirode i prijedlogom mjera zaštite (Državni zavod za zaštitu prirode, 2014.)
- Povijesni prikaz - Povijesni pregled razvoja područja Dubrovačko-neretvanske županije (Maja Nodari, 2016.)
- Popis arheoloških lokaliteta na području Dubrovačko-neretvanske županije (Domagoj Perkić, 2016.)
- Registar kulturnih dobara na području Dubrovačko-neretvanske županije (Zavod za prostorno uređenje Dubrovačko-neretvanske županije i Biserka Bilušić Dumbović, 2016.)
- Kulturni krajolici DNŽ - Prepoznavanje i vrjednovanje kulturnih krajolika DNŽ i podloga za zaštitu (Biserka Bilušić Dumbović, 2016.)
- Krajobrazna podloga - Krajobrazna studija Dubrovačko-neretvanske županije - Tipološka klasifikacija krajobraza (Prostorsko načrtovanje Aleš Mlakar u suradnji s Agronomskim fakultetom Sveučilišta u Zagrebu, 2016.)
- Plan razvoja turizma klastera Neretva (Institut za turizam Zagreb, 2016.)

Prostorni planovi:

- Prostorni plan Dubrovačko-neretvanske županije (Sl.gl. DNŽ, br. 6/03., 3/05.-uskl., 3/06.*, 7/10., 4/12.-isp., 9/13., 2/15.-uskl., 7/16., 2/19. i 6/19.-pročišćeni tekst; *-Presuda Visokog upravnog suda RH Br:Usoz-96/2012-8 od 28.11.2014., "Narodne novine", br. 10/15. od 28.1.2015.)
- PPUG Metkovića (Neretvanski glasnik, br. 6/04., 01/10.-isp, 01/15, 07/15-isp.)
- PPUG Opuzena (Neretvanski glasnik, br.2/04., 3/08, 02/14, 02/18)
- PPUG Ploča (Sl.gl. Grada Ploče, br. 7/07., 2/08.-isp., 4/11.-isp., 7/12, 7/15-isp., 3/17, 1/18-isp.)
- PPUO Pojezerje (Sl.gl. DNŽ br. 4/10.)
- PPUO Kula Norinska (Neretvanski glasnik br. 7/07., 3/16)
- PPUO Zažablje (Neretvanski Glasnik br. 3/07.)
- PPUO Slivno (Sl.gl. DNŽ br. 01/02., Neretvanski glasnik br. 05/08., Op.gl. Općine Slivno, br. 6/13., 02/16, 04/16, 06/18, 03/17)

Katastarske podloge:

- Digitalna ortofotokarta (DOF)
- Hrvatska osnovna karta (HOK)
- Topografska karta 1:25.000
- Topografska karta 1:100.000
- Europa u 19. stoljeću - treća vojna izmjera (1869-1887) (www.mapire.eu)
- Katastarske karte Habsburške monarhije (www.mapire.eu)

Internetski izvori:

- Registar kulturnih dobara RH <https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6212>
- Bioportal RH <http://www.bioportal.hr/gis/>
- DUNEA <https://www.dunea.hr/>
- Zavod za prostorno uređenje Dubrovačko-neretvanske županije <http://www.zzpudnz.hr/>
- Mrežna stranica Splitsko-makarske nadbiskupije <https://smn.hr/>
- Franjevačka provincija Presvetog Otkupitelja Split <https://franjevci-split.hr>
- Grad Ploče <https://ploce.hr/>
- Grad Opuzen <https://www.opuzen.hr/index.php>
- Grad Metković <http://grad-metkovic.hr/>
- Općina Kula Norinska <https://kulanorinska.hr/>
- Općina Zažablje <http://opcina-zazablje.hr/>
- Općina Slivno <http://opcina-slivno.hr/>